

Vessapaperia ja veistoksia

Mäntän kaupungin muutos tehdaskaupungista taidekaupungiksi

Pro gradu -tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Historian ja etnologian laitos

Etnologia

18.1.2011

Johanna Harjunpää

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Johanna Harjunpää	
Työn nimi – Title Vessapereria ja veistoksia. Mäntän kaupungin muutos tehdaskaupungista taidekaupungiksi	
Oppiaine – Subject Etnologia	Työn laji – Level Pro gradu
Aika – Month and year Tammikuu 2011	Sivumäärä – Number of pages 94 + liite
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Metsäteollisuuden deindustrialisaatio on aiheuttanut uudelleen rakenteistumista, mikä vaikuttaa pieniin asutuskeskuksiin jotka aiemmin ovat olleet riippuvaisia paperi- ja selluloosatehtaista. Pro gradu –työssäni olen kuvaillut ja analysoinut tapoja joilla Mänttä, pieni paperiteollisuuskaupunki, on selvinnyt suurista muutoksista. Mänttä on vastannut muutoksiin pyrkimällä investoimaan kulttuuriin ja taiteeseen. Mänttä pyrkii nykyään profiloitumaan ”taidekaupunkina”, sillä siellä järjestetään lukuisia taidenäyttelyitä ja kulttuuritapahtumia. Vuonna 2006 Mänttä haki Euroopan kulttuuripääkaupungin titteliä mutta ei saanut sitä. Olen analysoinut Mäntän muutosprosessia tehdaskaupungista taidekaupungiksi. Aineisto koostuu 12 Mäntässä tekemistäni haastattelusta, kulttuuripääkaupunkihakemuksesta ja kaupunkistrategiasta vuodelle 2020.</p> <p>Mänttä on kaupunki, jossa suuri osa väestöstä on aikoinaan työskennellyt selluloosatehtaassa, minkä lisäksi kaupungissa toimii edelleen paperitehdas. Mänttä sijaitsee Pirkanmaalla Länsi-Suomessa ja väestömäärä on nykyään suurin piirtein puolet siitä, mitä se on suurimmillaan ollut. Vuonna 2009 Mänttä ja Vilppula tekivät kuntaliitoksen ja kaupunki tunnetaan nykyisin Mänttä-Vilppulana. Mitä tulee metsäteollisuuteen, Mänttä on kokenut perustavanlaatuisia muutoksia kolmen viime vuosikymmenen aikana. Aikaisemmin kaupungissa oli Serlachiuksen paperitehdas, joka työllisti suuren osan kaupungin ihmisistä. Yhtiö perustettiin Mänttään 1800-luvulla ja se kukoisti vuosikymmeniä. Yhtiön pääkonttori muutti pois Mäntästä 1980-luvulla ja pian sen jälkeen selluloosatehdas suljettiin. 1990-luvun lama aiheutti sen että Mänttä nähtiin esimerkkinä kuolevasta teollisuuskaupungista.</p> <p>Aineistoni luo kuvan kaupungista joka aikaisemmin tunnettiin tehtaastaan, nykyisin taiteesta. Kulttuurielämän nousu esitetään loogisena jatkumona, menestystarinana tehdaskaupungista taidekaupungiksi. Tämä ei kuitenkaan välttämättä ole objektiivinen totuus, vaan kuvauksia ja visioita joita kerrotaan. Aineistoni luo diskurssia jonka mukaan kulttuuri ja taide tuovat kuuluisuutta ja lisäarvoa Mäntälle ja vetää puoleensa matkailijoita ja rahaa, vaikka kaupungin infrastruktuuria ei ole suunniteltu matkailun tarpeeseen ja kulttuurialan työpaikkojakin on vain muutamia.</p> <p>Tutkimuksen taustalla on kansainvälinen tutkimushanke ”Northern Communities in a Changing World: Towards a Better Understanding of Global Competition”. Toimin hankkeessa tutkimusapulaisena kesäkuusta 2009 aina lokakuuhun 2010 asti ja tein pro gradu -työni tähän hankkeeseen liittyen. Tutkimushanketta johdetaan Kanadan Pohjois-Ontariosta, jossa myös tutkimuksen pääpaino on. Kansainvälisen vertailun vuoksi tutkimuksessa ovat mukana myös Suomi ja Uruguay.</p>	
Asiasanat – Keywords Mänttä, metsäteollisuus, luova talous, uudelleen rakenteistuminen, deindustrialisaatio	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Faculty of Humanities	Laitos – Department Department of History and Ethnology
Tekijä – Author Johanna Harjunpää	
Työn nimi – Title From Industrial Town to Art Town – Structural Change of Forest Industry in Mänttä	
Oppiaine – Subject Ethnology	Työn laji – Level Pro gradu
Aika – Month and year January 2011	Sivumäärä – Number of pages 94 + appendix
Tiivistelmä – Abstract <p>The deindustrialization of forest industry has caused structural change, which affects the small communities that are dependant of the paper and pulp mills. In my thesis I have studied and analyzed the ways of surviving from the large changes in Mänttä, a small town previously heavily dependent on forest industry. Mänttä has responded to the changes by aiming to invest in culture and art. Mänttä is now profiling as an “art town”, as there are several art exhibitions and cultural events organized. In 2006 Mänttä applied for the title of the European Capital for Culture but was not awarded. I have analysed the process of change from industrial town into an art town. My research material consists of the 12 interviews conducted in Mänttä, the application for the European Capital for Culture, and the town strategy for the year 2020.</p> <p>Mänttä is a town where large portion of people used to work at the pulp mill, and there is still a paper mill in the town. Mänttä is located in Western Finland and currently inhabits approximately half of the population it used to have. In 2009 it was consolidated with the municipality of Vilppula and is currently called Mänttä-Vilppula. As for forest industry, Mänttä has gone through fundamental changes within past three decades. Previously there was a paper mill called Serlachius, which employed large proportion of the population of the town. The Company was founded in Mänttä in the 19th century and flourished for many decades. The headquarters of the Company was moved away from Mänttä in 1980s and soon after the pulp mill was shut down. The recession of the 1990s caused Mänttä to be seen as an example of a dying industrial town.</p> <p>My research material creates a picture of a town previously known for pulp, now for its culture. The rise of the cultural life is presented as a logical continuum, a success story from industrial town to an art town. However, it is not necessarily the objective truth but images and visions that are being told. The discourse in the material expresses that culture and art should bring fame and value to Mänttä, and attract tourists and money whereas in reality the infrastructure is not designed for tourism and the jobs that culture creates, are few.</p> <p>The background of this study is in an international research project called “Northern Communities in a changing world: Towards a better understanding of Global Competition” where I have worked as a research assistant and interviewed 12 people in Mänttä and Kemijärvi in Northern Finland. The research is mainly conducted in Canada, but to gain international perspective, Finland and Uruguay are included.</p>	
Asiasanat – Keywords Keywords: Mänttä, forest industry, creative economy, structural change, deindustrialization	
Säilytyspaikka – Depository Department of History and Ethnology	
Muita tietoja – Additional information	

Kiitokset Seurasaarisäätiölle, joka on tukenut Emil ja Lempi Hietasen rahastosta tämän pro gradu -työni valmistumista 1000 euron stipendillä.

SISÄLLYSLUETTELO:

1. Johdanto	4
1.1. Tutkimuksen tausta ja tavoitteet	6
1.2. Aineisto ja tutkimusmenetelmät	7
1.3. Keskeiset käsitteet.....	10
2. Kenttä, kaupunki ja kulttuuri	15
2.1. Haastattelujen toteutus ja tutkimusetiikka	15
2.2. Kulttuuripääkaupunkihakemus	24
2.3. Kaupunkistrategia 2020	26
3. Mänttä ja muutokset.....	26
3.1. Suomalainen rakennemuutos	26
3.2. Mänttä, kaupunkiko sekin?	28
3.3. Metsä ja Suomi	30
3.5. Globalisaatio ja paperiteollisuus	33
3.6. Taiteesta teollisuutta?	35
3.7. Luova kaupunki	38
4. Yhteistoimintaa ja luovaa hulluutta	39
4.1. Näkökulmat ja teemat	39
4.2. ”Me mänttäläiset yhdessä”	40
4.3. Taidekaupunki on tarina	45
4.4. Juuret teollisuudessa	47
4.5. Suuri muutos	51
4.6. Luova tuho	54
4.7. ”Luovat hullut”	58

5. Tehdas vai taide?	60
5.1. Kulttuuri kehittää!.....	60
5.2. Kannattaako kulttuuri?.....	63
5.3. Varjoja kaupungissa, ristiriitoja kulttuuri-imagossa?	73
5.4. Tulevaisuuden visioita	77
6. Paperia ja kulttuuria	83
Lähteet:	86
Liite:.....	95

1. Johdanto

1.1. Tutkimustehtävä

*Olemme eläneet metsästäjinä ja maanviljelijöinä, olemme työskennelleet tehtailla ja nyt elämme tietoyhteiskunnassa jonka keulakuvana on tietokone. Me olemme kohtaamassa viidennen yhteiskunnan: Unelmayhteiskunnan!*¹ (Jensen, 1999.)

Mitä tapahtuu, kun pieneltä, paperiteollisuudesta tunnetulta paikkakunnalta katoaa parissa vuosikymmenessä suurin osa työpaikoista, ja kun tehdas, joka on vuosikymmeniä määrittänyt kaupungin identiteettiä, supistaa toimintaansa voimakkaasti? Miksi sellun keittämisen sijaan järjestetäänkin musiikkijuhlia ja konsertteja, vanhalla pekilotehtaalla² onkin nykytaidetta ja paperitehtaan entisessä pääkonttorissa museo³? Vuonna 1999 tanskalainen tulevaisuuden tutkija Rolf Jensen ennusti ihmiskunnan olevan matkalla kohti ”unelmayhteiskuntaa” (*dream society*). Jensenin mukaan yritys, jolla on paras tarina, voittaa kansainvälisessä kilpailussa asiakkaista ja parhaista työntekijöistä. (Jensen 2009.) ”Yrityksen” voi nähdä laajemmin kuin pelkästään kaupallisena yrityksenä, sillä myös kaupungilla voi olla mukaansatempaava tarina, jonka avulla se houkuttelee investointeja, innovaatioita ja asukkaita. Informaatioajan murroksessa yhtenä merkittävänä tekijänä pidetään kasvua ihmisten välisten kontaktien kautta välittyvän informaation määrässä. (Siivonen 2008, 87.)

Etnologian pro gradu -työni aihe koskee Mäntän kaupungin pyrkimyksiä muuttua teollisuuskaupungista taidekaupungiksi. Taidekaupungista puhuttaessa puhutaan aina

¹ Alkuperäinen sitaatti: We have lived as hunters and as farmers, we have worked in factories, and now we live in an information-based society whose icon is the computer. We stand facing the fifth type of society: the Dream Society!

² Vuonna 2001 Mäntän kuvataiteen ystävät ry. osti entisen tehdaskiinteistön omaksi näyttelytilakseen Mäntän kuvataideviikoille. Rakennuksessa valmistettiin vielä 1990-luvun alussa pekiloa, joka on eläinten rehuksi tarkoitettua proteiinia.

³ Pääkonttorin muuttamisesta museoksi ks. Siivonen 2004b: Valkoinen talo: pääkonttorista museoksi.

mielikuvista, joten analysoin Mäntän ”mielikuvatodellisuutta”. Mäntässä on kahdenkymmenen viime vuoden aikana koettu perustavanlaatuisia muutoksia liittyen elinkeinoihin ja väestön rakenteeseen. Tutkielmassani kuvailen ja analysoin sitä, miten paperiteollisuudesta tunnettu Mänttä on sopeutunut teollisuuden rakennemuutokseen ja paikkakunnan sellutehtaan lakkauttamiseen. Lisäksi käsittelen sitä, miten Mänttä on samaan aikaan sekä mittava paperintuottaja, Mäntän kuvataideviikkojen ja musiikkijuhlien näyttämö että ihan tavallinen suomalainen paperitehtaasta elävä pikkukaupunki. Muutos ja jatkuvuus ovat kiinnostavia teemoja, ja etenkin 70-luvulla alkanut teollinen rakennemuutos kiinnostaa monia tutkijoita eri tieteenaloilta. Pro gradu -työssäni keskityn kuitenkin aikajanaan, jota haastatteluissani käsiteltiin, 1980-luvun alkupuolelta vuoteen 2009, jolloin haastattelut suoritettiin.

Mäntässä uusi ja vanha teollisuus kohtaavat kiehtovalla ja mahdollisesti hieman ristiriitaisellakin tavalla. Kenttätyömatkallani Mänttään syyskuussa 2009 haastattelujen lomassa tein havaintoja ympäristöstäni ja hämmästyin keskustan ristiriitaisesta tunnelmasta. Juhlapuheissa ja mainoslauseissa Mänttä esitellään taidekaupunkina, jossa jokainen mänttäläinen kantaa kortensa kekoon luodakseen Mäntästä ”korkeakulttuurin kehdon”. Mänttää ei ensi silmäyksellä heti arvaisi taidekaupungiksi. Keskustan autiot parkkipaikat, K-Market ja Alko eivät anna mitään viitettä siihen, että ollaan taidekaupungin kulisseissa, jossa Serlachiuksen suvun perintö leijuu arvorakennusten yllä. Tämä ei tietenkään estä Mänttää olemasta korkeakulttuurin kehto, mutta ristiriitaisuus onkin mielenkiintoista. Esimerkin ristiriitaisuudesta koin vieraillessani elokuun puolivälissä 2010 Mäntässä toistamiseen käydäkseni Mäntän kuvataideviikkojen näyttelyssä. Suuressa, puitteiltaan vaikuttavassa näyttelyhallissa oli minun lisäksi mänttäläisiä teini-ikäisiä (kuulemani perusteella) koulutehtävää tekemässä. Otin valokuvia rakennuksista, kun joukko teinipoikia tiedusteli, millä asialla olin kuvia ottamassa. He ehdottivat, että rakennusten sijaan ottaisin kuvan heistä, omien sanojensa mukaan ”Mäntän ylpeydestä” ja tällä tavoin, humoristiseen sävyyn antoivat ymmärtää että kiinnostavin asia Mäntässä ei suinkaan ole vanhat arvorakennukset tai taidenäyttely.

Metsäteollisuuden historia on myös Mäntän historiaa. Mänttä on vanha paperiteollisuuskaupunki, joka nykyään haluaa profiloitua erityisesti kulttuurikaupungiksi. Kaupunki nimittääkin itse itseään Suomen ainoaksi viralliseksi taidekaupungiksi. Kun saapuu Keuruulta Mänttä-Vilppulaan, tienvarsikyltti toivottaa matkajaajan tervetulleeksi *taidekaupunkiin*. Kaupungin keskustaa koristaa Serlachiuksen taidesäätiön hankkimat veistokset ja taustalla siintää tehtaan piippu. Keskusta antaa vaikutelman varsin rauhallisesta pikkukaupungista ja sieltä löytyvät kaikki tavallisimmat elintarvikeliikkeet, kaupat ja muutama ravintola. Kaupungin halkaisee keskeltä junarata, jonka toisella puolella ovat paperitehdas, G.A. Serlachius -museo, Pekilo, Mäntän Klubi ja kirkko, kun radan toiselle puolelle jäävät ammattikorkeakoulu ja kaupungintalo.

1.2. Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Tutkimuksen taustalla on kansainvälinen tutkimushanke "*Northern Communities in a Changing World: Towards a Better Understanding of Global Competition*". Toimin hankkeessa tutkimusapulaisena kesäkuusta 2009 aina lokakuuhun 2010 asti ja tein pro gradu -työni tähän hankkeeseen liittyen. Tutkimushanketta johdetaan Kanadan Pohjois-Ontariosta, jossa myös tutkimuksen pääpaino on. Kansainvälisen vertailun vuoksi tutkimuksessa ovat mukana myös Suomi ja Uruguay. Suomen osalta hanketta johtaa etnologian professori Hanna Snellman Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitokselta ja Kanadassa historian professori Ron Harpelle Lakeheadin yliopistosta. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää kuinka muutokset alueen taloudessa ovat vaikuttaneet paikallisyhteisöihin Kanadan Pohjois-Ontariossa, Suomessa ja Uruguayssa. Tutkimusapulaisena tein haastatteluja sekä Mäntässä että Kemijärvellä. Graduni aineistoksi valitsin näistä kahdesta Mäntässä tekemäni haastattelut, koska metsäteollisuuden rakennemuutos on siellä edennyt pidemmälle. Voin myös tarkastella sitä, mitä on tapahtunut noin kymmenen vuotta suurimpien muutosten jälkeen. Mäntässä ollaan nyt 2010-luvulla siinä tilanteessa johon kanadalaisissa vastaavissa

teollisuuskaupungeissa tähdätään, eli tilanteessa jossa teollista kulttuuriperintöä on alettu hyödyntää uudella tavalla.

Tutkimusaiheeni on tärkeä, sillä se liittyy osaksi laajempaa yhteiskunnallista keskustelua ja juuri nyt ajankohtaista metsäteollisuuden uudelleen rakenteistumista. Metsäteollisuus on Suomessa tärkeä aihe, koska moni ihminen saa elantonsa metsistä ja paperiteollisuudesta joko suoraan tai välillisesti. Metsäteollisuuden rakennemuutos ei kuitenkaan rajoitu muuttamaan vain niiden ihmisten elämää, jotka siitä elävät, vaan se vaikuttaa laajemmin paikallisyhteisöihin ja ihmisten elämään. Etnologisessa tutkimuksessa yhteiskunnallinen näkökulma voi nostaa esiin asioita, jotka julkisessa keskustelussa tai muiden tieteenalojen piirissä saattavat jäädä vaille huomiota (Lappi 2005, 291). Etnologit kiinnittävät tutkimuksen huomion tavallisiin ihmisiin, heidän arkielämän kokemuksiinsa ja selviytymiskeinoihinsa suurten yhteiskunnallisten murrosten keskellä.

1.3. Aineisto ja tutkimusmenetelmät

Aineistonani käytän Mäntässä kanadalaisessa tutkimusprojektissa syys–lokakuussa vuonna 2009 tekemiäni kahtatoista haastattelua ja lisäksi Mäntän kaupungin vuonna 2006 Opetusministeriölle jättämää *Kulttuuripääkaupunki 2011* -hakemusta sekä Mänttä-Vilppulan kaupunkistrategiaa. Kulttuuripääkaupunkihakemus on tehty kirjan muotoon. Se esittelee ideoita ja visioita siitä, miten Mänttä voi kääntää pienuuden vahvuudeksi kisassa kulttuuripääkaupunkitittelistä. Mediassa Mänttä voitti ihmisten sympatiat puolelleen⁴, mutta ei kuitenkaan saanut kulttuuripääkaupungin arvonimeä, vaan sen vei Turku. Hakemuksessa pyritään osoittamaan, että kulttuuripääkaupunki oli koko kaupungin ja kaupunkilaisten yhteinen, toteuttamiskelpoinen hanke, vaikka se oli jopa tekijöidensä mielestä ”pähkähullu”(KPH, 8). Hakemuksessa korostetaan Mäntän

⁴ Ks. esimerkiksi Ylioppilaslehestä Matti Rämön artikkeli ”Eurooppa tuu ikkunaan, täällä huutaa Mänttä!” 21.04.2006

ainutlaatuisuutta ja omaleimaista kulttuurielämää kulttuuripääkaupungiksi hakevien suomalaisten kaupunkien joukossa, ja esitetään kaupungin pieni koko vahvuutena. Kaupunkistrategian sain käyttööni pyydettyäni sitä kaupungilta.

Lähdekirjallisuutena olen käyttänyt Mäntän ja metsäteollisuuden historiaa käsitteleviä teoksia sekä aikaisempaa historia- ja yhteiskuntatieteellistä tutkimusta suomalaisesta rakennemuutoksesta ja teollisuuden muutosten vaikutuksista teollisten yhteisöjen elämään ja elinkeinoihin. Luovasta taloudesta ja kulttuuriteollisuudesta olen käyttänyt lähteenä Richard Floridan tutkimuksia ja Kimmo Kainulaisen selvityksiä. Lisäksi esimerkiksi Timo Cantell on kirjoittanut paljon kulttuuriteollisuudesta. ”Uusien talouksien” maailmaan minua on johdattanut Orvar Löfgren. Katriina Petrisalon tutkimuksen menneisyyden hyödyntämisestä matkailuteollisuudessa on antanut uusia näkökulmia kulttuuriperinnön hyödyntämisen analysointiin. Tutkimusetiikkaan ja refleksiivisyyteen olen käyttänyt apuna Arja Kuulan ja Charlotte Aull Daviesin teoksia sekä Outi Fingerroosin artikkelia refleksiivisestä paikantamisesta.

Kaupunkitutkimus, jonka kenttään graduni myös suhteutuu, on luonteeltaan monitieteistä. Kirjallisuuteni koostuu suurelta osin muusta kuin etnologisesta kirjallisuudesta. Etnologi Tiina-Riitta Lappi (2007, 204) kirjoittaa ”etnologisen linssin” läpi lukemisesta, millä hän tarkoittaa tutkimuskirjallisuuden lukemista siten, että etsitään kirjallisuudesta jotain sellaista, mikä ei ehkä muiden alojen kaupunkitutkimuksessa ole selvästi noussut esiin. Olen käyttänyt tutkimuskirjallisuuttani Lapin esimerkin mukaan, etsien linssin läpi etnologista tietoa.

Etnologiassa pyritään usein omien aineistojen luomiseen käyttämällä menetelmänä kvalitatiivista haastattelua. Haastattelussa saadaan kuuluviin ihmisten ääni ja kokemukset. Etnologian käyttämän ja tuottaman tiedon näkökulmasta yhtä merkittävä asia on se, miten haastatteluaineistoa lähes kaikissa alan tutkimuksissa yhdistetään varioivasti muunlaisiin aineistoihin, esimerkiksi tilastoihin, historiallisiin lähdeaineistoihin, valokuviin, mainoksiin tai lehtikirjoituksiin. (Lappi 2007, 203.) Omassa pro gradu -työssäni yhdistän kvalitatiivisen haastatteluaineiston kirjalliseen

lähdeaineistoon, Mäntän kaupungin kulttuuripääkaupunkihakemukseen sekä kaupunkistrategiaan vuodelle 2020. Tutkimukseni on aineistolähtöinen ja aineisto on ohjannut tutkimuksen kulkua vahvasti. Alun perin tarkoitukseni oli käyttää aineistona pelkästään haastatteluja, mutta myöhemmin päätin käyttää aineistona myös kulttuuripääkaupunkihakemusta sekä Mänttä-Vilppulan kaupunkistrategiaa. Olin jo aikaisemmin tutustunut kulttuuripääkaupunkihakemukseen, ja haastatteluja analysoidessani huomasin niiden keskustelevan mielenkiintoisesti kulttuuripääkaupunkihakemuksen kanssa, joten päätin ottaa myös sen aineistoksi. Kaupunkistrategia on myös joitakin samoja teemoja kuin haastatteluissa ja hakemuksessa, vain hieman eri näkökulmasta. Hanna Snellmanin mukaan etnologinen tutkimus on ehkä parhaimmillaan silloin, kun tutkimuksessa käytetään toisistaan eroavia lähteitä kuten muistitietoa, arkistolähteitä, kirjeitä ja päiväkirjoja (Snellman 2003, 26). Tästäkin syystä olen valinnut tutkimukseni aineistoksi haastattelujen lisäksi myös kulttuuripääkaupunkihakemuksen ja kaupunkistrategian.

Aineistolähtöisessä tutkimuksessa ei välttämättä löydetä vastauksia niihin kysymyksiin joita alun perin esitettiin. Saattaa olla, etteivät aineiston tarkastelun kohteeksi nostetut teemat eivät näyttäydy aineistossa tutkijan ennakko-oletuksen mukaisesti. (Lappi 2007, 203.) Ennen kuin aloitin varsinaisen analyysityön gradua varten, pelkäsin, etten löytäisi haastatteluista niitä teemoja, joita toivoin löytäväni. Niitä löytyi kuitenkin enemmän kuin uskalsin alun perin toivoakaan. Tutustuin tutkimuskirjallisuuteen jo ennen kuin olin käynyt perinpohjaisesti läpi koko aineiston, ja löysin aineistosta vastauksia kysymyksiin, joita kirjallisuus oli herättänyt. Tutkimuskysymykseni muotoutui myös analyysin edetessä, sillä aluksi tarkoitukseni oli tutkia sitä, miten Mänttä on sopeutunut metsäteollisuuden uudelleen rakenteistumiseen. Loppuvaiheessa olin kuitenkin pakotettu kyseenalaistamaan aineistoni antamien vastausten suhteen oletettuun todellisuuteen. Löysin vastauksia, en niinkään todelliseen muutokseen, vaan muutoksesta luotuihin mielikuviin.

1.4. Keskeiset käsitteet

Kulttuuria on kaikkialla, kaikki me olemme omilla tavoillamme tekemässä ja ylläpitämässä kulttuuria. Kulttuuri on me (ei se, ne tai tuo), se on olennainen osa hyvinvointiamme. (KPH, 37.)

Mäntässä valmistetaan edelleen Serlan pehmopapereita, mutta nykyään Mänttä tunnetaan myös taide- ja kulttuurikaupunkina ja tietenkin jokavuotisista Mäntän kuvataideviikoista. Tutkin siis deindustrialisaation aiheuttamaa metsäteollisuuden rakennemuutosta ja sitä, miten se vaikuttaa siihen mitä Mäntästä kerrotaan ja miten Mänttä esitetään haastatteluissa ja kulttuuripääkaupunkihakemuksessa. Deindustrialisaatio on konkreettinen muutos ja taidekaupunki on eräänlainen ”mielikuvatodellisuus” jossa Mänttää diskurssin ja retoriikan avulla tehdään ja tuotetaan. Olen erityisen kiinnostunut perinteisen teollisuuden korvautumisesta uusilla elinkeinoilla, kulttuurialan ja luovan talouden merkityksen kasvamisesta Mäntässä sekä niistä ristiriidoista tai eriävistä näkemyksistä, joita taidekaupungin imagoon liittyy. Tärkeimmät käsitteeni ovat ”*new economies*”, *kulttuuriperintö* (kulttuuriteollisuus), *deindustrialisaatio*, *uudelleen rakenteistuminen* ja *luova talous*.

Orvar Löfgrenin artikkeli ”Den nya ekonomin – en kulturhistoria” esittelee uudenlaisen talouden aikakautta. ”New economy” on käsite, jolla viitataan esimerkiksi kulttuuriteollisuuteen, IT-alaan, turismiin ja kasvavaan palvelusektoriin. Perinteinen teollisuus korvautuu uudennlaisilla ekonomioilla, joissa kulttuuria tuotetaan ja elämyksiä myydään ja markkinoidaan. (Löfgren 2003; ks. myös Kelly 1998.) Uudet taloudenmuodot eivät kuitenkaan historiallisessa valossa ole mitään uutta, sillä taloudessa on tapahtunut mullistuksia aikaisemminkin (Löfgren 2001). Toisessa artikkelissaan Löfgren kirjoittaa uusista ekonomioista seuraavasti:

Tässä meillä on jotain, jota voidaan kutsua "uudeksi taloudeksi", joka vaatii toimintaa, liikkeitä. Elämme aikakaudessa, jossa tämä käsite on muuttunut eräänlaiseksi suureksi narratiiviksi, jota ympäröivät sellaiset muotisanat kuin verkostoyhteiskunta, globalisaatio, jälkiteollinen maailma, elämysyhteiskunta, unelmayhteiskunta, virtuaalinen kapitalismi ja tietoyhteiskunta. (Löfgren 2001, 183.)⁵

"Uusi talous" on suuri kertomus, uudenlainen yhteiskunta, jota kohti kansalaiset ovat väistämättä matkalla. (Löfgren 2001, 183–184.) Joissain yhteyksissä se on esitelty jopa manifestinomaisena evankeliumina, joka uudistaa kaiken kaikkialla. Se on muotoutunut kattokäsitteeksi erilaisille ja eri aloilla toimiville uusien talouksien muodoille. (Löfgren & Willim 2005.) Mäntässä uusiin taloudenmuotoihin uskotaan, vaikka metalliteollisuus ja paperitehdas tarjoavatkin edelleen suuren osan paikkakunnan työpaikoista. Uusien talouden muotojen ei kuitenkaan uskota täysin pelastavan Mänttää, vaan sen nähdään täydentävän perinteistä teollisuutta, jota se myös hyödyntää.

Mänttää pyritään markkinoimaan luomalla mielikuvaa taiteella ja kulttuurilla kyllästetystä kaupungista. Eräs tärkeimmistä käsitteistäni on siis kulttuuriperintö (engl. 'cultural heritage') ja erityisesti teollinen kulttuuriperintö. Kulttuuriperintö-termiä käytetään yleensä puhuttaessa esineistä, rakennuksista, paikoista sekä viimeaikoina myös kulttuurisista käytännöistä ja niiden suojelemisesta. Kulttuuriperinnön käsite ei ole sama kuin kulttuuriomaisuuden (engl. 'cultural property') (Bendix & Hafstein 2009, 6). Kulttuuri, historia ja perinteet ovat voimavara, jota muun muassa matkailuteollisuus usein käyttää hyväkseen (Petrisalo 2004, 66). Kulttuuriperintö on nykyään keskeinen vaikuttaja myös yhteiskunnassa. Sitä tuotteistetaan muun muassa matkailun, mainonnan ja viihteen palvelukseen. Tuotteena ymmärrettynä kulttuuriperintö on samanaikaisesti sekä kansallinen että kansainvälinen kulttuuripoliittinen instrumentti, väline ja arjen käytäntö sekä tieteellinen tutkimuskohde. (Tuomi-Nikula 2009, 18.) Kulttuuriperintö-

⁵ Here there is something called "The New Economy" which demands, acts, moves. We live in an era in which this concept has become something of a grand narrative, surrounded by buzzwords like the network society, globalization, the postindustrial world, the experience economy, the dream society, virtual capitalism or the knowledge society. (Löfgren 2001, 183.)

käsitteen keskiössä ovat menneisyys ja suhde menneisyyteen sekä menneisyyden representaatiot. (Aarnipuu 2008, 17.)

Tässä pro gradu -työssäni kuitenkin käytän käsitettä ”kulttuuri”, lähinnä synonyyminä korkeakulttuurille, joka on yksi kulttuurin merkityksistä. Kulttuurilla viitataan siis järjestettyihin kulttuuritapahtumiin, taiteeseen ja musiikkiin. Mäntäläinen kulttuuri on taidetapahtumia, musiikkijuhlia ja kuvataidenäyttelyitä, rock-konsertteja – veistoksia ja teatteria unohtamatta – toisin sanoen kulttuuriteollisuutta. Käytän tässä yhteydessä sanoja kulttuuri ja taide lähes synonyymeinä.

Kulttuuriteollisuus käsitteenä on Markku Wileniuksen mukaan enemmän luovuuden tuottamisen ja jakelun näkökulma kuin tarkasti määriteltävissä oleva tarkkarajainen lähtökohta. Kulttuuriteollisuus-termiä alettiin käyttää 1990-luvulla yläkäsitteenä taiteelle, kulttuurille ja joukkoviestimille. Taiteen ja viihteen sekoittumisen myötä esitettävän kulttuurin luonne muuttuu yhä teollisemmaksi, ja juuri tässä mielessä termi kulttuuriteollisuus on kuvaava. Laajimman määritelmän mukaan kulttuuriteollisuus on merkitysisältöihin perustuvaa tuotantoa. Toisella tasolla kulttuuriteollisuus voidaan määritellä kattamaan sekä perinteisen että uuden taiteen ja kulttuurin kentän eri taiteen aloilla tapahtuvasta luovasta toiminnasta jakeluun saakka. Suppein tapa määritellä kulttuuriteollisuus on kulttuuriyrittäjyyden näkökulma. (Wilenius 2004, 11; 67; 94.) Liisa Uusitalon mukaan olisi mielekkäämpää puhua toimialasta kuin teollisuudesta. Kulttuuriteollisuus voidaan toimintatavan mukaan jakaa viiteen ryhmään: editoriaalinen teollisuus, ohjelmavirtateollisuus, kirjoitetun informaation tuotanto, sähköinen viestintäteollisuus sekä esittävä taide ja tapahtumatuotanto. (Uusitalo 1999, 131.) Tanja Kotron mukaan kulttuuriteollisuus on käytännöllisempää määritellä uudestaan näkökulmaksi ennemmin kuin varsinaiseksi kulttuurin toimialaksi. Kulttuuriteollinen näkökulma ei pyri rajaamaan kulttuuriteollisuutta ja luokittelemaan erilaisia ilmiöitä sen mukaan ovatko ne kulttuuriteollisuutta vai eivät. Kulttuuriteollinen näkökulma on proaktiivinen ja se pyrkii lähentämään taide- ja kulttuurisektoria yritysmaailmaan. (Kotro 1999, 219–221.)

Deindustrialisaatiolla viitataan yleisesti muun muassa teollisten työpaikkojen vähenemiseen. Laajat yhteiskunnalliset muutokset ovat aina aiheuttaneet alueellisia muutoksia ja yhdyskuntien kehityksen erkaantumista. Viimeisen parin vuosikymmenen aikana teollinen yhteiskunta ja sen synnyttämät alueelliset järjestelmät ovat järkkyneet ja muuttuneet. Heikki Eskelinen ja Seppo Kaiponen viittaavat deindustrialisaatiolla ”teollisuuden rapautumiseen”. Jos käytetään deindustrialisaation indikaattorina teollisten työpaikkojen vähenemistä, voidaan todeta, että kaikissa pitkälle teollistuneissa maissa on tapahtunut deindustrialisaatiota. Jos sen sijaan tarkastellaan teollisen tuotannon määrää, näyttää deindustrialisaation eteneminen toisenlaiselta. (Eskelinen & Kaiponen 1990, 10.)

Suomessa deindustrialisaatio alkoi varsinaisesti 1980-luvulla. Teollisuuden rapautuminen koski aluksi vain perinteisiä teollisuuden alueita, vaikka työpaikkojen väheneminen alkoikin joillakin teollisuudenaloilla jo aikaisemmin. Paikallinen deindustrialisaatio ei kuitenkaan ole mikään uusi ilmiö, vaan teollisuuden kasvukaudellakin tuotannon keskittäminen aiheutti tehtaiden supistamisia ja sulkemisia. Suomessa deindustrialisaatio on ollut huomattavasti lievempi ja uudempi ilmiö kuin useimmissa muissa teollistuneissa maissa. Paperitehdasyhdyskuntiin työvoiman voimaperäiset supistukset tulivat vasta 1970-luvun lopussa ja 1980-luvun alussa. Uutta tässä kehityksessä oli kuitenkin se, että deindustrialisaatio ulotti vaikutuksensa yhä useampiin tehdasyhdyskuntiin ja myös rakennemuutoksesta aikaisemmin hyötyneisiin teollisuuskeskuksiin. (Eskelinen & Kaiponen 1990, 10; Rannikko & Kortelainen J. 1992, 16 ja 111–114.)

Deindustrialisaatio tarkoittaa siis perinteisen teollisuuden merkityksen vähentymistä yhteiskunnassa tai yhteisössä pienemmässä mittakaavassa. Kansainvälisen kilpailun kiihtyessä tehtaat siirtävät teollista tuotantoa edullisemmän työvoiman maihin. (Held et al. 1999, 185–187.) On väitetty, että tuotantotaloutta ei ole kannattavaa ylläpitää korkeiden työvoimakustannusten maissa, joihin Suomikin lukeutuu. Pro gradu -työssäni en niinkään käsittele deindustrialisaatiota laajana globaalien muutosten ketjuna vaan

paikallisena ilmiönä pienessä suomalaisessa kaupungissa, jota teollisuuden rakennemuutos on koetellut.

Rakennemuutos sisältyy deindustrialisaation prosessiin ja on yksi keskeisimmistä käsitteistäni. Erityisesti keskityn metsäteollisuuden rakennemuutokseen ja siihen, miten se on vaikuttanut mänttäläisten elämään sellutehtaan lakkauttamisena ja uusien elinkeinojen syntyminenä. Rakennemuutosta ja erityisesti maaseudun rakennemuutosta on Suomessa tutkittu paljon monista erilaisista näkökulmista. Eskelisen ja Kaiposen mukaan rakennemuutoksen käsitteestä tuli päivittäinen talous- ja yhteiskuntapoliittisen keskustelun aihe vuonna 1987 aloittaneen hallituksen ohjelmanjulistuksen myötä. Rakennemuutoksen sijaan voidaan puhua myös uudelleenrakenteistumisesta eli restrukturaatiosta. (Eskelinen & Kaiponen 1990, 7.) Sosiologi Risto Heiskalan mukaan Suomen yhteiskunnallinen malli on muuttunut jyrkästi 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa, kun kilpailukykytaloudellinen periaate korvasi suunnittelutaloudellisen ajattelun. Murros ilmeni kauaskantoisina yhteiskunnallisina rakennemuutoksina niin talouselämässä kuin julkisessa hallinnossakin. Näiden muutosten taustalla on paitsi toisen maailmansodan jälkeinen kasvukausi ja suomalaisen hyvinvointivaltion rakentaminen myös globalisaatio ja kolmas teollinen vallankumous. (Heiskala 2006, 14.)

Luova talous on myös yksi keskeisimmistä käsitteistä työssäni. Yhdysvaltalainen talousmaantieteilijä Richard Florida on kirjoittanut paljon luovasta työstä, luovasta taloudesta ja jopa uudenlaisen luovan luokan muodostumisesta. Floridan mukaan luovaan talouteen panostaminen kannattaa, sillä pitkällä aikavälillä se tuo jopa taloudellista kasvua alueelle. Sovellan Floridan luovan talouden käsitettä mänttäläiseen kontekstiin ja analysoin lisäksi, mitä Kimmo Kainulainen on kirjoittanut raporteissaan kulttuurialan vaikutuksesta kaupunkien kasvuun Suomessa. Katriina Siivosen mukaan teollisena aikana vallalla olivat kansallisuuden rakentaminen ja yhtenäisyyttä tavoitteleva kulttuurinen sääntely kun taas verkostoyhteiskuntaa kohti mentäessä kulttuurin taloudellinen hyödyntäminen, yksilöllisyys ja luovuus korostuvat. (Siivonen 2008, 92.)

Luovan talouden käsitettä käytän soveltuvin osin, ottaen huomioon Floridan ja minun hyvin eri skaaloissa liikkuvat tutkimuskohteet. Florida on käyttänyt termiä lähinnä puhuessaan suurista kansainvälisistä kasvukeskuksista, joiden joukkoon Mänttää tuskin lähitulevaisuudessakaan voidaan lukea. Arkielämässä kulttuurista ja taloudesta ei mielellään puhuta samassa yhteydessä. Markku Wileniuksen mukaan kulttuuria ja taloutta yhdistäviä seikkoja on kuitenkin enemmän kuin kuvittelemmekaan. Hänen mukaansa nyt muotoutuvassa oleva yhteiskunta ei kuitenkaan tule poistamaan perinteistä teollisuutta. Sen sijaan ne toimintamallit, joilla taloutta ja yhteiskuntaa kehitetään, tulevat muuttumaan. Olemme siirtymässä sellaiseen talouteen, joka käyttää keskeisenä moottorinaan kulttuuriosaamista ja siitä kumpuavaa inhimillistä ja organisatorista luovuutta. (Wilenius 2004, 11.) Mäntässä luovan talouden ja kulttuurin kulissit ovat mittavat ja keskeisessä osassa kaupunkiarkkitehtuuria. Luovuuden on kuitenkin oltava vuorovaikutuksessa ympäröivän elämän kanssa saavuttaakseen vaikutusta. Muussa tapauksessa se on puhtaasti itseilmaisua. (Landry & Bianchini 1998, 20.)

2. Kenttä, kaupunki ja kulttuuri

2.1. Haastattelujen toteutus ja tutkimusetiikka

Haastattelut täytyy aina toteuttaa huomioiden tieteenalan hyvät tutkimuseettiset käytännöt. Kenttätöitä tehdessä on myös tärkeää tarkastella sitä, miten tutkija ja hänen suhteensa ja vuorovaikutuksensa tutkittaviin vaikuttavat tuloksiin. (Ruotsala 2005, 47.) Pro gradu -työni aineistona käytän tutkimusprojektin aikana Mäntässä alkusyksystä 2009 tekemiäni haastatteluja. Tutkimuseettiset kysymykset ovat olennainen osa kaikkea tieteellistä toimintaa. Etiikka valintoina ja päätöksinä kattaa koko tutkimusprosessin aina aiheen valinnasta tutkimusten tulosten vaikutuksiin saakka, sillä eettisiä kysymyksiä voi liittyä tutkimuskohteen ja menetelmän valintaan, aineiston hankintaan,

tieteellisen tiedon luotettavuuteen, tutkittavien kohteluun, tutkimustulosten vaikutuksiin tai tiedeyhteisön sisäisiin toimintaperiaatteisiin. Vaikka eri oppiaineissa on omia erityiskysymyksiään, tutkimusaineistoja koskeva juridiikka ja aineiston hankinnan tutkimusetiikka ovat pääpiirteissään yhteneviä eri tutkimusaloilla. Kaikkiin ongelmiin ei voi olla etukäteen laadittuja eettisiä sääntöjä ja toimintaohjeita, joten tutkija joutuu aina tapauskohtaisesti eri tilanteisiin sopivat ratkaisut. (Kuula 2006, 11–12.) Haastatteluja tehdessäni ja etiikkaa pohtiessani joudun ottamaan huomioon sekä Kanadan että Suomen käytännöt esimerkiksi aineiston säilyttämisen ja haastatteluluvan saamiseen liittyen.

Haastattelin Mäntässä kahtatoista henkilöä, jotka ovat päättävässä asemassa, entisiä ja nykyisiä tehtaan työntekijöitä, tai kulttuurialalla. Tehtävänä oli haastatella nimenomaan paikkakunnan niin sanottuja ”nokkamiehiä”. Tämä rajaus johtuu siitä, että tutkimusprojektissa on mukana myös Uruguay, jossa tutkimus täytyy aloittaa hierarkiassa korkeimmalla olevien ihmisten haastatteluilla, muuten ei ole mahdollista tutkia hierarkiassa alemmassa asemassa olevia ollenkaan. Haastateltavani edustavat siis hyvin eri tahoja, mikä saattaa olla aineiston riittävyyden kannalta ongelmallista. Haastateltavat löytyivät yhden avaininformantin avulla, mikä osaltaan saattaa vinouttaa tutkimusta tiettyyn suuntaan. Haastateltavista kaksi oli naisia ja loput miehiä, mikä myös osaltaan oletettavasti vinouttaa tutkimusta tiettyyn suuntaan. Aineistoni saattaisi myös kertoa hyvin eri tarinaa, mikäli olisin päättäjien ja kulttuurivaikuttajien sijaan haastatellut tehtaalta työttömäksi jääneitä, kenties syrjäytyneitä henkilöitä.

Tutkimuksen ja tutkimusaiheen kuvailu haastateltaville on tutkimuseettisesti tärkeää. Haastateltavia täytyy myös informoida tutkimusaineiston käsittelystä ja mahdollisesta arkistoinnista, ei ainoastaan tutkimuksen tiedollisista tavoitteista. Haastateltaville täytyy antaa myös tutkimuksesta vastaavan tahon yhteystiedot, kertoa minkälaista uutta tietoa tutkimuksella tavoitellaan ja korostaa tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta sekä annettujen tietojen luottamuksellisuutta ja anonymisyyttä. (Kuula 2006, 99–109.) Haastateltavien informoimista varten minulla oli tutkimusprojektiä varten laadittu englanninkielinen suostumuslomake ja sen saatekirje,

jotka käänsin suomeksi. Haastateltaviin otin alkuvaiheessa yhteyttä puhelimitse, jolloin selvitin tutkimuksen aiheen ja haastattelun luonteen. Tämän jälkeen lähetin saatekirjeen haastateltavalle sähköpostitse, tai jos se ei ollut mahdollista, annoin saatekirjeen haastateltavalle tulosteena vasta haastattelutilanteessa. Haastattelun päätteeksi pyysin haastateltavia allekirjoittamaan suostumuslomakkeen. Sekä saatekirjeessä että suostumuslomakkeessa on sekä kanadalaisen että suomalaisen yliopiston edustajan yhteystiedot sekä selvitys tutkimuksen aiheesta. Lomakkeessa myös kerrotaan, että haastateltavalla on oikeus pysyä anonyyminä ja vetäytyä tutkimuksesta missä vaiheessa tahansa niin halutessaan. Kukaan ei jälkikäteen peruuttanut osallistumistaan tutkimukseen, mutta etukäteen tuli yksi haastattelun peruutus kummallakin paikkakunnalla lähinnä aikataulullisista syistä johtuen.

Haastattelujen aihe, ”metsäteollisuuden rakennemuutoksen aiheuttamat muutokset paikallisyhteisössä”, on aihe, joka saattaa herättää haastateltavissa ristiriitaisiakin tunteita, sillä onhan kyse ihmisten elinkeinoista. Eräs haastateltava oli erityisen pettynyt sellutehtaan lakkauttamiseen, ja selkeästi ilmaisi toiveensa siitä, että saisi äänensä kuuluville. Erityisesti halusi tutkimuksen johtajan kuulevan hänen haastattelunsa ja kitkerät arvostelunsa tehtaan nykyistä johtoa ja sellutehtaan lakkauttamista koskevia päätöksiä kohtaan. Tunteet kävivät kuitenkin huomattavasti kuumempina Kemijärvellä, jossa sellutehtaan lakkauttuspäätös tehtiin vasta vuonna 2008. Lakkauttuspäätös poiki Kemijärvellä muun muassa massiivisen valtakunnallisestikin huomiota saaneen protestiliikkeen (ks. Pikkarainen 2008). Mäntässä sellutehtaan lakkauttamisesta oli jo kulunut vuosia, ja muutoksiin on ehditty sopeutua.

Haastattelurunkona oli Kanadassa tehty puolistrukturoitu valmiiden kysymysten lista (ks. liite), eli en siis itse ole vaikuttanut haastattelun teemoihin muutoin kuin tarkentavien kysymysten avulla ja muokkaamalla joitakin kysymyksiä mäntäläiseen tai kemijärväläiseen kontekstiin paremmin sopiviksi. Puolistrukturoitu haastattelu on strukturoidun ja strukturoimattoman haastattelumetodin välimuoto. Puolistrukturoidut haastattelut ovat usein ajan ja paikan suhteen etukäteen määritelty, ja haastatteliija valmistautuu haastatteluun valmiiden kysymysten avulla. Erona strukturoituun

haastatteluun on se, että haastattelija voi tarvittaessa muuttaa kysymysten muotoa ja järjestystä, jättää pois jotain, jonka kokee tilanteessa sopimattomaksi tai lisätä tarkentavia kysymyksiä. (Davies 2008, 106.) Nauhoitin haastattelut ja koska haastattelut oli tehty suomeksi, käänsin ne englanniksi kirjalliseen muotoon, sillä ne lähetettiin Kanadaan Lakeheadin yliopistoon tutkimuksen tekijöille. Sain siis Kanadasta valmiin kysymyskaavakkeen, jossa oli 15 kysymystä koskien taloudellisia ja yhteiskunnallisia muutoksia yhteisön sisällä. Kenttätyöjaksoni oli tiivis ja intensiivinen, sillä viivyin Mäntässä neljä päivää ja tein 12 haastattelua. Lisäksi vierailin G.A. Serlachiuksen museossa ja Joenniemen kartanossa sekä kiertelin Mänttää havainnoiden ympäristöä. Ympäristön havainnoiminen on tärkeä menetelmä esiymmärryksen saavuttamiseksi (Snellman 2003, 27).

Haastattelut suoritin yhtä poikkeusta lukuun ottamatta haastateltavien työpaikalla. Haastateltavat olivat haastattelussa siis ammattiroolissa, eivät yksityishenkilöinä, mikä on varmasti vaikuttanut vastausten sisältöön ja tapaan, jolla asiat esitetään. Haastateltavat varmasti itse myös tiedostivat roolinsa haastateltavina, ja eräs haastateltava vielä varmisti minulta, että missä roolissa haluan hänen vastaavan kysymyksiin, sillä hänellä oli useita julkisia profiileja. Stuart Hallin mukaan ihmisillä on erilaisia identiteettejä, joista he valitsevat senhetkiseen tilanteeseen sopivan. Modernit identiteetit ovat paikaltaan siirtyneitä tai pirstoutuneita. (Hall 1999.) Myös minun roolini Jyväskylän yliopiston edustajana, ulkopuolisena henkilönä, kansainvälisen tutkimushankkeen tutkimusapulaisena ja toisaalta ei-mänttäläisenä nuorena naisena on varmasti vaikuttanut vastaajien suhtautumiseen ja tapaan jolla, he vastaavat esittämiini kysymyksiin. Joidenkin haastateltavien kesken herätti uteliaisuutta se, että Kanadasta asti kysellään asioita, joita minä esitin heille haastattelussa. Mainitsin haastateltaville myös tekeväni pro gradu -työtäni aiheesta, joka kirvoitti lisäkysymyksiä ja kiinnostusta minuun henkilönä, suhteestani Mänttään sekä paperiteollisuuteen, ja tekemääni pro gradu -opinnäytetyöhön, ja jopa pyynnön tulla pitämään esitelmiä Mänttään pro gradu -työn valmistuttua.

Tiina Suopajarvi on väitöskirjassaan pohtinut haastattelutilanteen toimijoita ja valtasuhteita. Haastattelija vaikuttaa aina haastateltavien vastauksiin tiedostamattaan. (Suopajarvi 2009.) Minun täytyy myös tarkasti pohtia sitä, miten suojelen haastateltavieni henkilöllisyyttä, sillä olen tehnyt heidän kanssaan kirjallisen sopimuksen jonka mukaan he pysyvät haastatteluissa ja tutkimuksessa anonyymeinä. Mänttä on kuitenkin pieni paikkakunta ja haastattelemani henkilöt ovat suurimmaksi osaksi tunnettuja henkilöitä yhteisön sisällä. Tässä saattaa siis ilmetä ongelmia. Miten viittaa haastateltaviini ja siteeraan heitä ilman että henkilöllisyyden voi päätellä jostain? Tämä rajoittaa ainakin suorien lainausten käyttöä ja haastateltavien yhteiskunnallisen aseman liiallista kuvailua, vaikka se saattaisi aineistoa analysoidessa olla merkittävää ja mielenkiintoista. Tieto haastateltavan asemasta asettaisi vastauksen oikeaan kontekstiin, ja tekisi analyysistä merkityksellisempää. Toisaalta taas haastattelemani henkilöt ovat ammatinsa puolesta tottuneita ottamaan kantaa asioihin, ja varmasti tiesivät, mihin ryhtyvät haastatteluun suostuessaan. Se, että Mänttä on pieni paikkakunta, saattaa myös vaikuttaa siihen, että haastattemieni henkilöiden mielipiteet ovat jo valmiiksi julkista tai ainakin puolijulkista tietoa. Jotkut haastateltavat jopa viittasivat haastatteluissa muihin haastateltaviini, tietämättä, että olin jo haastatellut heitä, tai olin aikeissa haastatella.

En ole itse mänttäläinen eikä Mänttä ole minulle entuudestaan tuttu kaupunki. Minulla ei myöskään ole henkilökohtaista suhdetta paperiteollisuuteen. Täytyy siis ottaa huomioon että olin kentällä ulkopuolinen. Pystyin siis tekemään havaintoja ilman suurempia ennakko-olettamuksia Mänttämästä ja esittämään niin sanotusti tyhmiäkin kysymyksiä. Refleksiivisyys on olennainen osa nykyaikaista etnologiaa. Charlotte Aull Daviesin mukaan tutkimukseen vaikuttavat paitsi tutkimuksen tekijän oma persoona, myös ympäröivät tekijät, sosiokulttuuriset tekijät sekä tutkijan ja haastateltavan välinen suhde. Refleksiivisyys tulisi olla mukana tutkimuksen kaikissa vaiheissa. (Davies 2008, 3-7.) Refleksiivisyys on tullut etnologian tieteenalalle mukaan vasta 1970-luvulta lähtien. Ennen sitä tutkijan vaikutus tutkimukseen yritettiin piilottaa mahdollisimman hyvin. (Davies 2008, 11.) Suomessa kansatieteilijät ovat tehneet tutkimusta nimenomaan omilla kotiseuduillaan ja vanhempiansa ammatillisen osaamisen alueilla,

mutta ennen 1990-lukua tutkimuksessa sitä ei ole erikseen mainittu eikä sitä ole pohdittu tutkimuseettisessä mielessä. (Snellman 1999.) Oman pro gradu -työni kaikissa vaiheissa pyrin ottamaan huomioon tieteenalan hyvät eettiset käytännöt ja refleктоimaan omaa suhdettani aineistoon ja sen tulkintaan. Tutkimuseetiikan tulisi olla läsnä koko tutkimusprojektin ajan sen sijaan, että se vain lisättäisiin valmiiseen tutkimukseen. Eettinen pohdinta alkaa jo tutkimusaiheen valinnasta ja sitä tulee jatkaa kenttätöissä, haastatteluissa ja analyysissä, sortumatta kuitenkaan itseruoskintaan tai postmoderniin kaiken kyseenalaistamiseen. (Davies 2008, 271–272.) Outi Fingerroosin mukaan etnografian tekeminen on ymmärrettävä myös prosessiksi, johon tutkimuksen kirjoittaminen, tutkijan oma persoona ja prosessin aikana tehtävät valinnat kuuluvat olennaisina osina. Refleksiivisen paikantamisen keskeisin ja samalla vaativin tehtävä on se että nämä lähtökohdat on kirjoitettava auki tutkimuksessa. (Fingerroos 2003.)

Kuten jo aiemmin mainitsin, valitsin aineistokseni Mäntässä tekemäni haastattelut, koska metsäteollisuuden rakennemuutos on siellä edennyt pidemmälle, ja voin tarkastella myös sitä, mitä on tapahtunut kymmenen vuotta suurimpien muutosten jälkeen. Tutkimuksen aiheen valinta itsessään on aina kannanotto. Mitkä aiheet ovat niin sanotusti tutkimisen arvoisia? Tutkimusaiheen valintaan vaikuttaa sen sijoittuminen niin maantieteellisesti, sosiaalisesti kuin teoreettisestikin. (Davies 2008, 28–35.) Oman tutkimuspaikkakuntani valintaan vaikuttivat valmiin itse kerätyn aineiston saatavuuden lisäksi maantieteelliset seikat: asuinkaupungistani Jyväskylästä on Mänttään lyhyempi matka kuin Kemijärvelle. Aihe muotoutui ja tutkimuskysymykset tarkentuivat hiljalleen pro gradu -työn ohjaajan kanssa käytyjen keskustelujen ja maisteriseminaari-istuntojen avulla.

Tutkimushaastattelu eroaa arkikeskustelusta siinä, että toisin kuin arkikeskustelussa, haastattelussa on erityinen tarkoitus ja osallistujaroolit. Kärjistetysti sanoen haastattelija on ”tietämätön” osapuoli ja haastateltavalla on ”tieto”. Haastatteluun on ryhdytty haastattelijan aloitteesta, ja haastattelija yleensä ohjaa tai suuntaa keskustelua tiettyihin puheenaiheisiin. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 22.) Haastattelu tutkimusmetodinä on siinä mielessä ongelmallinen, että tilanteessa vain toinen osapuoli avautuu, ja toinen

pidättäytyy ilmaisemasta mielipidettään. Tämä ei noudata normaalin keskustelun sääntöjä, ja saattaa tuntua haastateltavasta kiusalliselta. Teoreettinen ongelma piilee myös siinä, että ihmiset eivät useinkaan ole kykeneviä tuottamaan yksioikoista informaatiota sosiaalisesta todellisuudestaan. (Davies 2008, 107.)

Robert Millerin mukaan haastattelu on aina vuorovaikutustilanne eikä neutraaliuteen voi, eikä pidäkään pyrkiä. Miller on jakanut haastattelumetodit kolmeen päätyyppiin: realistiseen, neo-positivistiseen ja narratiiviseen haastatteluun. Realistisen lähestymistavan ydin on induktio. Haastattelusta kerättyä tietoa käytetään yleistettävissä olevan tiedon tuottamiseen. Haastattelutilanteen tulisi olla mahdollisimman vapaa ennako-olettamuksista eikä haastateltavaa pidä johdatella. Realistisessa lähestymistavassa uskotaan että haastateltavan antama tieto edustaa objektiivista todellisuutta, vaikka siinä voi olla myös yksilöllisiä vääristymiä. Induktiivisessa prosessissa pyritään saamaan tietoa monelta eri haastateltavalta ja siten uskotaan, että pystytään tuottamaan tietoa. Tässä lähestymistavassa pyritään saavuttamaan saturaatiopiste, jolloin uutta tietoa ei haastattelussa enää ilmaannu. Neo-positivistinen lähestymistapa perustuu deduktioon. Jo olemassa olevista käsitteistä muodostetaan teoreettisella pohjalla olevia ennako-olettamuksia ihmisten elämästä. Tutkimuksessa ikään kuin testataan hypoteeseja. Neo-positivistisessa lähestymistavassa käytetään usein puolistrukturoitua haastattelua ja myös tässä lähestymistavassa luotetaan objektiivisten todellisuuden olemassaoloon. Lähestymistapa on siinä mielessä hermeneuttinen, että toimijan subjektiivinen näkökulma on vuorovaikutuksessa sosiaalisen rakenteen kanssa. Narratiivinen lähestymistapa perustuu haastateltavan henkilökohtaiseen näkemykseen haastattelun aiheesta. On tärkeää ymmärtää yksilön ainutlaatuinen ja muuttuva näkemys johon vaikuttaa myös konteksti. Narratiivisessa lähestymistavassa kontekstiin sisältyy sekä sosiaalisessa rakenteessa ja ajassa paikantuminen että haastattelun sosiaalinen konteksti itsessään. Haastateltavan ja haastattelijan välinen suhde haastattelutilanteen aikana on tärkeässä osassa. Myös haastattelija osallistuu tiedon tuottamiseen. Narratiivinen lähestymistapa voidaan luokitella postmoderniksi siitä syystä että todellisuus nähdään tilanteesta riippuvaksi ja epävakaaaksi. Haastattelijan persoona voi inspiroida haastateltavaa, eikä haastateltavan

tarvitse pidättäytyä ilmaisemasta reaktioitaan tai häivyttää persoonaansa haastattelussa. Käytännössä nämä kolme lähestymistapaa usein sekoittuvat keskenään. Niitä käytetään joko tiedostamatta tai tietoisesti rinnakkain ja lomittain. (Miller 2000, 1-20.) Mäntässä ja Kemijärvellä suorittamani haastattelut sijoittuvat neopositivistisen ja narratiivisen lähestymistavan välimaastoon. Lähtöasetelmassa oli myös realistisia piirteitä, sillä samaa kysymysrunkoa on käytetty tutkimusprojektin muissa haastatteluissa Kanadassa ja Uruguayssa. Minulla oli kuitenkin vapaus ja ohjaajani kehoitus muokata haastattelurunkoa sekä ennen haastattelua, että sen aikana neopositivistiseen ja narratiiviseen suuntaan.

Haastateltavan rohkaiseminen kommenteilla on kuitenkin hyväksyttävää, vaikka ne saattaisivatkin ohjailta keskustelua. Haastattelu on loppujen lopuksi aina vuorovaikutustilanne, eikä toinen osapuoli voi yksin päättää, jääkö hän vain passiiviseksi kuulijaksi. Haastateltava voi odottaa haastattelijalta neuvoa tai kokemuksilleen myötätuntoa, ja haastattelijan kieltäytyminen voi osoittaa kiinnostuksen tai asiantuntemuksen puutetta. Tämä ei välttämättä edistä vuorovaikutusta eikä myöskään haastattelun tavoitetta. (Ruusuvuori & Tiittonen 2005, 51.) Passiivisen kuulijan rooli haastattelijana tuntuu myös itsestäni vieraalta, sillä miten voin olettaa haastateltavan avautuvan asioista, jos en jaa itsestäni mitään? Hanna Snellmanin mukaan haastattelijan on jopa välttämätöntä kertoa myös itsestään, sillä se tasapainottaa muutenkin epätasa-arvoista haastattelijan ja haastateltavan välistä suhdetta (Snellman 2003, 23–24). Kenttätöissä haastattelutilanteessa toimin usein siten, että jos huomaan haastateltavan jännittävän tilannetta tai tuntevan olonsa epämukavaksi vaikkapa nauhurin takia, otan ”keskustelevamman” asenteen, ja siten rohkaisen haastateltavaa puhumaan. Saatan myös keventää tunnelmaa humoristisilla kommenteilla, mikäli katson sen sopivaksi. Tämä luonnollisesti lisää riskiä siihen, että olen persoonallani vaikuttanut haastattelun kulkuun enemmän, mikä ei neopositivistis-narratiivisessa lähestymistavassa kuitenkaan ole ongelmallista (Ks. Miller 2000).

Haastateltavani edustavat yhteiskunnan eri tahoja. Haastateltavat kertovat Mäntästä ja sen kehityksestä, mutta kertovatko he sen, minkä uskovat olevan totta, vai sen mitä

olettavat minun haluavan kuulla? Haastateltavilla on omat oletuksensa haastattelijasta ja siitä, mitä hän haluaa kuulla. He pyrkivät vaikuttamaan tiedostaen tai tiedostamatta myös senhetkiseen kuulijaansa eli haastattelijaan. (Suopajärvi 2009, 74.) Aineistoa käytettäessä täytyy myös huomioida se, että aineistoon tulee viitata asianmukaisesti ja selkeästi. Aineiston asianmukainen säilytys on myös tärkeää ottaa huomioon. Nyt Mäntässä ja Kemijärvellä tehdyt haastattelut on lähetetty Kanadaan Lakeheadin yliopistoon, jossa niitä säilytetään viisi vuotta Kanadan lainsäädännön mukaan. Kopiot haastatteluista ovat professori Hanna Snellmanin hallussa Jyväskylän yliopistossa.

Olen numeroinut haastattelut koodeilla H1, H2, H3 ja niin edelleen. Lainauksiin, joissa kuuluu myös minun kommenttejani, on kommentit merkitty lyhenteellä JH. Koska olen litteroinut haastattelut ainoastaan englanniksi, ovat englanninkieliset litteraatiot olleet ensisijainen analyysin, kohde vaikka olen myös kuunnellut haastattelut nauhalta sekä litteroidessani niitä että myös myöhemmin aineistoa analysoidessani. Englanninkielisten käännösten käyttäminen on kuitenkin ongelmallista, sillä kääntäjällä on aina tahtomattaankin suuri valta haastateltavan sanoman muokkaamisessa. Se, että äidinkieleni ei ole englanti enkä ole ammatiltani kääntäjä, on saattanut aiheuttaa myös käännösvirheitä, tai painotuseroja tulkinnoissa, vaikka englannin kieleni onkin sujuvaa.

En siis tee suomenkielisiä litterointeja kuin sopiviksi katsomiltani osin, eli suorat lainaukset ovat suomeksi. Etsin haastatteluista viittauksia käsittelemiini teemoihin ja kysymyksiin. Litterointien englanninkielisyys vaikuttaa analyysivaiheessa varmasti mielenkiintoisella tavalla, ja saattaa avata uusia näkökulmia aineistooni. Litterointi itsessään oli analyysin tekemistä, sillä käänösprosessi aiheutti sen, etten voinut haastatteluja kuunnellessani ottaa mitään itsestäänselvyytenä. Käänösprosessissa jouduin tarkasti puntaroimaan joidenkin sanojen ja lauseiden mahdollisia kaksoismerkityksiä. Se, että jouduin sanakirjan avulla uudelleen nimeämään käyttämiäni, käsitteitä avasi uusia mahdollisuuksia analyysiin. (Ks. Snellman 2006, 91–92.) Kääntäessäni jouduin myös ottamaan huomioon litteraatioiden käännösten lukijan, kanadalaisen tutkijan. Tässä prosessissa jouduin miettimään asioita, joita haastatteluissa tuli esille, esimerkiksi joitakin kulttuurisia symboleita, jotka englanniksi kääntyessään

menettävät suuren osan merkityksestään. Suomalaiselle lukijalle itsestään selvät käsitteet kuten marjaämpäri, hämäläinen, hirviporukka, ”Audi-mies” tai Kela eivät englanniksi kääntyessään enää merkitse samaa asiaa eivätkä välttämättä sisällä samanlaista merkitysten assosiaatioketjua. Väärinymmärrysten mahdollisuus on suuri, sillä sanoilla on monia merkityksiä. Tutkimuksessaan Ruotsin suomalaisista Snellman oli tulkinnut ruotsinkielisen sanan ”längta efter” vain sen yhdessä merkityksessä, eikä ollut ottanut huomioon sanan monia merkityksiä jotka vaikuttavat myös tulkintaan. (Snellman 2000.)

2.2. Kulttuuripääkaupunkihakemus

Mäntän kulttuuripääkaupunkihakemus on julkaistu kirjan muodossa ja se sisältää värikkäästi toteutetun selvityksen siitä, mitä Mäntän kulttuurikaupunkivuosi olisi pitänyt sisältää ja kuinka se olisi toteutettu. Itse näen, että kulttuuripääkaupunkihakemuksen yhtenä tavoitteena on taidekaupunki-imago vahvistaminen ja se on tapa luoda Mäntälle ja mäntäläisille yhteinen menneisyys ja tulevaisuus. Hakemus sisältää sekä tekstiä että kuvia, mutta tässä yhteydessä keskityn analysoimaan pelkästään tekstiä. Hakemusta lähteenä käyttäessäni minun täytyy ottaa huomioon se, mihin tarkoitukseen se on kirjoitettu ja ketkä sen ovat kirjoittaneet ja kenelle.

Kulttuuripääkaupunkihakemus on julkinen asiakirja, joka on saatavilla muun muassa Jyväskylän yliopiston kirjastosta, joten sen käyttäminen aineistona ei ole tutkimuseettisesti samalla tavalla ongelmallista kuin haastatteluiden käyttäminen. Hakemuksen kirjoittajat esiintyvät omalla nimellään julkisesti ja ovat tietoisia siitä, että hakemus on julkinen. Hakemuksen alkuperäinen tarkoitus on ollut vakuuttaa Euroopan kulttuuripääkaupungin valinnasta vastaavat tahot siitä, että Mänttä olisi erinomainen valinta kulttuuripääkaupungiksi. Se on siis tehty kulttuurielämän näkökulmasta ja esittelee Mänttää siinä valossa. Osaltaan sen tarkoituksena on varmasti myös luoda ja

kertoa yhtenäistä tarinaa taidekaupunki Mäntän synnystä ja muotoutumisesta kulttuuripääkaupungiksi.

Kulttuuripääkaupunkihakemus on rakenteeltaan jaettu kahdeksaan osaan. *Prologissa* esitellään syitä siihen, miksi juuri Mänttä olisi oikea ratkaisu Euroopan kulttuuripääkaupungiksi ja miten Mänttä ja koko Eurooppa hyötyisivät kulttuuripääkaupungin sijoittumisesta ”pieneen mutta suureen” Mänttään. Seuraavassa osassa, *Teollisuus- ja taidekaupunki*, käydään lyhyesti läpi Mäntän historiaa Serlachius-yhtiön perustamisesta lähtien ja lisäksi esitellään lyhyesti Mäntän kaupungin elinkeinoelämän eri osa-alueita. Kolmannessa osassa, *Mäntän hankkeen erityispiirteet*, käydään läpi se, mistä ajatus kulttuuripääkaupungiksi hakemiseen lähti, korostetaan sitä, että hanke on mänttäläisten yhteinen projekti ja kerrotaan, että kulttuuripääkaupunkihanke on Mäntälle ennen kaikkea kehitysprojekti. *Mäntän kulttuuriohjelma 2011* -osassa esitellään kulttuuripääkaupunkihankkeen neljä teemaa⁶ ja se miksi teemoja ylipäänsä on ja mikä niiden tehtävä on. Viidennessä osassa, *Tapahtumat ja projektit*, annetaan kolme esimerkkiä kulttuuripääkaupunkivuoden tapahtumista ja lisäksi esitellään lyhyesti vielä keksimättömiä ideoita ja tapahtumia. *Hankkeen organisointi* -kappaleessa esitellään kulttuuripääkaupunkivuoden organisaatio, markkinointi ja budjetti. *Infrastruktuurissa* käydään yksityiskohtaisesti läpi käytännön järjestelyt, kuten majoitus- ja kuljetuskapasiteetti ja logistiikka. *Epilogissa* esitellään Mäntän kaupungin tulevaisuuden mahdollisuuksia ja visioita. Suoria lainauksia käyttäessäni viittaan kulttuuripääkaupunkihakemukseen lyhenteellä ”KPH”, sekä sivunumerolla, josta lainaus on peräisin, esimerkiksi KPH, 38; KPH, 16 ja niin edelleen.

⁶ Teemat ovat: Metsästä nousee piippu, Periferia?, Leikki, ilo, ironia sekä Elävä maaseutu.

2.3. Kaupunkistrategia 2020

Kaupunkistrategia 2020:n luonnos on valmisteltu vuonna 2009, ja sain sen käyttööni Mänttä-Vilppulan kaupungilta sitä pyydettyäni. Se ei ole aineistona yhtä laaja kuin haastattelut tai kulttuuripääkaupunkihakemus, mutta käytän sitä yhtenä lähteenä, erityisesti Mäntän kehittämistä analysoidessani. Strategia sisältää lähtökohta-analyysin, jossa arvioidaan kaupungin kehityssuuntia, vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia. Lisäksi esitellään kaupungin arvot, perustehtävä ja visio. Lisäksi esitellään strateginen tulokortti, jossa määritellään pitkän aikajänteen päämäärä ja sen saavuttamiseen tarvittavat menestystekijät, niiden onnistumisen mittaamisen mahdollistavat työkalut sekä mittareita koskevat tavoitetasot ja käytännön toimenpiteet. Viittaan kaupunkistrategiaan lyhenteellä KS sekä sivunumerolla josta lainaus on peräisin, esimerkiksi KS, 6; KS, 11 ja niin edelleen.

3. Mänttä ja muutokset

3.1. Suomalainen rakennemuutos

Talouden epävakaistuesssa länsimaissa 1970-luvulla alettiin puhua sekä hyvinvointivaltion kriisistä että laajemmin modernin yhteiskunnan rakennekriisistä, käännekohdasta ja restrukturaatiosta (Julkunen 1993, 128). Niin Suomessa kuin Mäntässäkin 1980–1990-lukujen vaihteessa tapahtui suuria muutoksia. Myös 1990-luvun lama vaikutti teollisuuteen ja elinkeinoihin. Sosiologi Risto Heiskalan mukaan kriisiytyminen on yhteiskunnallisen toimintamallin murroksen käynnistävä tekijä, mutta pelkkä kriisi yksinään ei tuota muutosta vaan kaaoksen. Suomen 1990-luvun alun kriisin yhteydessä rakenteellinen muutos tuli mahdolliseksi. 1980-luvulla suunnittelutaloudellisen puhetavan marginaaliin kehittyi uudenlainen, kilpailua ja itseohjautuvaa toimintaa korostava lähestymistapa jonka esiin tulemiseen taloudellinen kriisi antoi mahdollisuuden. 1990-luvun rakenteellinen uudistuminen oli mahdollista

vain siksi että se saattoi nojata jo 1980-luvulla kehittyneeseen ja 1990-luvun alkupuolella hallitsevaksi nousseeseen kulttuuriseen rakenteeseen. (Heiskala 2006, 14–15.) Laman myötä Suomen talous alkoi perustavanlaatuisella tavalla muuttua ja anglosaksista mallia noudattaen se alkoi kehittyä markkinaperustaiseksi, rahoitusmarkkinakeskeiseksi ja etenkin 1990-luvun loppupuolella informaatiosektorivetoiseksi talousjärjestelmäksi. (Wilenius 2004, 23.) Teollisten yhdyskuntien rakennemuutosta on tutkittu paljon. Esimerkiksi Jarmo Kortelainen ja Pertti Rannikko ovat tutkineet rakennemuutosta ja sen vaikutuksia Pohjois-Karjalassa (ks. Rannikko & Kortelainen J. 1992).

Talouden toimintojen alueellinen työnjako on pitkäaikaisen historiallisen kehityskulun tulos, joka on nähtävissä monissa suomalaisissa teollisissa yhdyskunnissa – Mäntän lisäksi myös esimerkiksi Outokummussa ja Varkaudessa, joita Eskelinen ja Kaiponen ovat käsitelleet tutkimuksissaan. Outokummussa on ollut kuparikaivos ja Varkaudessa paperitehdas. Näistä kahdesta esimerkistä Varkauden rakennemuutoksella on enemmän yhtymäkohtia Mänttään, sillä molemmissa on kyse puunjalostusteollisuuden muutoksista. Teollisuudenalan lisäksi Varkaus muistuttaa Mänttää enemmän myös yhdyskunnan kaupunkimaisen rakenteen vuoksi. 1980-luvulla teollisuuden työllisyyden supistuessa Varkaus menestyi keskimääräistä paremmin, mutta paperitehtaan rooli elinkeinorakenteen ylläpitäjänä pieneni siitä huolimatta. (Eskelinen & Kaiponen 1990; ks. myös Ambrusin 2009.)

Maaseudun ja teollisten yhdyskuntien rakennemuutosta ovat Suomessa tutkineet paljon muun muassa sosiologit Pertti Rannikko ja Jarmo Kortelainen. He ovat tutkineet yhdyskuntien rakennemuutosta muun muassa Vuohijärven kylässä, jossa on lakkautettu vaneritehdas. (Rannikko & Kortelainen J. 1992; Kortelainen J. 1991.) Kaisu Kortelainen puolestaan on tehnyt muistitietotutkimusta Penttilän sahasta ja työyhteisön muutoksesta (Kortelainen, K. 2008).

Kaskisten kaupungista tehty etnologinen tutkimus *Kaskö – Kontinuitet och förändring in en småstad* kertoo perusteellisesti Kaskisten kaupungin kokemasta

rakennemuutoksesta toisenlaisesta näkökulmasta, teollisuuden alkamisen näkökulmasta. Tutkimus keskittyy jatkuvuuden ja muutoksen teemoihin kokonaisvaltaisesti koko kaupungin tasolla. Kaskinen on ruotsinkielinen pieni kaupunki länsirannikolla, ja kun Metsä-Botnian perusti sinne tehtaansa 1970-luvulla, kaupungin elämänmeno muuttui radikaalisti. Kaupunkiin muutti suomenkielistä väestöä työn perässä ja myös perinteiset elinkeinot saivat väistyä uudenlaisen työn, sellutehtaan vuorotyön tieltä. (Räsänen 1985.)

3.2. Mänttä, kaupunkiko sekin?

Mänttä on pieni kaupunki Pohjois-Hämeessä, Pirkanmaan maakunnassa. Se on rakenteeltaan epätyypillinen suomalainen kaupunki siinä mielessä, että keskusta on tiiviisti rakennettu ja välimatkat ovat pienet. Mäntän ja Vilppulan kuntaliitoksen jälkeen se muistuttaa enemmän tyypillistä suomalaista taajamaa, jossa on pieni keskusta ja harvaan asuttu maaseutu ympärillä. Mänttä on samaan aikaan kaupunkia ja maaseutua. Tutkin Mänttää kuitenkin enemmän kaupunkitutkimuksen kuin maaseudun tutkimuksen näkökulmasta, sillä voimakkaan teollistuneisuuden vuoksi Mäntän rakennemuutos on ennemmin urbaania kuin maaseudun rakennemuutosta. Mänttä sellaisena kun minä sitä tutkin, on nyt jo historiaa. Mänttä ja Vilppulan kunta yhdistyivät 1. tammikuuta vuonna 2009 ja kaupunki otti uudeksi nimekseen Mänttä-Vilppula. Kaupungissa asui ennen kuntaliitosta reilut 6000 ihmistä ja liitoksen jälkeen noin 11 000 ihmistä. (Mänttä-Vilppulan kaupungin internet-sivut [online].) Pro gradussani käsittelen siis kuntaliitosta edeltävää Mäntän kaupunkia.

Tiina-Riitta Lapin mukaan kaupunkia tutkittaessa on kaupungista valittava tiettyjä osia tutkimuksen kohteeksi, sillä kaupunkia ei voi hallita kokonaisuutena. Osilla Lappi viittaa näkökulmiin ja lähestymistapoihin, ei niinkään fyysisiin, konkreettisesti rajattuihin alueisiin. (Lappi 2007, 11.) Minun näkökulmani Mäntän tutkimiseen on kaipa-alainen otos siitä, mitä haastateltavani ovat Mäntästä ja siellä tapahtuneista

rakennemuutoksista sanoneet. Mikä on retoriikan suhde oletettuun todellisuuteen? Mihin suuntaan kaupunkia pyritään kehittämään?

Kaupunkietnologiaa on pitkään ohjannut menneisyyteen katsova tutkimusorientaatio. Alkuvaiheessa etnologinen kaupunkitutkimus erottui muusta etnologisesta tutkimuksesta lähinnä tutkimuskohteen sijainnin suhteen, mutta kun tutkimuksen painopisteen siirtyi kaupunkiin, täytyi paradigmoja miettiä uudelleen. Kaupunkitutkimuksen kautta lähestyttiin ensisijaisesti uutta kohdetta, mutta perspektiivi muuttui, kun samaan aikaan tutkimus haluttiin ulottaa koskemaan myös nykyajan ilmiöitä. Lapin mukaan kaupunkietnologialla on selkeitä yhtymäkohtia humanistiseen maantieteeseen, jonka tutkimuskohteena ovat paikat ja tilat sekä niihin liittyvät merkitykset ja symboliikka. Kaupunkietnologian tehtävänä on nostaa näkyvän kaupunkikulttuurin rinnalle tutkimuskohteeksi myös kulttuurin näkymättömät piirteet eli käsitykset, mielikuvat ja ideat, sillä juuri mielikuvat ohjaavat ihmisten toimintaa. Etnologinen tutkimus ei voi jäädä pelkäksi ilmiöiden tallentajaksi, vaan sen on kyettävä jatkuvasti uudistamaan ja kyseenalaistamaan lähestymistapojaan ja tulkintojaan kaupungista. Lapin mukaan on pohdittava sitä, miten kaupunkien muuttuminen ja kehittyminen vaikuttavat ihmisten kokemuksiin, millaisia merkityksiä asioihin ja ilmiöihin liitetään ja miten ihmisten elämäntavat muuttuvat ja miten muutoksiin suhtaudutaan. (Lappi 2007, 67–74.) Etnologisessa tutkimuksessa on useimmiten kiinnitetty huomiota sekä sosiaaliseen että materiaaliseen ympäristöön niin maalla kuin kaupungissakin. Käsitteellisesti kaupunki tuo yleensä mieleen selkeästi rajatun kokonaisuuden, joka voidaan rajata myös tutkimuksellisesti ja näyttäytyy siten harmonisena kokonaisuutena. Lähempi tarkastelu kuitenkin paljastaa sen moninaisuuden ja erityisyyden. (Lappi 2007, 10.)

3.3. Metsä ja Suomi

Suomi elää metsästä, on metsässä ja on metsä (Kuisma 2008, 16).

Metsä on ollut historiallisesti Suomelle erittäin tärkeä luonnonvara. Markku Kuisman mukaan Suomi on edelleen riippuvaisempi metsävaroistaan kuin mikään muu teollistunut maa maailmassa. Metsien ja ”metsäläisyyden” on sanottu muovanneen suomalaisten mentaliteettia ja tapaa katsoa maailmaa samalla kun metsävarojen kaupallinen hyödyntäminen on luonut perustaa taloudelle ja kytkenyt Suomea maailmantalouteen. (Kuisma 2008, 15-17.) Tarmo Koskisen mukaan metsäsektori toimii suomalaisen yhteiskunnan ja kansan perustavana siteenä. Suomalaisten suhtautumisessa metsiin on tiettyä ylpeyttä, ja yleisesti nähdään että Suomi on ”elänyt hyvin metsistään”. Suomalaisen yhteiskunnan, kansan ja metsäsektorin kietoutuminen yhteen on Koskisen mukaan ymmärrettävä mielenmaisemana. (Koskinen 2004, 25.)

Metsäteollisuuden historia on keskeinen osa Suomen taloushistoriaa. Suomen teollistuminen alkoi sahateollisuudesta, josta kehitys levisi vähitellen muille tuotannon aloille. Jo ennen sahateollisuutta Suomi kuitenkin eli metsistään turkisten, tervan, puutavaran ja puuhiilen avulla. 1800-luvun lopussa suomalainen paperiteollisuus oli jo suurimittaista ja kansainvälisestikin kilpailukykyistä. Tervan, sahatavaran ja paperin ja sen raaka-aineiden kansainvälinenkin kysyntä sitoi vähitellen Suomen talouselämän kiinteäksi osaksi maailmantaloutta. Infrastrukturi, eli tieverkostot ja vesireitit, on Suomessa rakennettu pitkälti metsäteollisuuden tarpeita silmällä pitäen. Globaalissa järjestelmässä tapahtuneet poliittiset ja taloudelliset muutokset ja kriisit ovat metsäteollisuuden kautta tuntuneet Suomessa jo kauan. Metsäteollisuuden historia on kuitenkin myös enemmän kuin Suomen taloushistoriaa, sillä metsäteollisuuden muutokset ovat suomalaisen yhteiskunnan muutosta. (Aunesluoma 2007, 15-17; Kuisma 2008, 17-18.)

Metsäteollisuuden lähihistorian tutkiminen saattaa olla ongelmallista, sillä kaikkia tyydyttävää tarkastelutapaa ei ole olemassakaan (Kuisma 2008, 22). Lähihistoriaa on

kaikki mikä koskettaa tämän päivän ihmistä (Häikiö 1995, 289). Timo Vihavainen analysoi artikkelissaan lähihistorian kirjoittamisen ongelmia ja haasteita. Yleisesti ottaen lähihistoriaa tutkittaessa arkistoja ei ole yhtä laajasti saatavilla ja haastattelujen rooli tiedon tuottajana korostuu. Lähihistorian tehtävä ei ole kokonaisen aikakauden ajattelun redusoiminen yhdeksi iskulauseeksi. (Vihavainen 1995, 172.)

Saattaa hyvinkin olla mahdollista, että vasta syvällisillä haastatteluilla ja lennokkailla analyyseillä on mahdollista saada valaistusta niihin tekijöihin, jotka löytyvät lähimenneisyyden tapahtumien julkisivun takaa, ehkäpä vasta sitten voimme ymmärtää niitä psyykkisiä prosesseja, jotka tuottivat noita muotoja, jotka aikalaiset nyt paremmin tai huonommin muistavat. (Vihavainen 1995, 171.)

Mänttä tunnetaan edelleen historiallisesti ennen kaikkea metsäteollisuuskaupunkina. Mäntän historiassa erittäin tärkeä henkilö on G.A. Serlachius, joka perusti Mänttään vuonna 1869 aikansa huipputeknologiaa edustavan puuhiomon. Myöhemmin Serlachius laajensi yritystoimintaa, perusti tehtaan työntekijöille tarkoitetun kaupan sekä kansakoulun. Mäntästä kehittyi tyypillinen suomalainen paperiteollisuustaajama, jossa elettiin paperiyhtiön ehdoilla. (Sivonen 2004a, 16–17.) Työväestön ja tehdaspatruuna G.A. Serlachiuksen välillä vallitsi selkeä patriarkaalinen suhde: ”isännän” oli huolehdittava työntekijöiden asunnosta, ruuasta, terveydestä, sivistyksestä ja siveydestä kuten palkollis- ja elinkeinoasetuksissa todettiin. Patruuna pyrki myös auttamaan työväestöä sivistyspyrkimyksissä. (Kivelä 2004, 67.) Patriarkaaliselle perustalle rakennetussa tehdasyhdyskunnassa oli yleisesti ottaen tavoitteena sitoa työntekijöitä tehdasyhdyskuntaan erilaisia etuja tarjoamalla ja luomalla työväestölle suhteellisen turvatut elinolosuhteet. (Rytteri 2004, 204.)

Mäntän lisäksi Serlachius-yhtiöllä on tehtaita myös muilla paikkakunnilla, ei pelkästään Mäntässä. Vuonna 1881 Mänttään avattiin Serlachiuksen paperitehdas, jossa oli aluksi yksi kone ja seuraavana vuonna toiminnassa oli jo kaksi paperikonetta. Vuonna 1908 G.A. Serlachiuksen veljenpojasta Gösta Serlachiuksesta tuli yhtiön Mäntän tehtaiden

isännöitsijä, ja paperitehtaan toimintoja laajennettiin entisestään. Neljä vuotta myöhemmin Mäntästä tuli osa Vilppulaa ja vuonna 1922 Mäntästä tuli taas itsenäinen kunta. Yhtiön selluloosatehdas käynnisti toimintansa vuonna 1914. Gösta Serlachiuksen kuoltua vuonna 1944 hänen poikansa R. Erik Serlachius nousi yhtiön johtoon. Hänen johtokaudellaan tehtaat menestyivät ja Mäntästä tuli yksi Suomen rikkaimmista kaupungeista. Vuonna 1968 Gustaf Serlachiuksesta tuli yhtiön toimitusjohtaja. Kaupunki Mäntästä tuli vasta vuonna 1972. (Serlachius 2004, 9; Sivonen 2004a, 16–26.)

Mänttä joutui vaikeuksiin 1970–1980-luvuilla kansainvälisen öljykriisin ja globalisoituvan kilpailun myötä. Metsäteollisuuden globaalit kehitysprosessit eivät suinkaan ole syy-seuraussuhteiltaan näin yksinkertaisia, ja Mäntänkin sellutehtaan lakkauttamiseen liittyy monimutkaisia kehityskaaria, jotka ovat johtaneet nykyiseen tilanteeseen. Metsäteollisuuden murros on kytköksissä maailmanlaajuisiin kehitystendensseihin, joihin vaikuttavat hyvin monet tekijät. (Ks. esimerkiksi Kuisma 2008 tai Pakkasvirta 2008.)

Vuonna 1974 raakaöljyn hinta nousi kuusinkertaiseksi, inflaatio kiihtyi nopeasti ja Suomi vaipui lamaan. Pehmopaperin tuotanto romahti rajusti vuosina 1974–1976, ja juuri laajennetun Mäntän tehtaan tuotanto laski radikaalisti. Vuonna 1986 G.A. Serlachius Oy fuusioitui kilpailijansa Metsäliiton kanssa, ja Mäntästä tuli fuusion yhteydessä yksi juuri perustetun Metsä-Serlan tehdaskaupungeista Yhtiön pääkonttori muutti kuitenkin Mäntästä muualle, mikä oli valtava isku Mäntälle. Ajan myötä, kun tehtaan tuotantolaitokset vanhenivat, niitä suljettiin tai myytiin. Mänttä näytti vaipuvan täydelliseen lamaan, työpaikat vähenivät ja asukasluku laski. Asukasluvun kokonaiskehitystä tarkasteltaessa Mänttä-Vilppulan alueella on asukasluku viimeisen 25 vuoden aikana laskenut runsaat 20 %. 2000-luvulla alueen asukasluku on laskenut 10 %. (KS, 6-7.) Vuonna 1991 sellutehdas suljettiin, ja se näytti olevan kuolinisku jo viimeisillä voimillaan kituvalle teollisuuskaupungille. (Kivelä 2004, 30–48; Sivonen 2004a, 26–28.) Mäntän taru ei kaikesta huolimatta ollut lopussa.

3.5. Globalisaatio ja paperiteollisuus

Paperia tarvitaan aina. Paperia valmistetaan sellusta, joka valmistetaan puista, jotka kasvavat metsässä. Selluteollisuus on valtava maailmanlaajuinen bisnes, ja sellua tuotetaan maailmassa yli 200 miljoonaa tonnia vuodessa, ja määrää pyritään jatkuvasti lisäämään (Pakkasvirta 2008, 39). Sellutuotannon kasvattaminen globaalilla tasolla perustuu siihen olettamukseen, että kaikki maapallon ihmiset kuluttavat paperia myös jatkossa, ja ennen kaikkea siihen, että köyhissä maissa ihmiset kuluttaisivat vielä enemmän paperia kuin nykyään. (Pakkasvirta 2008, 187–188.)

Metsäteollisuus on erityisen suhdanneherkkä teollisuudenala, eikä markkinataloudessa mikään ole pysyvää eivät työpaikat, palkat, kysyntä eikä tarjonta. Metsäteollisuudesta on käyty kiihvasta keskustelua liittyen siihen, mikä on metsäteollisuuden omistajien ja johdon toiminnan yhteiskunnallinen hyväksyttävyyden tiettyjen kiistanalaisten päätösten jälkeen. (Hulkko 2008, 344–345.) Samanlaista keskustelua on Suomessa käyty myös muun muassa Nokian kohdalla. Paperiteollisuus on muuttunut radikaalisti 2000-luvulta lähtien, kun osa tuotannosta on siirretty Suomesta muualle maailmaan. Tämä rakennemuutos on tapahtunut vauhdilla. Suomessa on suljettu selluloosatehtaita ja sitä mukaa avattu uusia muun muassa Etelä-Amerikassa ja Indonesiassa. Myös ympäristövaatimukset ovat onneksi kiristyneet, eivätkä sellutehtaat saastuta enää samalla tavalla kuin aikaisemmin. (Pakkasvirta 2008, 13–14.) Suurteollisuutena sellun ja paperin tuotanto liittyy aina paikallisiin, alueellisiin, kansallisiin ja globaaleihin kysymyksiin⁷. Globalistumisen myötä metsäteollisuus siirtyy siis pohjoisesta etelään kannattavamman ilmaston ja alhaisempien tuotantokustannusten takia. Kuten yleensä liiketoiminnassa, ei metsäteollisuudessaakaan aina oteta huomioon tehtaiden välillisiä ja

⁷ Paperiteollisuuden rakennemuutos on mittavien ympäristövaikutusten ohella aiheuttanut myös muita globaaleja sosiaalisia ja kulttuurisia vaikutuksia. Yksi tällainen on ollut paljon esillä mediassakin, kun Metsä-Botnian sellutehdas rakennettiin Uruguayihin, Argentiinan ja Uruguayn rajajoelle. (Pakkasvirta 2008, 13–14.) Mielenkiintoista on, että kansanliike Kemijärvellä (ks. Pikkarainen 2008) taistelee kynsin hampain pitääkseen oman sellutehtaansa, kun samaan aikaan toisella puolella maailmaa argentiinalaiset taistelevat pitääkseen sellutehtaan poissa omilta nurkiltaan.

välittömiä seurauksia erityisesti paikallisyhteisöön, ympäristöön, kulttuuriin ja sosiaaliseen rakenteeseen.

Kansainväliset markkinat ja kansallinen politiikka ovat aina vaikuttaneet metsäteollisuuden toimintaan. Suomalaiset yritykset ovat perustaneet tehtaita esimerkiksi Uruguayhyn, Indonesiaan ja Brasiliaan. Tehtaat ovat saaneet osakseen myös arvostelua sekä kotimaassa että ulkomailla, mikä todistaa sen, että Suomi on osallisena uudenlaisissa globaalitalouden ja nopeiden informaatiovirtojen luomissa paperiteollisuuskonflikteissa. Uruguayn sellutehdaskiista sai paljon huomiota siksi, että se ei rajoittunut vain maan sisäiseksi asiaksi, vaan osapuolia oli kolme: rajanaapurit Uruguay ja Argentiina, sekä kaukainen Suomi. (Pakkasvirta 2008.)

Jari Ojalan mukaan suomalaisen metsäteollisuuden kansainvälistyminen on kuitenkin ollut hidasta verrattuna useisiin muihin toimialoihin eikä tuotannon kansainvälistyminen ole ollut itsestään selvää maailmanlaajuisesti tarkastellen. Metsäyhtiöiden tuotantolaitosten sulkemiset kotimaassa ja ulkomailla ovat olleet osa yhtiöiden strategiaa vähentää rakenteellista ylikapasiteettia sekä parantaa liiketoiminnan kannattavuutta. (Ojala 2008, 223–227.) Maailmantalouden suuret muutokset ovat pakottaneet metsäteollisuuden yrityksiä nopeaan muutokseen ja vanhojen talousmahtien kuten Yhdysvaltojen ja Länsi-Euroopan laskevat markkinat suuntaavat huomion huikkealla vauhdilla kasvavan Kiinan, Intian ja vaurastuvan Aasian markkinoille. (Kuisma 2008, 15.)

3.6. Taiteesta teollisuutta?

Mikä toi tietysti lisää työpaikkoja sitten ja ylipäättänsä sen myötä tuo kaupungin kulttuuriprofiili hyvin selekeesti vahvistu että tää on enemmän siirtynyt sitte sen tehtaan rakennemuutoksen myötä kulttuuripainotteiseksi kaupungiksi. (H6.)

2000-luvulle tultaessa Mäntässä oli kolme valtakunnallisesti merkittävää kulttuuri-instituutiota: Gösta Serlachiuksen taidemuseo, Mäntän kuvataideviikot ja Mäntän Musiikkijuhlat. Sen jälkeen kulttuuritoimintaa on entisestään laajennettu, uusia tapahtumia ja näyttelytiloja perustettu ja kaupungin kulttuuri-imagoa vahvistettu tietoisesti. Nyt Mänttä markkinoi itseään ensisijaisesti taidekaupunkina. (Huttunen & Pokki 2004, 165–190.) Paperitehdas toimii kuitenkin edelleen ja valmistaa Serlan pehmopapereita.

Mäntän viimeaikaisella kehityksellä nykyisenlaiseksi taidekaupungiksi on historiallinen pohja. Mäntän kulttuurikaupunki-imagon luomisessa on tärkeää osaa näytellyt vuonna 1933 perustettu Gösta Serlachiuksen taidesäätiö ja vuonna 1972 säätiölle hankittu Joenniemen kartano, jossa nykyään toimii taidemuseo. Gösta Serlachius alkoi suvun perintönä jo varhaisessa vaiheessa kerätä taidetta, ja säätiö kartuttaa taidekokoelmiaan edelleen ahkerasti. Gösta Serlachiuksen ajalla G.A. Serlachius Oy hankki ja kustansi myös Mäntän ensimmäiset julkiset veistokset, joita sijaitsee kaupungin keskustassa. Säätiön taidekokoelma on arvokkaiden teostensa ansiosta yksi Pohjoismaiden merkittävimpiä yksityisiä taidekokoelmia. (Pitkänen 2004, 78–91; Huttunen & Pokki 2004, 168.)

Kai Wartiaisen mukaan kaikki teolliset yhteiskunnat ovat kohdanneet rakennemuutoksen enemmän tai vähemmän samankaltaisena. Jotkut maat ja seudut ovat selviytyneet murroksesta paremmin kuin toiset, mutta kaikkialla on jäänyt valtava määrä nykyaikaiseen teollisuustuotantoon huonosti sopivia teollisuustiloja vaille käyttöä. (Wartiainen 1991, 21.) Usein rakennuksia otetaan uudelleen käyttöön tavoilla,

joihin tiloja ei alun perin ole suunniteltu. Esimerkkinä tästä vaikkapa Jyväskylässä sijaitseva vanha kivääritehdas, joka on remontoitu yritysten toimitiloiksi. Myös Mäntässä tehdään vanhoihin rakennuksiin on sijoitettu museoita ja muuta toimintaa. Esimerkiksi ”Valkoinen talo”, jossa nykyään sijaitsee G.A.Serlachius -museo, oli ennen paperitehtaan pääkonttori.

Markku Wileniuksen mukaan ”kulttuuri” nähdään yhä useammin myös paikallisena voimavarana. Eri alueiden ja kaupunkien kehittämisstrategioissa painotetaan kulttuurin merkitystä alueen ulkoisen kuvan ja menestyksen edellytysten mahdollistajana. Kulttuurin ja taiteen hyödyntäminen elinkeinoelämän imagon luojana ja kilpailukyvyen edistäjänä nähdään nykyään hyvin tärkeänä tekijänä paikkakuntien ja alueiden talous- ja kulttuuripolitiikan kehittämisessä. (Wilenius 2004, 112.) Mänttään pyritään tietoisesti markkinoimaan esimerkiksi kulttuurimatkailejoille taidekaupunki-imagolla, jota perustellaan museoiden lisäksi erilaisilla festivaaleilla, näyttelyillä ja tapahtumilla. Mäntällä on kuitenkin ennen kaikkea tarina ja historia, jota hyödynnetään markkinoinnissa.

Otto Huttusen ja Niklas Pokin mukaan kulttuurikaupunkiajattelu otti Mäntässä ensimmäiset askeleensa kaupungin virkamiesten ja luottamushenkilöiden kesäseminaarissa vuonna 1991. Mäntän vahvuutena pidettiin vahvaa perinnettä kuvataiteeseen ja Mäntästä alettiin puhua kuvataidekaupunkina. Mäntässä myös rakennettu ympäristö on kulttuurihistoriallisesti arvokas. 1980-luvun Serlachius-yhtiön fuusio uhkasi muodostua katastrofiksi historiallisesti merkittävälle rakennuskannalle. Paikkakunnalla oli paljon Serlachius-yhtiöltä tyhjäksi jääneitä arvokiinteistöjä. Taidekaupunkikehityksen kannalta arvokkaiden rakennusten vapautuminen oli tärkeää, sillä niihin sijoitettiin sittemmin kulttuuritoimintaa ja taidekokoelmia. Kuvataideviikkojen näyttelypaikaksi on vakiintunut sellunkeiton loppumisen jälkeen

tyhjilleen jäänyt Pekilo⁸, ja vuosina 1999–2001 näyttelytilana toimi osittain myös paperitehtaan tiilinen vanha pirtutehdas⁹. (Huttunen & Pokki 2004, 169–174.)

Erityisen keskeinen merkitys Mäntän taidekaupunki-imagoon on kotimaiseen nykyaikaiseen keskittyvillä Mäntän kuvataideviikoilla, jotka järjestetään vuosittain koko kesän mittaisena näyttelyiden ja tapahtumien sarjana. Ensimmäisen kerran kuvataideviikot järjestettiin vuonna 1993, niitä järjestettiin biennaalina vuoteen 1999, jonka jälkeen se muuttui jokavuotiseksi tapahtumaksi. Myös pianomusiikkiin keskittyvillä Mäntän Musiikkijuhlilla on keskeinen asema taidekaupungin kulttuuritarjonnassa. Musiikkijuhlat järjestettiin ensimmäisen kerran vuonna 1998. (Huttunen & Pokki 2004, 174–180.)

Suomessa yleisesti ottaen lamasta selviämisen ja talouskasvun tekijöiden joukkoon on nostettu yritysten ja julkisen hallinnon ratkaisut sekä kansallinen innovaatiojärjestelmä ja paikalliset innovaatiotoimintaa edistävät kokonaisuudet. Osaamisperustaiseen kehittämiseen liittyy paljon uskoa ja toivoa, joiden tueksi on paljon tutkimustuloksia ja näyttöjä siitä että osaamis pohjainen kehittäminen tuottaa hyviä tuloksia. (Sotarauta 2009.)

Mäntän kaupunki on ainakin mielikuvissa luonut nahkansa ja tietoisesti rakentanut taidekaupungin imagoa markkinoimalla kulttuuritapahtumia mutta myös teollista perintöään. Vaikka taideteollisuus ja kulttuuri eivät ainakaan toistaiseksi ole kaupungissa mitenkään merkittäviä työllistäjiä¹⁰ saati kasvavan talouden vetureja, on kulttuuritoiminta näkyvää valtakunnallisesti. Katriina Petrisalon mukaan yhteisöt, ryhmät ja kansat käyttävät hyväksi matkailuteollisuutta sopeuttaessaan itsensä

⁸ Ks. Johdanto s. 1

⁹ W.G. Palmqvistin suunnittelema sulfiittispiiritehdas valmistui vuonna 1918 mutta aloitti toimintansa vasta vuonna 1927 kieltolain vuoksi. Tehdas jalosti sulfiittisellun keitossa syntyneestä jäteliemestä sulfiittispiiritä vuoteen 1955 saakka. Mäntän Kuvataideviikkojen alkuaikoina tehdasta käytettiin näyttelytilana, ja sen tiloihin suunniteltiin myös korkean profiilin yritystaloa muun muassa kulttuuriteollisuuden, ateljee- ja arkistotoiminnan käyttöön, mutta asian eteneminen päättyi vähäiseen kiinnostukseen. Vanha pirtutehdas on Museoviraston suojelema, mutta sen tiilinen vanha osa ja korkea torni ovat päässeet huonoon kuntoon. (Hedman 2004, 112; Huttunen & Pokki 2004, 177-178.)

¹⁰ Haastateltavien H11 ja H9 mukaan laskutavasta riippuen 10–25 työpaikkaa.

muuttuneisiin oloihin. esimerkiksi siirtyessään agraarisesta ja teollisesta järjestelmästä moderniin tietotekniseen yhteiskuntaan, kuten Mäntässä on ainakin osittain jo tapahtunut. (Petrisalo 2004, 66.)

3.7. Luova kaupunki

Kaupunkitutkijat Charles Landry ja Franco Bianchini määrittelevät luovuuden tavaksi irrottautua jäykistä ennakko-odotuksista ja avautua sellaisille monimutkaisille ilmiöille, joita ei voida aina käsitellä loogisesti. Luovuus on tapa löytää aiemmin näkymättömiä mahdollisuuksia. Teollisen vallankumouksen jälkeisen ajan välittömiin ongelmiin vastattiin ensisijaisesti luomalla fyysisiä rakenteita, kuten esimerkiksi viemärilaitos rajoittamaan kulkuteiteja sekä rautatiet lisäämään ihmisten ja tuotteiden liikkuvuutta. Tähän tarvittiin insinöörien, suunnittelijoiden ja tiedemiesten luovuutta. Tieteen ja logiikan hallitsemisessa perusteluissa on myös rajoituksensa, sillä ne osittavat tiedon erilaisiin haaroihin tai laatikoihin määrittäen järjestystä luontoon. (Landry & Bianchini 1998, 12–17.) Landry ja Bianchini ovat tutkineet luovuutta kaupunkisuunnittelussa ja kaupungeissa. He näkevät luovuudella olevan historiallisen perustan kaupungeissa, sillä luovuus on aina ollut yksi kaupunkien vetovoimatekijöistä:

Kaupungit ovat tarvinneet aina luovuutta toimiakseen markkinapaikkoina, kaupan ja tuotannon keskuksina. Tähän vaaditaan puolestaan riittävä määrä – kriittinen massa – yrittäjiä, taiteilijoita, intellektuelleja, opiskelijoita, hallintovirkamiehiä ja vallanvälittäjiä. Kaupungit ovat olleet useimmiten paikkoja joissa rodut ja kulttuurit sekoittuvat ja jossa vuorovaikutus luo uusia ideoita, kädentöitä ja instituutioita. Ne ovat olleet myös paikkoja, jotka suovat tilaa ihmisille elää omista ideoistaan, tarpeistaan, pyrkimyksistään, unelmistaan, hankkeistaan, konflikteistaan, muistoistaan, ahdistuksistaan, rakkauksistaan, intohimoistaan, pakkomielteistään ja peloistaan. (Landry & Bianchini 1998, 11.)

Kaupungit ovat muuttumassa, kun perinteinen teollisuus katoaa ja tilalle tulee uudenlaista teollisuutta. Tarkoitus ei kuitenkaan ole korvata yhtä ajattelutapaa toisella, vaan on täydennettävä olemassa olevia ajattelun tapoja uusilla asenteilla ja metodeilla. Luovuuden haaste onkin tunnistaa vastakohtien olevan saman kokonaisuuden eri osia. (Landry & Bianchini 1998, 12 & 22.)

Per-Markku Ristilampi on tutkinut eteläisessä Ruotsissa sijaitsevan Öresundin alueen kehittämistä ja mielikuvamarkkinointia. Ristilammin mukaan nykyään on valloillaan käsitys jonka mukaan ainoa tapa päästä yli taloudellisesta lamasta on luottaa uusiin talouden muotoihin ("new economy"). Öresundin alueella yritettiin järjestää taidetapahtuma Culture Bridge, jonka tarkoitus oli yhdistää Malmön ja Kööpenhaminan kaupungit "kulttuurisillalla" samoin kuin uusi silta yhdistää Malmön ja Kööpenhaminan ja mahdollistaa moottoriliikenteen niiden välillä. Tapahtumat oli suunniteltu houkuttelemaan ulkomaista pääomaa, ja päämääränä oli fuusioida paikallinen kulttuurinen luovuus ja taloudellinen kehitys. (Ristilampi 2005, 87–95.)

4. Yhteistoimintaa ja luovaa hulluutta

4.1. Näkökulmat ja teemat

Aineistoni kertoo Mäntän kaupungin pyrkimyksistä muuttua teollisuuskaupungista taidekaupungiksi. Teemat nousivat esiin aineistoa lukiessani. Olen tulkinut aineistoani etnologisesta perspektiivistä käsin, ja poiminut esiin niitä asioita, jotka minua kiinnostavat. Taidekaupunki-imagon luomisessa pelataan mielikuvilla, ja olen tietoinen siitä, että mielikuvat ja todellisuus eivät aina vastaa toisiaan. Tässä luvussa olen kuitenkin antanut aineistolleni mahdollisuuden kertoa näistä mielikuvista ja mielikuvatodellisuudesta.

Mainitsin aikaisemmin että haastateltavani edustavat hyvin erilaisia tahoja. Tutkijalla on aineistoa käsitellessään valta laittaa haastateltavat keskustelemaan keskenään tavalla, joka ei todellisuudessa olisi mahdollista (Suopajärvi 2009, 80). Haastatteluissa ja kulttuuripääkaupunkihakemuksessa nousi esiin paljon samankaltaisia teemoja. Kaupunkistrategia täydensi joitakin teemoja, ja koska se on luonteeltaan erilainen aineisto kuin kaksi muuta, ei siitä voida olettaakaan löytyvän tukea kaikille teemoille. Aineistossa toisaalta korostuivat yhteinen tavoite ja yhteisöllisyyden tunne, joista kertoo kappale *Me mänttäläiset yhdessä*. Mäntän kehitys taidekaupungiksi halutaan esittää loogisena jatkumona, ja tästä kertoo luku *Taidekaupunki on tarina*. Taidekaupunki-imagosta huolimatta Mänttä on kuitenkin perinteinen paperitehdaskaupunki, josta kerrotaan kappaleessa *Juuret teollisuudessa*. Teollisuuden rakennemuutos on koetellut Mänttää, ja tästä murroksesta *Suuri muutos* kertoo. Teollisuuden supistuminen voidaan kuitenkin nähdä myös luovalla tavalla. Näistä tavoista kerron kappaleissa *Luova tuho* ja *Luovat hullut*.

Haastateltavat keskittyvät eri asioihin asemansa mukaan: kulttuurialalla toimivat korostavat kulttuurin vaikutusta, kun taas tehtaan edustajat keskittyvät paperitehtaan tuomiin hyötyihin. Suhtautuminen ei kuitenkaan ole yksiselitteisen mustavalkoista, ja tulevaisuudessa nähdään uudenlaisia mahdollisuuksia. Haastattelut, kulttuuripääkaupunkihakemus ja kaupunkistrategia luovat omaa näkökulmaansa Mänttään ja Mäntän kehitykseen antaen ymmärtää että Mänttä on luovuuden, hyvinvoinnin, taiteen ja teollisuuden keskittymä. Myös aineistoni luo taidekaupunki-imagoa

4.2. ”Me mänttäläiset yhdessä”

Mäntässä halutaan korostaa mänttäläistä yhteishenkeä, ”Mänttä-henkeä”. Mänttäläiset rakentavat kaupunkiaan yhdessä. Taidekaupungin sanotaan olevan yhteinen projekti, joka on noussut kansan keskuudesta, vaikka sillä on myös historialliset juuret

Serlachiuksen perinteessä. Taidekaupunki-imago ja sen ilmentymänä kulttuuripääkaupunkihakemus on mielestäni tapa luoda yhteisöllisyyttä ja yhteistä tavoitetta mänttäläisille. Hakemuksessa toistuvat fraasit *me mänttäläiset* ja *yhdessä*. Hakemuksessa halutaan useassa kohdassa korostaa sitä, että se on mänttäläisten yhteinen hanke, joka hyödyttäisi kaikkia osapuolia. Kulttuuripääkaupunkihankkeen takana sanotaan olevan *laaja mänttäläinen kansanliike* (KPH, 81).

Meille mänttäläisille kulttuuripääkaupunkivuosi puolestaan on tapa tehdä kaupungistamme parempi paikka niin meille itsellemme kuin tänne tuleville vieraillekin. (KPH, 7.)

Korostamalla ”meidän mänttäläisten” mielipidettä luodaan myös eroa ”muihin”, metropolien asukkaisiin. Mäntässä halutaan, että suurkaupunkien asukkaat tunnustavat että pienikin voi olla kaunista ja että Mänttä on vierailun arvoinen paikka.

Meidän mänttäläisten mielestä nyt on metropolien asukkaiden vuoro tulla pieneen Mänttään. (KPH, 11.)

Myös useissa haastatteluissa tuodaan esiin mänttäläisen yhteishengen ja yhdessä tekemisen voima ja mahdollisuus. Taidekaupunkia rakennetaan ennen kaikkea yhdessä, mänttäläisin voimin.

Ja sittehän tämmösen toteuttaminen vaatii sitä, että löytyy niinku semmosta yhteishenkeä sopivasti, sitä mä uskon että täältä, täältä on kyllä löydettävissä. Meillä on kokemusta siitä että just tää taidekaupunkihankkeet ja ku Mäntästä jokunen vuosi sitte melkeen tuli Euroopan kulttuuripääkaupunki niin se osotti että me pystytään niinku yhdessä tota toimimaan ja tarvittaessa tekeen töitä. (H1.)

Yhdessä tekeminen on paitsi mänttäläistä yhteishenkeä kehittävää, myös taloudellisesti kannattavaa, sillä talkoilla tehdessä asiat hoidetaan joko hyvin pienillä kustannuksilla

tai jopa ilmaiseksi. Vapaaehtoistyöntekijöiden rooli kulttuuritapahtumien järjestämisessä onkin suuri. Yhdessä tekeminen on Mäntässä ”aitoa” ja ”merkityksellistä”. Taas halutaan luoda myös eroa ”meidän” ja ”muiden” välille. Vaikka Mänttä on kaupunki, on se kuitenkin pieni kaupunki, ja eroa suurkaupunkeihin luodaan korostamalla pienen kaupungin etuja, muun muassa yhteishengen tunnetta, joka suurkaupungeista oletettavasti puuttuu.

Ympäristössä, jossa lähes kaikki tuntevat toisensa, yhdessä tekemiselle ja oikealle talkoohengelle on paljon paremmat edellytykset kuin suurkaupungeissa. (KPH, 35.)

Se, missä määrin tämä yhteisyys on todellista, onkin toinen asia. Onko hankkeen yhteisyys vain päättäjien ja vaikuttajien mielissä vai onko kulttuuripääkaupunkihankkeen henki tarttunut myös tavallisiin mänttäläisiin? Onko taidekaupunki Mänttä kaikille taidekaupunki? Haastattelujen mukaan yhteistyö ei suinkaan ole aina niin ruusuista. (H2.) Haastattelussa H6 myös epäili, että vaikeuksienkaan edessä mänttäläisistä löytyisi ”talvisodan henkeä”, halua voittaa vaikeudet yhdessä.

Ei oo varmaan semmosta Mäntässä vielä ollu että koko kylä seisoi yhtenä miehenä jonku asian takana, ei oo semmosta talvisodan henkeä (H6).

Toisaalta taas kysyttäessä yhteisön sisäisissä suhteissa mahdollisesti tapahtuneista muutoksista, korostetaan eräänlaisen ”Mänttä-hengen” syntymistä. Jotkut kokevat kulttuuri-imagon tärkeäksi tekijäksi mänttäläisyyden ja ”Mänttä-hengen” syntymisessä ja ylläpitämisessä. Ihmiset voivat tuntea ylpeyttä omasta kotikaupungistaan ja asuinseudustaan, taidekaupunki Mäntästä. Mänttäläisyyttä voi mainostaa myös ulkopaikkakuntalaisille.

Nykyään sinä aikana ku mä oon täällä ollu niin mun mielestä on aika selkeästi ollu semmosta Mänttä-henkeä että ollaan niinku oltu ylpeitä, esimerkiksi se että miten tää kulttuurielämä ja sen nousu täällä on alettu hyväksyä ja miten iso osa siitä on tullu tän paikkakunnan niinku statusta ja mainetta, niin siitä mulla on oikestaan vaan pelkästään hyvää sanottavaa. (H2.)

Musta mänttäläisillä on tavattoman kova tämmönen kotiseutu-itsetunto. Se on varmaan ollu aina sitä, aluksi se on ollu niinkun tämmöstä yhteenkuuluvaisuutta ton tehtaan nimissä, ollaan niinkun Serlachiuksen leivissä ja se on ollu semmonen. Ja sitten myöhemmin tän taidekulttuuri-imagon niinkun positiivisten väreilyjen ansiota, on kiva olla taidekaupunki Mäntästä, ja sitä ei yhtään häpeillä sanoa tuolta että mä oon Mäntästä, koska varmaan kaikilla mänttäläisillä on tähän päivään mennessä niitä kokemuksia useita että ihmiset tietää Mäntän, että se ei oo mikä tahansa niinkun peräkylä että aha, mitäs siellä. Voi tuntea terveellä tavalla kotiseutuylopeyttä. Se yhteenkuuluvaisuus on niinkun ihan käsinkosketeltavaa ja jostain tämmösistä tekijöistä niinkun nousee. Kyllä aina mänttäläinen, kaks mänttäläistä kun tuolla jossain kohtaa niin vaikka ne ei olis täällä juuri koskaan sanoneet mitään toisilleen mutta tunnistavat naamat niin kyllä se on se yhdistävä tekijä. (H8.)

Mänttäläinen kotiseutuylopeus nousee H8:n mukaan taide- ja kulttuuri-imagosta. Mänttä ei ole ”mikä tahansa peräkylä”, vaan *taidekaupunki* Mänttä. Haastatteluissa nousi esiin se, että Mänttä on kahden suomalaisittain suuren kaupungin, Tampereen ja Jyväskylän välissä ja se estää Mäntän kasvun suuremmaksi kaupungiksi (H8). Mänttä on pieni kaupunki ja sellaisena pysyy, siksi Mäntän täytyy siis korostaa jotain omalaatuista erottuakseen edukseen ja pysyäkseen mukana kilpailussa asukkaista, työpaikoista ja matkailijoista. Vaikka mänttäläistä kotiseutuylopeyttä ja yhteenkuuluvuutta aineistossa korostetaankin, niin toisaalta taas Mänttä on kuitenkin historiallisesti paperitehtaan työnjaon vuoksi ollut hyvin kahtiajakautunut yhteiskunta, jossa varakkaat toimihenkilöt

ja virkamiehet olivat tarkkaan erotettuna ja erottuneina työläisväestöstä. Olisiko mänttäläisyyden ja yhteishengen korostaminen keino häivyttää vanhoja vastakkainasetteluja?

Musta tuntuu että täällä on ollu aina se, täällä on ollu aina määrätty se että, sanotaanko nyt että se kahtiajako joka täällä on ollu kovin voimakas sillon aikanaan [...] (H9).

Ennen vanhaan Mänttä oli hyvinki luokkajakonen: työntekijöillä oli omat asuntoalueensa, keskijohdolla omat, herroilla omat (H11).

Paperiteollisuuden rakennemuutos ja taidekaupunki-idea ovat olleet suuria muutoksia jotka ovat myös luoneet yhteisöllistä kokemusta. (H9.) Mäntällä oli 1990-luvulla huono maine muualla Suomessa sellutehtaan lakkauttamisen ja työttömyyden vuoksi, ja taidekaupunki-imagoo on osaltaan auttanut muuttamaan muun Suomen mielikuvia Mäntästä.

Sillä oli aivan sellanen selekee henkinen merkitys. Mä oon joskus sanonu pikkasen sillai niinki karrikoiden että vaikka Mäntällä oli tällänen maine, eli kaikki tiesi Suomen 90-luvun sen rajun rakennemuutoksen ja käytettiin jopa niinkun hyvinkin alentavia nimityksiä Mäntästä. Niin sitte jo 90-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa niin oli aivan eri tilanne että jos niinku liikku jossakin ja sano olevansa Mäntästä niin heti niinkun tiedettiin että jahas, Mäntästä, taidekaupungista. Et sillä oli niinkun sellanen... Tässähän oli tietysti yks että Mänttä päätti hakea Euroopan Kulttuuripääkaupungiksi. Pieni, 8000 asukkaan kaupunki tarjos sellasta vaihtoehtoa valtakunnassa että miksei Euroopan Kulttuuripääkaupunki voisi olla myös tällänen pieni paikkakunta? Ja se oli varsin innostunu, eli voidaan sanoa että mänttäläisistä niin varmaan 1000 henkeä mänttäläisistä osallistu siihen prosessiin että jos mittakaavoihin sen asettaa niin se on aivan omaa luokkaansa. (H9.)

Mänttäläiset ovat aineiston mukaan rakentaneet taidekaupunkia yhdessä. Yksi tämän projektin huipentuma on Mäntän hakemus Euroopan kulttuuripääkaupungiksi. Taidekaupunki on tapa luoda yhteisyyttä ja yhteistä menneisyyttä ja tulevaisuutta Mäntälle ja mänttäläisille, ja ehkä myös tapa häivyttää vanhoja vastakkainasetteluja paperitehtaan virkamiesten ja työläisten välillä. Luoko taidekaupunki-imago ”Mänttä-henkeä” vai luodaanko taidekaupunkia ”Mänttä-hengellä”?

4.3. Taidekaupunki on tarina

Kulttuuripääkaupunkihanke toi mukanaan ”rajat ylittävää henkeä”(H2.) Mänttäläiset kokevat, että pieni taistelee suurta vastaan, erään haastateltavan mukaan *vähän niinku tavallaan se sellanen pieni gallialainen kylä joka taistelee tuulimyllyjä vastaan.* (H2.) Eroa muihin hakijoihin tehdään myös viittaamalla hankkeen pieneen budjettiin ja hakemuksen motiiveihin ja keinoihin. Mäntässä kulttuurivuosi on jotain erityistä ja vetoaa tunteisiin, sillä *Mäntässä kulttuurivuotta ei tehdä rahalla vaan rakkaudella.* (KPH, 11.) Taidekaupunki on tarina. Erityisesti kulttuuripääkaupunkihakemus on tarina johon liitetään suurellisesti jopa raamatullisia viittauksia ja vertauksia Rooman imperiumiin ja Versailles’hin. Mänttä kuvaillaan osana suurta maailmanhistoriaa ja mytologiaa, jossa pieni haastaa suuren ja voittaa saavuttaen menestystä.

Mäntän hakemus Euroopan kulttuuripääkaupungiksi vuonna 2011 on ennen kaikkea hieno tarina. Eurooppalainen kansanperinne rakastaa kertomuksia, joissa pieni haastaa menestyksellisesti suuren. Me mänttäläiset uskomme, että omituinen, vain omiensa tuntema mutta terveellä tavalla suuruudenhullu Daavid voi tässäkin tapauksessa lyödä kaikkien tuntemat suuret Goljatit. (KPH, 14.)

Jo Rooman keisarit valitsivat myöhäisantiikin ajalla usein hallintokaupungeikseen Rooman asemesta pieniä kyläpahasia Reinin ja Tonavan rajojen läheltä, ja suuri Pariisikin on joskus joutunut

mustasukkaisena katsomaan miten pienestä Versailles'sta hallittiin koko Ranskaa. (KPH, 42.)

Mikäli kulttuuripääkaupunkivuosi olisi toteutunut, olisi yksi esimerkki kulttuuripääkaupunkivuodelle järjestettävästä ohjelmasta ollut Muinais-Mänttä, jonka idea kiteyttäisi tarinan Mäntästä. Ideana on se, että arkeologisissa kaivauksissa yllättäen selviäisikin että Mänttä on Eurooppalaisen kulttuurin kehto. (KPH, 63.) Mäntän, tässä tapauksessa fiktiivistä, kulttuuriperintöä käytettäisiin markkinointistrategiana kulttuuripääkaupunkivuodelle.

Mäntässä on viljelty maata ja laadittu kirjallisia dokumentteja ensimmäisinä maailmassa. Kukapa olisi arvannut, että egyptiläiset hieroglyfitkin ovat lähes suoria lainoja muinaismänttäläisen kulttuurin kolmannen dynastian kirjoitusmerkeistä? Tai että impressionismin idut on kylvetty jo tuhansia vuosia sitten muinaismänttäläisessä taiteessa? Tai että Darwinin evoluutioteorian keskeiset prinssiipit oivallettiin jo tuhansia vuosia sitten Mäntässä? Tai että Mäntässä käytettiin WC-paperia ennen kuin paperista ylipäänsä tiedettiin Euroopassa mitään? Koko maailmanhistoria menee uusiksi, ja käsityksemme keskustojen ja periferioiden sijainnista joutavat romukoppaan. (KPH, 63.)

Koko kulttuuripääkaupunkihakemus tuntuukin suhtautuvan itseensä terveellä huumorilla ja leikkisällä ironialla. Viittaus WC-paperin varhaiseen käyttöön liittyyne Mäntän paperitehtaassa valmistettaviin tuotteisiin, pehmopapereihin. Leikki, ilo ja ironia ovatkin yksi kulttuuripääkaupunkivuoden teemoista. Mielestäni kulttuuripääkaupunkihanke itsessään on jo osoitus huumorista ja ironiasta jota Mäntässä riittää ja *joku onkin kutsunut Mänttää "metsäksi, jossa on katuvalot". (KPH, 47.)*

Leikkiä, iloa ja ehkä erityisesti ironiaa on jo yllin kyllin siinä, että Mäntän kokoinen kaupunki ylipäänsä lähtee tavoittelemaan nimitystä Euroopan kulttuuripääkaupungiksi. (KPH, 50.)

Myös jotkut haastateltavat suhtautuvat Mäntän pienuuteen ja kulttuuripääkaupunkihakemukseen huumorilla ja ironialla. On vaadittu huumoria ja itseironiaa että on ylipäänsä lähdetty tavoittelemaan statusta Euroopan Kulttuuripääkaupungin titteliä.

On se myönnettävä että se jollain lailla oli muutaman hourupään proggis se kulttuuripääkaupunkihanke (H2).

Taidekaupunki Mänttä on tarina johon liittyy timantteja, turkiksia, presidenttien metsästysretkiä, kuninkaallisia ja kalliita leivonnaisia (H8). Mänttäläisten täytyy myös itse uskoa kaupunkinsa paremmuuteen voidakseen menestyä (H5.) Mänttä ei ole mikä tahansa teollisen rakennemuutoksen ja deindustrialisaation jalkoihin jäävä kyläpahanen. Mänttä on Mänttä ja ylpeä siitä. Mäntällä on arvokas menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Taloudelliset taantumukset tulevat ja menevät mutta taidekaupunki Mänttää ei lannisteta.

4.4. Juuret teollisuudessa

Teollista kulttuuriperintöä ovat esimerkiksi vanhat tehtaot ja muut teollisuuslaitokset. Niiden ympärille on Länsi-Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa rakentunut matkailuteollisuutta, kuten museota ja koulutuskeskuksia, jotka liittyvät teolliseen menneisyyteen. Vaihtoehtoisesti niissä voi toimia ei-kaupallisia yrityksiä, kuten esimerkiksi taiteeseen keskittyviä toimintakeskuksia. Yhteisöjen identiteettiä ja imagoa rakennetaan teollisen perinteen avulla. Deindustrialisaatioprosessi Euroopassa on saanut tutkijoiden huomion kiinnittämään teollisten rakennusten potentiaalisen

konservointiin ja uudelleenkäyttöön. (Leung & Soyez 2009, 57–75.) Mäntän kaupunki on rakentunut lähes yksinomaan metsäteollisuuden ympärille. Serlachius perusti Mänttään alun perin sahalaitoksen ja myöhemmin myös paperitehtaan. Mänttää ei olisi olemassa ilman Serlachiusta ja metsäteollisuutta. (Sivonen 2004a.) Tämä riippuvuussuhde nousee esiin myös aineistossa. Mänttää ei olisi edes olemassa ilman paperitehdasta.

Mänttähän on syntynyt vain ja ainoastaan tuon tehtaan takia. [...] Niin tota 1868 perustettiin toi tehdas ja sen ympärille on kasvanut tätä kaupunki, eli tätä kaupunkia ei olisi ilman tuota tehdasta. (H8.)

Useat haastateltavat puhuvat Serlachiuksen suvun merkityksestä kaupungin hyvinvoinnille ja menestykselle. Serlachiuksen merkitys Mäntän historiassa tuodaan myös kulttuuripääkaupunkihakemuksessa esiin useissa yhteyksissä. Serlachius esiintyy aineistossa lähes myyttisenä sankarina, työläisten lempeänä mutta lujana isänä ja opettajana, joka perusti kansainvälisesti menestyvän tehtaan keskelle metsää, raivasi menestystarinan keskelle korpimaita.

[...] Mäntän alueella oli kosken lisäksi lähinnä pari maalaistaloa ja paljon, paljon metsää. Koski ja metsä houkuttelivat paikalle G.A. Serlachiuksen, joka parissa vuosikymmenessä teki yhdessä mänttäläisten työläisten kanssa kaupungistamme menestyvät teollisuuskeskuksen. (KPH, 16.)

Mänttäläisten merkitystä kaupungin tarinassa ei tässäkään yhteydessä unohdeta, sillä myös Mäntän työväestö rakensi kaupunkimme hyvinvointia ja tasa-arvoa. (KPH, 16.) Serlachiuksen merkitys myös tavallisen kansan, työväestön väsymättömänä sivistäjänä ja opettajana tuodaan esiin.

Työväestöään hän [G.A. Serlachius] kohteli kuin isä lapsiaan ja fennomaanina hän pyrki sivistämään ja kasvattamaan heistä hyviä suomalaisia kansallisvaltion jäseniä. (KPH, 16.)

Vaikka teollisuuden perintöä mainostetaankin ja sillä pyritään tuomaan syvyyttä ja merkitystä kulttuuri-imagoon, halutaan hakemuksessa silti tehdä selkeä ero teollisuuteen ja korostaa sitä, että teollinen historia on nimenomaan historiaa, kun taas taide ja kulttuuri ovat Mäntän nykyisyyttä.

Nykyisin Mänttä tunnetaan yhtä hyvin taidekaupunkina. Kulttuuri tuo kaupunkiimme vuosittain moninkertaisesti turisteja sen asukasluvuun nähden. Kaupungin tärkeimmät taidelaitokset edustavat Suomessa oman alansa huippua. (KPH, 15.)

Toisaalta taas halutaan tuoda esiin teollisuuden ja taiteen yhteen kietoutumista. Ne eivät ole kaksi toisistaan irrallista instituutiota, vaan tekevät tiivistä yhteistyötä hyvinvoinnin lisäämiseksi, sillä *teollisuuskaupunkinakin Mänttä oli aina myös kulttuurikaupunki. (KPH, 17.)* Mäntän menneisyyteen liittyy siis teollisuutta ja taidetta joka näkyy myös tämän päivän Mäntässä.

Mänttä on nykyisin paljon muutakin kun taidekaupunki: se on yhä myös tärkeä teollisuuskaupunki. [...] Mäntän paperitehdas on sekin oivaltanut kulttuurin merkityksen ja lähtenyt mukaan Mäntän taide- ja kulttuurielämän kehittämiseen. (KPH, 27.)

Teollinen menneisyys on tosiasia jota halutaan myös mahdollisen kulttuuripääkaupunkivuoden tapahtumissa kunnioittaa. Jos kulttuuripääkaupunkivuoden tapahtumat olisivat toteutuneet, olisi ne jaettu neljään teemaan, joista yksi, ”Metsästä nousee piippu”, olisi omistettu kokonaan teolliselle menneisyydelle.

Kun kaupungissamme lähes kaikkien kulttuuritoimijoiden historia tavalla tai toisella liittyy Mäntän teolliseen menneisyyteen ja nykyisyyteen, on luontevaa että Mäntän kulttuuripääkaupunkivuoden ohjelma alleviivaa ensimmäiseksi kaupungin teollista perinnettä ja siitä alkunsa saanutta kulttuuria. (KPH, 49.)

Mäntässä teollinen menneisyys ja nykyisyys kietoutuvat yhteen erottamattomalla tavalla. Tehtaan merkitys kaupungin elinvoimaisuudelle korostuu myös monissa haastatteluissa, mutta ei aina aivan kriittistä. Rajoittaisiko tehtaan läsnäolo kehitystä eteenpäin? Tehdas on symboli sille että kaupunki on vielä elinvoimainen, mutta voisivatko asiat olla toisinkin?

Mänttä on siitä saanu alkunsa niin varmaan niin kauan ku se [paperitehdas] tossa on niin siitä puhutaan ja surraan ja pelätään että se lähteekö se pois vai ei ja loppuuko se. Varmaan vaikka sielä olis viiskymmentä työpaikkaa niin se on jotenki sellanen symbolistinen juttu että se niinku on täälä ja jos se lähtee niin sitte kaikki on ohi. Että se on sikäli niinku ehkä jännä juttu että vaikka täälä ei niinkun hehketeta sitä ja olla niinkun, joka paikassa sillain ylpeitä mut et sit se on kuitenkin sellanen tärkeä juttu että niin kauan kun piipusta savua tulee niin ihmiset edes salaa uskoo että Mänttä elää. (H5.)

Andrew Jacksonin mukaan paikallishistoria on myös kulttuuriperintöä, jonka avulla voidaan luoda yhteisyyttä, paikallista identiteettiä ja yhteistä alkuperää sekä yksilöiden että yhteisön tasolla (Jackson 2008, 362–379). Mäntän paikallinen historia, paperiteollisuuden historian paikallinen ilmentymä, on Mäntän kulttuuriperintöä, jota hyödynnetään Mäntän nykyisyydestä puhuttaessa. Tehtaan ja taiteen avulla luodaan yhteistä paikallista identiteettiä.

4.5. Suuri muutos

Teollisuuden rakennemuutos vaikutti Mäntän kaupunkiin voimakkaasti. Erityisesti Serlachiuksen aikakauden loppuminen merkitsi suurta muutosta kaupungin statuksessa pääkonttoripaikkakunnan muuttuessa. Haastatteluissa kysyessäni kolmea suurinta muutosta alueen taloudessa, paperitehtaaseen liittyvät rakennemuutokset nousivat esiin jokaisessa haastattelussa. Tehdas on suuri tekijä kaupungin elinkeinoelämässä ja siellä tapahtuvat muutokset vaikuttavat suuresti koko kaupungin ja sen väestön elämään ja elinkeinoihin.

Tiettyjen, varmaan tehtaiden sulkeminen. Elikkä täällä on vähentyny, siis sellutehdas suljettiin siinä yheksänkymmentäluvun alussa, joka ole semmonen iso verenisku tälle seudulle ja saman tien noi konepajan puolet loppu täältä. Samaten ehkä sillai henkisesti, Serlachiusten lähtö paikkakunnalta elikkä aikasemmin tää oli pääkonttoripaikkakunta ja periaatteessa Serlachiukset piti tästä tosi hyvää huolta ja nyt tavallaan sitten, nykysin tehtaan omistajat on enemmän tämmösiä kasvottomia hahmoja tuolla Helsingissä ja Mänttä ikään kun menetti sen pääkonttoripaikkakuntastatuksen. Mitähän vielä sitte jos kolmas pitäis... Oikestaan se on isoin juttu tavallaan se Serlachiuksen ajan loppuminen.
(H2.)

Serlachiuksen ajan loppuminen, ja se että tehtaan omistajat vaihtuivat monikansallisiin, kasvottomiin yhtiöihin oli radikaali muutos entisestä. Työttömyys, lama ja sellutehtaan lakkauttamispäätös aiheuttivat raskaita aikoja Mäntälle ja mänttäläisille. Puhuttiin suoranaista henkisestä lamaantumisesta taloudellisen taantumana rinnalla..

Kyllähän tuo sillon 90, se oli varmaan loka-, syksyllä 90 oliskohan ollu lokakuussa 90 ku oli niinku kaikkein pahin vaihe niin tota, Mäntässä

työttömyys kävi jossain 25 prosentin lähellä. Sillon oli tietysti sellanen vois nyt ihan sanoa että oli vähän sellasta henkistä lamaantumista, tuntuma oli sellanen ja justiin sillon tuli näkyviin että sellu todennäköisesti loppuu. (H9.)

Muutos Serlachiuksen ajasta kansainvälisen paperiteollisuuden aikaan on ollut suuri tekijä paikkakunnan elämässä. Rakennemuutoksesta puhumiseen liittyy toisinaan jopa nostalgisia piirteitä. Nostalgia on muistojen sävyttymistä surumielisellä kaipauksella. Nostalgisesti sävyttäneeseen muisteluun liittyy aina tunne menneen kadottamisesta ja toisaalta kaipuu palata menneeseen tai saada se takaisin. (Korkiakangas 1999, 171–172.) Nostalgia sisältää kaksijakoisen jännitteen menneisyyden ja nykyisyyden välillä. Yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat ihmisten elämäntavoissa kaksijakoisesti sekä halukkuutena uudistumiseen että nostalgisena kaipuuna menneisyyteen. (Petrisalo 2001, 120.) Mänttä on paperiteollisuuspaikkakunta jossa tehdaspatriuna oli aikaisemmin aina huolehtinut kaikesta, jossa sukupolvet toisensa jälkeen ovat olleet ”yhtiön miehiä” ja työskennelleet samalle työnantajalle kehdestä hautaan. Eräs haastateltava kertoi tarinan tavallisesta työläisperheestä joka oli elänyt, työskennellyt ja asunut Serlachiuksen mailla, tehtaalla ja rakentamissa taloissa, käynyt Serlachiuksen omistamassa kaupassa ja lapsena uinut Serlachiuksen omistamalla uimarannalla (H11.)

[...] Mä en halua tällä mitää herkistää enkä, mutta jos sä kuvittelet tätä minkä mä kerroin omasta elämästäni ja ku mä en oo ainoo. Tieräksää tyttö-kiltti, mä työttelen sua vaikka mä en maksa sulle enää viikkorahaa mutta, voikko sää ymmärtää sen että kuinka saatanan suuri tekijä tommonen yhtiö on ja siellä tapahtuneet muutokset ja tapahtuvat ja sen tarpeellisuus on meille, jotka on syntymästä kuolemaan oltu yhtiön miehiä?(H11.)

Serlachiuksen aikaa voidaan muistella aikana jolloin ”kaikki oli paremmin” ja ihmisistä pidettiin huolta eri tavalla kuin nykyään.

Mä oon käyny yhdellä, yhdessä ja samassa parturissa täällä Mäntässä jossa on tämmönen vanha mänttäläinen rouva leikkaa hiuksia ja hänen kanssaan aina puhutaan niin hänen puheissaan aina tulee se että R.E. Serlachiuksen aikana, joka oli pääjohtajana vuoteen 68 asti niin silloin oli kaikki hyvin ja pidettiin porukasta huolta. (H8.)

Nostalgiset tunnelmat Serlachiuksen aikakautta kohtaan nousivat myös suoraan esiin yhdessä haastattelussa.

Ja sit tietysti, se oli niin iso se muutos ku Serlachiukset täältä lähti, että ku oltiin totuttu tavallaan siihen asetelmaan Serlachiukset vastaan työntekijät, niin sitte se muutos tavallaan että ruvettiin neuvottelemaan niiden helsinkiläisten kanssa, niin siinä kohtaa tietysti varmaan, mä oon aistinu että jopa niinku jollain lailla esimerkiksi ammattiyhdistysliikkeessä tuli jonkinlaista niinku Serlachi-ostalgiaa että alettiin ymmärtää että kyl siinä niinku puolensa oli että tää oli pääkonttoripaikkakunta että täällä, tästä paikkakunnasta pidettiin niin hyvää huolta. (H2.)

Serlachiuksen aikana Mänttä oli varakas kaupunki, mutta pääkonttoripaikkakunnan muutoksen seurauksena asiat muuttuivat nopeasti.

No se tota alkaa 84, 85, siitä on pikkasen päälle 20 vuotta mutta se on se millon Mäntän pääkonttori, Serlachi-yhtymän pääkonttori muutti tästä kaupungista Helsinkiin. [...] Yhteiskunnallinen vauraus oli niinku ihan käsinkosketeltavaa, täällä oli siinä vaiheessa kaheksan ja puoli tuhatta asukasta ja kolme isoa tavarataloa ja ihan mielettömän systeemit. Se muuttu kertalaakista ku pääkonttori muutti pois. (H8.)

Vaikka ajat olivat rankat ja muutos väistämätön, maailmanloppu ei kaikesta huolimatta kuitenkaan tullut. Tunnelin päässä näkyi valoa.

Varsinki sitte jos näitä muutoksia ja sitte että jos lähtee että se Mäntän kovin kolaus oli silloin 80-luvun lopulla ja työttömiä tuli paljon, niin sillohan Mänttää pidettiin kuolevana paikkana, sellasena maailmanlopun, kuolevana. Jos sano silloin Mäntästä, niin lähe äkkiä pois että, sieltähän niinku, ei niinku, että kuolee. Asuntojen hinnat romahtaa ja kaikki romahtaa ja viimeinen sammuttaa valot niin taiteellahan on saatu nostettua itsetuntoa nostettua, että jossain asiassahan Mänttä on ihan huippupaikka. (H12.)

Serlachiuksen valtakauten ja teolliseen perintöön suhtaudutaan kahtalaisella tavalla. Toisaalta muistellaan nostalgialla väritettynä vanhoja hyviä aikoja, jolloin yhtiön miehistä pidettiin huolta. Toisaalta taas nähdään että mänttäläiset kuvainnollisesti myytiin markkinataloudelle ja jätettiin pulaan, kun deindustrialisaation myötä teollisuuden uudelleen rakenteistuminen muutti radikaalisti työtä, elinkeinoja ja vapaa-aikaa.

4.6. Luova tuho

Serlachius Oy:n fuusioituessa Metsäliiton kanssa vuonna 1986, yhtiön pääkonttori muutti Mäntästä toisaalle. 1990-luvulla paperitehtaan toimintaa supistettiin ja joitakin teollisuuslaitoksia lakkautettiin kokonaan, muun muassa sellutehdas suljettiin. (Kivelä 2004, 29–48) Satoja työpaikkoja menetettiin ja asukasluku laski samalla kun työpaikat vähenivät¹¹. Menneisydessään mahtava teollisuuskaupungin tarina näytti olevan lopussa ja lannistunut mieliala valtasi kaupunkilaiset.

Mäntässä vallitsi lannistunut mieliala ja valtakunnallisessa mediassa kaupunkiamme käytettiin tyyppiesimerkinä kuolevasta tai ainakin vahvasti vanhanaikaisesta savupiipputeollisuuskeskuksesta [...] Mäntän kaltaisten kaupunkien taru näytti olevan lopussa. (KPH, 20.)

¹¹ Kulttuuripääkaupunkihakemuksen mukaan 40 % työpaikoista katosi lyhyen ajan sisällä.

Teollisuuden supistaminen kuitenkin toi kaupunkiin lisää tilaa muunlaiselle toiminnalle ja kulttuurielämä alkoi viritä. Taloudellisen laman ja kulttuurielämän nousun välille vedetään aineistossa looginen yhteys. Esimerkiksi kulttuuripääkaupunkihakemuksen mukaan lamaan vaipuneessa kaupungissa ”*virisi ennenäkemätön kulttuuribuumi.*” (KPH, 21.) Tekstissä annetaan ymmärtää, että 1990-luvun lama raivasi tietä ”kulttuuribuumille” ja tuhkasta nousi uusi, entistä ehompi Mänttä. Teollisuuden toimintojen supistaminen siis ikään kuin loi uuden alustan kulttuurielämän kukoistukselle. Myös haastatteluissa nousi esiin ”luovan tuhon” teema ja se, miten se raivasi tilaa uudentlaiselle toiminnalle Mäntässä. Konkreettisesti tilan raivaus näkyy siinä, että kulttuuritoiminta on ”vallannut” paperiteollisuudelta käyttämättömäksi jääneitä rakennuksia.

[...] Mutta sit sellanen positiivinen muutos, näähän on ollu tavallaan, mä oon itse käyttänyt tällästä [epäselvä] termiä ”luova hävitys” usein että varsinki tää 90-luvun alun sellutehtaan lopettaminen ja tää, niin se oli ihan totaalisesti semmonen luova hävitys jonka jälkeen alko uus, tää kulttuuriteollisuus johon oon viitannu niin se nousemaan ja semmonen Mäntän kulttuuribuumi joka tietyllä tavalla huipentu Mäntän hakemukseen Euroopan kulttuuripääkaupungiksi. Niin se alko just muutamaa vuotta sen jälkeen ku sellutehdas oli lopetettu. Ja se oli ihan niinkun, se oli tarpeeks raju muutos että se putsas pöydän ja ihan konkreettisesti tyhjäs jääneitä arvorakennuksia alettiin muuttaa kulttuurikäyttöön ja siitä pikkuhiljaa erilaiset näyttelyt ja festivaalit sai kasvualustaa. (H8.)

Myös haastateltavat H9 ja H12 viittaavat arkkitehtonisesti korkeatasoisiin ja kulttuurihistoriallisesti merkittäviin arvorakennuksiin, joiden tyhjilleen jääminen mahdollisti sen että kulttuuri ja taide valtasivat tilaa kaupungissa.

Ja tämä pohja kun sitte huomattiin että niitä alkaa jäädä tyhjilleen näitä hienoja rakennuksia nii tota siihen sitte [...] (H9.)

Eli se että teollisuudessa tapahtu muutoksia, teki suht edullisia tiloja kulttuurille ja sitte kulttuuri pysty nousemaan. Näissä kulttuurijutuissa ei liiku niin paljo sellasta rahaa että sitte enmmänki sille, siis siinä itse toiminnassa, se säteilee sitte turistit tuo, ja paikalliseen K-kauppaan sitte sitä rahaa tai tankkaa bensa-asemalla ja se leviää näin mutta että se liikuttaa ihmisiä. Nämä nyt vaikutti kulttuurin nousuun, että tuli tyhjää tilaa joka sitten täytettiin kulttuurilla. (H12.)

Kun haastatteluissa kysyin kolmea suurinta taloudellista muutosta Mäntän alueella, yleisimmät vastaukset liittyivät paperiteollisuuteen ja metsäteollisuuteen, mutta jotkut haastateltavat mainitsivat tärkeäksi taloudelliseksi muutokseksi myös kulttuurin nousun ja erityisesti nousi esiin Mäntän Kuvataideviikkojen merkitys, mutta myös Musiikkijuhlat saivat muutamia mainintoja.

[...] Ja sitte ehkä kolmantena tähän vois sanoa sen että sitte samalla, samalla tota niin silloin syvimmän yheksänkymmentäluvun laman aikana Mänttä alko profiloitua kaupunkina, taidekaupunkina. Ehkä nämä, toisaalta sen puunjalostusteollisuuden niinku tota, raju rakennemuutos ja sitte toisaalta tälläsen metalliteollisuuden nousu ja muun yritteliäisyyden nousu. Ja sitte kolmantena todellaki tää taidekaupunki. Sehän alko vuonna yheksänkymmentäkolme ku oli Mäntän ensimmäiset Kuvataideviikot. (H1.)

Kulttuuri, taide ja luovuus eivät laman jälkeen nousseet tyhjästä, vaan pohjalla oli tehdaspatruunojen kiinnostus taiteeseen ja korkeatasoiseen arkkitehtuuriin.

Sittehän yks sellanen iso muutos oli juuri tässä ku oli tämä 90-luvun, sanotaanko nyt henkinen lama taikka, taikka vähän niinku uskon puute

alko olla, nii siinähan tapahtu sitte sellanen, mun mielestä hyvä niinku tota uuren asian löytyminen, tai ei ihan uuren asian löytyminen koska Mänttähän on sellanen paikkakunta joka, jossa vanhat tehtaan patruunat ovat niinkun suosineet taidetta, tai jos nyt nykyaikasta termiä käyttää niin sponsoroineet taiteilijoita ja sitten hankkineet myös ison taidekokoelman tänne ja sillä lailla. Ja sitte käyttäneet ihan maan parhaita arkkitehtejä, eli tänne on toteutettu rakennuksia jotka ovat niin tota arkkitehtuurisesti korkeatasoisia. (H9.)

Erityisen hyvin Mäntän kulttuurisen ja taloudellisen nousun kiteyttää haastateltava H2 kertoessaan Mäntästä 1990-luvulla tehdystä televisiodokumentista, jossa Mänttä esitettiin malliesimerkkinä kuolevasta teollisuuspaikkakunnasta, jossa vaikeuksista huolimatta, tai ehkä juuri niistä johtuen, kulttuurielämä alkoi kukoistaa:

Mänttä nostettiin tämmösenä niinku esimerkkinä, tämmönen ku kuolevan teollisuuspaikkakunnan stereotypiana laitettiin esille ja ja tota se oli todella kolmeosainen, tunti per osa. Siinä haastateltiin tosi paljon paikallisia ihmisiä ja se oli just se semmonen, tavallaan niinku maailmanlopun aikaa että mänttäläiset todella odotti että täältä kaikki loppuu ja, Serlachiukset oli kadonneet ja tehtaita lopetettiin ja kasvottomat byrokraatit Helsingissä tekee päätöksiä, ihmiset on tosi pulassa, joutuu työttömiksi on asuntolainat ja sen jälkeenhän täältä on tietysti tosi paljon väkeä lähteny. Mut jollain lailla sympaattisesti loppuu se kolmas osa, nimenomaan tän paikkakunnan kulttuurielämän nousuun siinä et siellä on sitte viimesiä kuvia siitä ku Honkahovi on just ostettu taidegalleriaksi ja siellä uudet kulttuuriyrittäjät hioo lattioita ja laittaa paikkoja avajaisia varten kuntoon. Se on niinku jollain lailla profetiana sitte osotti sen että mikä oli tavallaan Mäntän henkisen nousun tie tää kulttuuri ja taide-elämä. (H2.)

Teollisuuden uudelleen rakenteistuminen ja teollinen perintö ovat luoneet pohjaa taide- ja kulttuurielämälle Mäntässä. Todellisen sysäyksen antoi kuitenkin 1990-luvun taloudellinen taantuma ja sellutehtaan lakkauttaminen vuonna 1991. Aineistossa ”luova tuho” näkyy olennaisena edellytyksenä tälle muutokselle. Luovan tuhon kautta oli mahdollisuus aloittaa niin sanotusti puhtaalta pöydältä ja lähteä etsimään uusia mahdollisuuksia Mäntän kehitykselle. Myös luova tuho on osa suurta tarinaa, jossa pieni Mänttä on kivunnut vaikeuksien kautta voittoon.

4.7. ”Luovat hullut”

Pähkähullua? Totta kai, mutta niin pitääkin! (KPH, 64).

Kulttuuripääkaupunkihanketta leimaa positiivisessa merkityksessä termi ”luova hulluus”, joka toistuu kantavana teemana läpi hakemuksen. Myös haastatteluissa nousi esiin luovan hulluuden teema. Aluksi, kun hanketta oli alettu suunnitella Mäntässä, oli paikallislehden sivuilla käyty kiihvasta keskustelua hankkeen puolesta ja sitä vastaan. Jotkut tahot pitivät hanketta suorastaan suuruudenhulluna.

Mukaan mahtui tietysti kritiikkiäkin: naapurikunnasta muun muassa julistivat, että mänttäläisten suuruudenhulluudelle nauravat Kuoreveden hevoksetkin (KPH, 33).

Luova hulluus on hakemuksen mukaan kuitenkin juuri se voima, joka tekisi Mäntästä menestyvän kulttuuripääkaupungin. Luova hulluus on myös tapa erottautua muista hakijoista.

Yhdistämällä luovan hulluuden, ideat, taiteilijat, lavastajat, rekvisitöörit, eri alojen sisällöntuottajat, elinkeinoelämän ja muut sidosryhmät teemme Mäntästä aidon luovan talouden laboratorion ja kehittämiskeskuksen. (KPH, 39.)

Landry ja Bianchini kirjoittavat myös ”luovasta hulluudesta”. Heidän mukaansa luovuus voi lähteä liikkeelle epätavallisesta ajattelusta. Uudenlainen ajattelu ja pakotteista vapautuminen voi olla tarpeellista, mutta se ei ehkä ole riittävä ehto luovien ajatusten kehittymiselle. Luovuus on ideoiden vapaan virtaamisen sallimista, siitä syntyvien uusien ideoiden sopeuttamista rajoituksiin ja säännöksiin sekä tietenkin todellisuuteen. (Landry & Bianchini 1998, 19.) Myös haastatteluissa nousi esiin hankkeen ja sen tekijöiden ”hulluus”, joka hyödytti hanketta ja edisti yhteisyyden tunnetta.

Siinä ku haastettiin sitte myös mänttäläisiä muita, niin kyllä siinä sellanen hyvä henki oli, että sehän oli sellanen pähkähullu idea ja näin, mutta sitte ku ihmiset oivalsi sen edut ja mahdollisuudet ja näin, niin semmosta hymyillen tehtyä yhteishenkeä löyty (H12).

”Hulluus” on mänttäläisten mielissä positiivinen voimavara, joka erottaa Mäntän muista paikkakunnista. ”Hulluus” on joissain tapauksissa yhtä kuin luovuus, joka ei rajoita ihmisiä ja mahdollistaa mahdottoman.

Se [Mänttä] on pieni ja sijainniltaan syrjäinen, mutta kulttuurielämänsä puolesta ainutlaatuisen vahva kaupunki. Luovaa hulluutta Mäntässä on enemmän kuin missään muualla Suomessa – näin ainakin meidän mänttäläisten mielestä. (KPH, 8.)

Edellisessä lainauksessa korostuu vielä Mäntän syrjäisyys ja ”meidän mänttäläisten” ”luova hulluus” sekä Mäntän ainutlaatuisuus verrattuna muihin. Ironisesti kuitenkin todetaan myös tämän olevan vain ”meidän mänttäläisten mielipide”. Luova hulluus on voimavara, josta halutaan ottaa kaikki irti myös kulttuuripääkaupunkivuoden tapahtumissa. Suunnitelmissa oli myös muun muassa ”friikkifestivaalit”, jossa järjestettäisiin ”hulluja kilpailuja”. (KPH, 65.)

5. Tehdas vai taide?

5.1. Kulttuuri kehittää!

Mäntän kulttuuripääkaupunkihakemuksessa mainitaan useissa yhteyksissä sen olevan erityisesti kehittämishanke, joka paitsi toteutuessaan, myös jo hakemusvaiheessa hyödyttäisi monia osapuolia. Hankkeen tarkoitus on kehittää sekä kaupunkia että sen asukkaita. Katse on suunnattu jo tulevaisuuteen.

Mänttäläisten kannalta on tietysti erittäin tärkeää, että kulttuuripääkaupunkivuosi 2011 tulee aidosti kehittämään kaupunkiamme ja sen asukkaita. Vuosi ei ole meille pelkästään näytön paikka, vaan tapa kehittää itseämme. Kehitystarpeemme liittyvät sekä kaupunkimme kulttuurielämään että sen tulevaisuuden kehittämiseen. (KPH, 35.)

Kulttuuripääkaupungiksi hakeminen on meille prosessi, jonka myötä edistämme paitsi Mäntän kaupungin kulttuurielämää ja -hallintoa, myös kaupunkimme yrityskulttuuria ja matkailua sekä sen kautta yleisesti mänttäläistä hyvinvointia, työllisyyttä, yritystoimintaa, koulutusta ja infrastruktuuria. (KPH, 37–38.)

Kulttuuripääkaupunkihankkeelle asetetut tavoitteet liittyvät niin työpaikkojen luomiseen, kaupungin kulttuurielämän elpymiseen, kuin yritysten määrään ja matkailuun, sekä koulutukseenkin. Myös kaupunkistrategiassa mainitaan samankaltaisia tavoitteita kaupungin kehitykselle. Kulttuuripääkaupunkihankkeella halutaan osoittaa, että maaseudullakin on elämää, sillä Mänttä on kuitenkin kaupunki maaseudulla.

Me mänttäläiset uskomme, että Mäntän kulttuurikaupunkistatus olisi myös kannanotto elävän maaseudun puolesta (KPH, 42).

Myös taidekaupunki-imagolla pyritään Mäntän tunnettuuden lisäämiseen. Mänttä-Vilppulan kaupunkistrategia 2020 sisältää kaupungin SWOT-analyysin¹², jossa kaupungin vahvuuksiksi mainitaan muun muassa teollinen perinne ja kulttuuritarjonnan tunnettuus. Samassa yhteydessä heikkoudeksi mainitaan muun muassa keskustaajaman yleisilmeen alakuloisuus (KS, 8.), minkä itsekin huomasin kenttätyömatkallani. Strategiassa yhdeksi Mänttä-Vilppulan kaupungin arvoista mainitaan *luovuus*, jolla tässä tapauksessa viitataan luovuuteen myös taloudessa. Kaupunkistrategia on näkemys siitä, miten kaupunkia aiotaan tulevaisuudessa kehittää. Strategiassa luovuuden tukemisesta luvataan seuraavaa:

Kunnioitamme ja edesautamme luovuutta toiminnassamme. Etsimme ennakkoluulottomasti ja rohkeasti uusia tapoja toimia ja tarkastella asioita. (KS, 11.)

Floridan (2005) mukaan ihmisten luovuus on talouden perusta. Luovuuteen ja luoviin ihmisiin panostaminen kannattaa myös taloudellisesti. Kaupunkistrategiassa ei silti mainita erityisesti ”luovan luokan” paikalle houkuttelemista tai luova talouden kehittämistä. Kulttuuripääkaupunkihakemuksessa sen sijaan maalailtaan kuvia Mäntän luovasta kehityksestä.

Haluamme ja olemme valmiita kehittämään Mäntästä todellisen, ei vain toiveissa ja juhlapuheissa kaivatun luovan talouden veturin, kulttuurin piilaakson. (KPH, 39.)

Mänttää halutaan siis selkeästi kehittää Floridan antamaan suuntaan, ainakin joidenkin tahojen toiveista. Matkailuteollisuutta on käytetty keinona luoda uutta taloudellista

¹² SWOT-analyysi on yleisesti käytetty nelikenttämenetelmä, jota käytetään strategiatyökaluna arvioitaessa jonkun hankkeen, projektin yms. vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia. SWOT-lyhenne tulee englanninkielien sanoista *strengths*, *weaknesses*, *opportunities* ja *threats*.

toimintaa alueille, jotka ovat jääneet jälkeen taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa kehityksessä (Petrisalo 2001, 22–24, 38). Markus Tauschekin mukaan kulttuuria ja kulttuurista omaisuutta (kulttuuriperintöä) voi käyttää myös strategiana. Perinteet voidaan muuttaa ”omaisuudeksi” ja siten tuottaa paikallisuutta. Yhteisö voi brändätä itsensä ja paikallisen kulttuurisen perinteensä, Mäntän tapauksessa teollisen perinteen ja taidekaupunki-imagon. (Tauschek 2009, 67–80.) Kulttuuri ja taide kehittävät paitsi kaupunkia, myös sen ihmisiä. Aineiston kertoo mänttäläisten kasvavan harrastamaan ja arvostamaan kulttuuria ja taidetta jo lapsesta saakka.

Yks semmonen mistä mä oon tavattoman ylpee on se että Mäntän Kuvataideviikot tässä kaupungissa on tehny niin fantastista tämmöstä kansanvalistustyötä nykyaiteen puolesta että, yks muoto esimerkiksi on semmonen että joka vuosi kun se näyttely, sehän on kesänäyttely ku se elokuussa on menossa kiinni niin viimeiset viikot niin kaikki Mäntän peruskoululaiset ja lukiolaiset käytetään tutustumassa siihen näyttelyyn. Mä väitän että täältä peruskoulun ja lukion päättäneissä ihmisissä on niinku sellasia jolla on niinku, tai koko porukalla on ihan erilaiset valmiudet ymmärtää nykyaiteita kun vaikka Jakomäen ylästeelta, en yhtään väheksy Jakomäen yläastetta mutta se ei varmaankaan anna sellasia eväitä just nykyaiteen pureskeluun ja siinä mielessä se on yks hyvä esimerkki miten tää taidekehitys on imastu osaksi tätä kaupungin toimintaa. (H8.)

Kulttuuripääkaupunkihankehakemuksen kirjoittamisaikaan noin 10 % mänttäläisistä oli tavalla tai toisella ollut osallisena hankkeessa (KPH, 88). Hankkeen markkinoinnin ja tiedottamisen avulla oli tarkoitus selventää:

[...] kulttuurin käsitettä ja hankkeen sisältöä, jotta jokainen paikallinen ymmärtää olevansa osaltaan tekemässä kulttuurivuotta ja nostamassa kulttuurin erottamattomaksi osaksi hyvinvointiamme myös kulttuurivuodesta eteenpäin. (KPH, 88.)

Kulttuurin ja taiteen, kulttuuriperinnön hyödyntämisen ja uusien taloudenmuotojen halutaan kehittävän Mänttää menestyvään suuntaan. Kulttuurin avulla voidaan luoda uusia elinkeinoja ja kehittää kaupungin ilmapiiriä. Luovuus ja taide halutaan sisällyttää erottamattomaksi osaksi Mäntän imagoa.

5.2. Kannattaako kulttuuri?

Kulttuuri on meille elinvoiman lähde (KPH, 6).

Kulttuuripääkaupunkihakemuksen mukaan kulttuuri on Mäntässä elinvoiman lähde. Myös Petrisalon mukaan kulttuuri on elinvoiman lähde, jota hyödynnetään myös matkailuteollisuudessa. Kulttuuri on luovaa toimintaa, jossa nykyisyys ja menneisyys koetaan, tulkitaan ja työstetään toistuvasti uudestaan. (Petrisalo 2001, 60.) Mänttäläinen tarina pienestä ainutlaatuisesta teollisuuskaupungista, jossa kulttuuri alkoi kukoistaa, on matkailumarkkinointiin juuri sopivaa ainesta. Historiaa ja perinnettä voidaan käyttää tapana luoda kansallista tai etnistä identiteettiä, markkinointistrategiana, alueellisen identiteetin vahvistajana ja myös kulttuuriperinnön luomisena. Esimerkiksi Perussa alkuperäiskansojen historiaa on käytetty hyväksi matkailuteollisuudessa, ja turismi on yksi Perun tärkeimmistä teollisuudenaloista. (Hill 2007, 433–460.) Teollinen perinne voidaan nähdä sekä positiivisena että negatiivisena asiana. Eskelinen ja Kaiponen käyttävät käsitettä lähinnä arvioidessaan teollisuuspaikkakuntien kilpailuetua taloudessa. (Eskelinen & Kaiponen 1990, 65.) Mänttää tutkiessani keskityn enemmän teollisen perinteen uudelleenkäyttömahdollisuuksiin, kuin varsinaisiin teollisiin uudistuksiin tai niiden mahdollisesti luomiin kilpailuetuihin.

Yksi vastaus deindustrialisaation aiheuttamaan rakennemuutokseen perinteisissä elinkeinoissa, on niin sanotun kulttuuriperinnön hyödyntämisen lisääntyminen. Se näkyy erilaisten muistojen ja tarinoiden tuottamisena ja markkinointina museoissa ja teemapuistoissa. Kiinnostus paikallisuuteen ja alueelliseen historiaan on yleisesti

kasvanut. Ajallisesti ei kuitenkaan tarvita suuria etäisyyksiä, sillä historiaa ja perinnettä voidaan myös tuottaa. (Cantell 1993, 75–76.) Mäntästä ja sen historiasta on luotu tarina, joka alkaa Serlachiuksen perustamasta sahasta. Teollisuuskaupungista päädytään vääjäämättömästi taidekaupungiksi. Haastatteluissa kulttuurin mahdollisuudet työpaikkojen luomiseen ja talouden kasvattamiseen nähtiin mahdollisena, joskin työläänä tienä.

H1: [...] Ja sitte jos me saatas todella nää kulttuurityöpaikat. Siis kulttuuri, meillähän on tää kulttuurimatkailu on semmonen joka, sekä tän kulttuurin sisällä että kaikkien oheistuotteiden, oheispalveluiden, ravintolapalveluiden, opastuspalveluiden, kahviloiden, kaikennäkösten, antas kaikennäköselä mahdollisuutta. Orastavasti sellasta on nähtävissä että tota semmosta saattaa syntyä.

JH: Panostetaanko siihen niinku ihan että yritetäänkö siinä luoda koko ajan uusia kulttuurityöpaikkoja?

H1: No siis erimerkiksi näitä EU:n rahoja on käytetty ja kyllä niitä tähän tarkoitukseen ja kaupunki jonkun verran on varmaan siis pannu omiaan siinä yhteydessä ja kyllä tota sekä kaupungin virkamiespiireissä ja kulttuuripiireissä tätä asiaa yritetään viedä eteenpäin mutta ne panokset ei nyt kovin valtavia ole [...] niin se on tota, siinä vaadittais sellasia näkyjen näkijöitä ja rohkeutta ja, ja tota, sellasia on nyt tähän asti löytyny esimerkiksi täällä kulttuuripuolella, meillä on täällä yrityksiä ja yhdistyksiä esimerkiksi Kuvataideviikkojen takana. (H1.)

Toisaalta eivät kaikki usko kulttuurin ja taiteen pelastavaan voimaan, vaan luottavat perinteisiin teollisuuden aloihin, ja pitävät kulttuuria ja taidetta lähinnä lisämausteena. Ne eivät ainakaan tällä hetkellä vielä tarjoa varteenotettavaa vaihtoehtoa elinkeinoksi. Kulttuuri ja taide eivät välttämättä hyödytä kaikkia, sillä työpaikkoja on hyvin vähän ja nekin on kenties ”hyväosaisille” tarkoitettuja.

[...] voi olla jotakin hyvääkin mahdollisuutta mutta tähän asti se ei ole sillä lailla, päinvastoin: saattaa olla sillä lailla että kaupunki ja kaupunkia lähellä olevat tahot ovat tukeneet enemmän Mänttässä tapahtuvaa kulttuuria ku mitä kulttuuri on jättänyt tänne rahaa. Voi olla että tukimarkat on suuremmat. [...] Se on aika vähäistä mitä se tekee työpaikkoja, on se varmaan, puolenkymmentä työpaikkaa, kymmenkuntaki saattaa olla kesäaikaan, mitä se on tuonu, mutta ne on tällisiä sisäpiirin keskenään jakamia, hyväosasten työpaikkoja. (H11.)

Emmä nyt usko että tästä tulee mikään, mikään niin tuota että se rupee, että se [kulttuuri] on se mikä tän [talouden] nostaa. Totta kai me kuuluisuutta voidaan saada sillä taiteella, mutta se että tää taloudellinen kehitys niin, ei sen ympärillä nyt niin paljon raha liiku että... (H7.)

Kulttuurisuunnittelusta on viime vuosina tullut keskeinen osa kaupunkien ja alueiden kehittämispolitiikkaa, ja kulttuuriin liittyviä investointeja on perusteltu myös taloudellisilla seikoilla jo pari viimeistä vuosikymmentä. Kulttuuriin sijoittaminen ei kuitenkaan ole sidoksissa yksinomaan taloudellisiin seikkoihin, vaan sillä luodaan selkeää kulttuuri-imagoa kaupungeille tai alueille. Kuvaavaa kuitenkin on, että nykyään usein kulttuurin ”tukemisen” sijaan puhutaan kulttuuriin ”investoimisesta”. Eri alueilla ja kaupungeilla ympäri Suomea on erilaisia kulttuurihankkeita, joilla pyritään lisäämään kulttuuriharrastusten suosiota ja alueen tunnettuutta. (Cantell 1993, 9-26.) Taloudesta puhuttaessa arvo on tärkeä käsite. Kulttuuriperinnöllä voi olla taloudellista, sosiaalista ja ympäristöllistä, eli kulttuurista arvoa. Kulttuuriperinnön taloudellisesta arvosta puhuttaessa voidaan viitata joko käyttöarvoon tai ei-käyttöarvoon. Käyttöarvo on mitattavissa hinnassa, ja ei-käyttöarvolla viitataan esimerkiksi esteettiseen arvoon. Taloudellista ja kulttuurista arvoa ei voida suoraan verrata toisiinsa, sillä niitä ei mitata samalla tavalla. Taloudellista arvoa mitataan siis rahassa, mutta kulttuurista arvoa pidetään joko merkittävänä tai merkityksettömänä, ja sillä voi olla merkitystä kansallistunteelle tai yhteisöllisyyden tunteelle. (Mason 2008, 303–318.)

Kimmo Kainulainen on tehnyt lukuisia selvityksiä kulttuurialan ja luovan talouden elämisedellytyksistä Suomen eri kaupungeissa. Kainulainen on tehnyt selvityksen muun muassa siitä, miten kulttuurialaan on panostettu Jyväskylässä, Oulussa, Porissa, Tampereella ja Turussa. Kainulainen viittaa Richard Floridan tutkimukseen kulttuurialan taloudellisesta vetovoimasta. Hänen mukaansa kulttuurituotannosta on luovan talouden ohella muodostunut suosittu teema kaupungeja koskevien kehittämisstrategioiden ja seminaarien yhteydessä. Myös Suomessa on siis noussut oletukseksi se, että tukemalla kulttuuria sen eri muodoissa kunnat voivat parantaa paitsi imagoaan myös vetovoimaisuuttaan. Kainulaisen mukaan kulttuuritoiminnoilla on merkittäviä aluetaloudellisia vaikutuksia, ja hän viittaa tutkimuksiin, joiden mukaan kulttuurin taloudella on kasvava merkitys jälkiteollisten kaupunkien ja alueiden kehityksessä. (Kainulainen 2005.) Nykyään Suomessa kesäaikaan järjestetään monenlaisia kulttuuritapahtumia ja musiikkifestivaaleja. Myös Mäntässä kulttuuri- ja taideimagoa on tietoisesti kehitetty sekä kaupungin, kulttuuriyhdistysten että Gösta Serlachiuksen taidesäätiön toimesta.

Monet suomalaiset kaupungit ja maaseutukunnat ovat integroineet kulttuuri-imagon osaksi alueiden kehittämispolitiikkaa. Esimerkiksi Jyväskylässä kulttuuria on teknologian ohella lähdetty markkinoimaan yhtenä kaupungin vetovoimatekijöistä, ja kaupungin slogan onkin ”Human Technology City” (vapaasti suomennettuna ”inhimillisen teknologian kaupunki”). Kainulaisen mukaan kulttuurisia vetovoimatekijöitä Jyväskylässä ovat Tanssisali Lutakko ja Jyväskylän Kesä-festivaali (Kainulainen 2005). Mielestäni kuvaavaa Jyväskylän päättäjien toiminnassa puolestaan on ollut se, että Lutakko oli ollut purku-uhan alla pitkään, ja kaupungin päättäjiä ei kiinnostanut Lutakon kohtalo, ennen kuin he ymmärsivät, että sillä voi markkinoida Jyväskylän ”omaehtoista kulttuuri-ilmapiiriä” (Kainulainen 2005; Lappi 2007). Suomessa on tutkittu myös muita erilaisten kulttuuritapahtumien ja hankkeiden taloudellisia vaikutuksia (ks. esimerkiksi Cantell 1996 & 1999; Kainulainen & Suutari 2002). Mäntässä haastateltava H8:n mukaan kulttuuri-imago on vaikuttanut

merkittävästi siihen, että kaupungin virkoihin saadaan päteviä hakijoita ja että kaupunki vaikuttaa houkuttelevalta asuinpaikkakunnalta korkeakoulutettujen mielestä.

Ja se on taas tietysti sellanen näkyvä positiivinen muutos että tän kaupungin imago on parantunu joka taas ehkä taloudellisessa mielessä näkyy parhaiten, yks hyvä esimerkki on semmonen että tässä vieressä on yläaste lukio johon 90-luvun alkupuolella ei tahdottu saada päteviä opettajia millään, mutta tämmönen positiivinen kulttuurileima mikä nyt on kaupungille syntyny, on johtanu siihen tilanteeseen että aina kun on opettajan paikka auki niin tulee kymmenittäin ja kaikki päteviä hakijoita. Toinen esimerkki on lääkärinkunta. Tää nähään niinku sellasena positiivisena ja kulttuurisesti vireänä, henkisesti terveenä kaupunkina että tänne voi muuttaa. (H8.)

Orvar Löfgren kirjoittaa artikkelissaan luovuuden tuotteistamisen ja kaupunkisuunnittelun yhdistämisestä:

Kun luovuus määritellään peruspääomaksi, se samalla konkretisoidaan, kun ihmiset yrittävät tuottaa luovia elinympäristöjä, alueita ja kaupungeja. On syntynyt uudenlainen ”rakennetun luovuuden” arkkitehtuuri, jossa luovuuskonsultit yrittävät suunnitella työympäristöä ja toimistokäyttäytymistä. On myös syntynyt kaipaus ”trendikkääseen bisnekseen” ja taiteen inspiroiman bisneksen kehittäminen on lisääntynyt. (Löfgren 2001, 186.)¹³

Luovuuttakin siis tietoisesti rakennetaan ja tuotetaan. Vaikka luovilla keskuksilla ja kaupungeilla viitataan yleensä suuren maailman moderneihin metropoleihin ja kasvukeskuksiin, on Mäntässäkin yritystä ja visioita luovuudesta. Mäntän

¹³ Alkuperäinen sitaatti: When creativity is defined as a basic capital it is also reified, as people try to produce creative settings, regions and cities. There is a new architecture of “built-in-creativity” with creativity consultants trying to choreograph work settings and office behavior. There is also a longing for “funky business” and an increased cultivation of “art inspiring business”. (Löfgren 2001, 186.)

kulttuuripääkaupunkihakemus oli voimanponnistus, jonka ideoimisesta ei luovuutta puuttunut. Kulttuuripääkaupunkihakemus oli kuitenkin ennen kaikkea kehityshanke. Mäntässä on täytynyt keksiä uusia toimeentulon lähteitä perinteisten elinkeinojen menettäessä merkitystään.

Ja sitte se puoli mitä mä tässä edustan, tätä kulttuuri-elämä joka nykyään on taloudellisestiki Mäntälle mun mielestä merkittävä että, kun ne vanhat ikiaikaiset toimeentulon muodot on muuttuneet vaikeammiksi niin sitten mänttäläisten on tavallaan pitäny osata rakentaa sitä omaa taloudellistakin olemassaoloaan niinkun sellasen uudenlaisen luovuuden kautta. (H2.)

Tunnettu esimerkki kaupunkien kehityshankkeista on vuoden 1990 Euroopan kulttuuripääkaupunki Glasgow Skotlannissa. Työväenluokkainen Glasgow on perinteisesti tunnettu teollisuudestaan, mutta se koki eräänlaisen uudestisyntymän luovan kulttuurin keskuksesi 1980-luvulla. Glasgow menetti suuren osan teollisista työpaikoistaan perinteisen telakkateollisuuden kaaduttua. Saasteisen, ison ja sosiaalisten ongelmien riivaaman suurkaupungin muutos eurooppalaiseksi kulttuurikaupungiksi toteutettiin nimenomaan tietoisesti investoimalla kulttuuriin. Kaupungin vanha rakennuskanta on kulttuurihistoriallisesti arvokasta, ja se hyödynnettiin tehokkaasti kulttuuriteollisuuden käyttöön. Panostaminen kulttuuriin oli nimenomaan tietoinen valinta, ja kulttuuripääkaupunkivuosi nähtiin ainutlaatuisena mahdollisuutena kehittää kaupungin taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia edellytyksiä. Kulttuuripääkaupunkivuosi lisäsi turismia ja siten taloudellisia tuloja, huolimatta siitä että myös rahallinen investointi kulttuuripääkaupunkihankkeeseen oli suuri. Tämänkaltaisten hankkeiden pitkäaikaisvaikutuksia on kuitenkin aina vaikea arvioida, sillä taloudellisia voittoja ei voida suoraan laskea, eikä imagon kohotukselle laskea rahallista arvoa. (Cantell 1993, 27–30.) Myös Pohjois-Espanjassa Baskimaalla sijaitseva vanha teollisuuskaupunki Bilbao on kokenut muodonmuutoksen kulttuurin ja taiteen avulla. Bilbao oli satamakaupunki ja köyhä saastunut teollisuuskaupunki, josta teollisuus oli paennut. Bilbao tunnetaan nykyään Guggenheim-museosta ja lukuisista

taide- ja kulttuurikeskuksista sekä modernista arkkitehtuurista ja uudenlaisesta kaupunkisuunnittelusta. (Ks. esim. Karisto 2010.)

Richard Floridan mukaan olennaisinta talouden alueellisessa kasvussa on luovuus. Hän puhuu *luovasta taloudesta* ja *luovasta luokasta* tarkoittaen sellaisia ihmisiä, jotka tekevät mitä tahansa luovaa työtä, joka tuottaa lisäarvoa. Floridan mukaan luovuus on toiminut talouden moottorina kautta aikojen, mutta nyt elämme keskellä muutosta, joka muuttaa työn luonnetta, arkea ja vapaa-aikaa. Luova luokka on siirtymässä pois perinteisistä yritysyrityksistä ja luovat keskuksat ovat yleensä oman aikakautemme taloudellisia voittajia. Floridan mukaan alueellisen kasvun vetureina ovat luovat ihmiset, jotka houkuttelee paikalle elävä kaupunkikulttuuri. Myös korkea-asteen koulutukseen tehdyt investoinnit enteilevät myöhempää taloudellista kasvua. Paras tie jatkuvaan menestykseen on investoiminen luovaan pääomaan. Se edellyttää muutakin kuin vain tutkimus- ja tuotekehitysmenojen lisäämistä, se vaatii lisää investointeja luovuuteen sen erilaisissa ilmenemismuodoissa, koska ne kaikki ovat yhteydessä toisiinsa ja auttavat toisiaan menestymään. Se tarkoittaa myös investointeja kulttuurialojen infrastruktuuriin ja yhteisöihin, jotka vetävät puoleensa luovia ihmisiä kaikkialta maailmasta ja lisäävät luovuutta merkittävässä määrin. (Florida, 2005.) Eräässä tekemässäni haastattelussa vedettiin selkeä yhteys luovien työpaikkojen ja taidekaupunki-imagon välille.

Mutta että, mä näkisin että siinä, että tällä paikkakunnalla että myös sen teollisen, teollisen paikkakunnan rinnalle tuli myös tällänen taidekaupunkiajatus niin, mä ite olen kuvitellu että sillä vois olla niinkun tällänen vaikutus että myös sit näitä, tälläsiä uusia luovien alojen työpaikkoja on syntyny ja säilyny, eli ne on tahtonu pieniltä paikkakunnilta karata koska niillä on sellanen taipumus että ne hakuetaan niinkun isompien yhteyteen, mutta täällä nyt on ainakin, tällä hetkellä säilyny. Näähän on tietysti kun ottaa huomioon ton että se, mutta kulttuurialan työpaikkojaki meillä on nyt joku 25 tällä hetkellä, tossa on joku olisko joku 40 taikka joku sellanen, 50 työpaikkaa tällä IT-alalla,

neon tietysti sikäli että kun vertaa siihen, niihin isoihin poistumiin niin nehän vaikuttaa pieniltä mutta ne on siinä suhteessa merkittäviä että ne on ihan selekeesti monipuolistamassa tätä. (H9.)

Kulttuurin taloudellisesta kannattavuudesta keskusteltaessa puhutaan sekä suorista, epäsuorista että seurannaisvaikutuksista. Niiden avulla voidaan laskea kertoimia, jotka osoittavat vaikutuksia paikallistalouteen ja työllisyyteen. Kulttuurin taloudellisten vaikutusten tarkastelun vahvimpia puolia ei ole aina ollut luotettavuus, ja sitä kohtaan on esitetty kritiikkiä. Perimmiltään kyse on siitä, miten ”kulttuuriala” määritellään ja mitkä toiminnot lasketaan siihen kuuluviksi. Keskeisiksi ongelmiksi kulttuurin taloudellisia vaikutuksia arvioitaessa on koettu tarkoitushakuisuus, määrittelykysymykset, nettovaikutusten laiminlyönti sekä kulttuurin instrumentalisoituminen ja ekonomisoituminen. Kulttuurin talousvaikutusten mittaaminen ja arvioiminen on ainakin periaatteessa mahdollista, mutta on asia erikseen millaisia johtopäätöksiä tuloksista tehdään. (Cantell 1999, 259–268.)

Kulttuuri-investointien taloudellisista vaikutuksista ollaan montaa mieltä, mutta investoinneilla on myös sosiaalisia vaikutuksia. Kulttuuri-investointien vaikutuksia voidaan tarkastella laajemminkin kuin pelkästään numeroita tulkitsemalla. Pohjimmiltaan on kuitenkin kyse siitä, ketä kulttuuriprojektit palvelevat ja kuka niistä joutuu maksamaan. (Cantell 1993, 62–67.) Mänttä-Vilppulan kaupungin strategiassa tehdyssä SWOT-analyysissä kaupungin mahdollisuuksiksi mainitaan muun muassa kulttuurikaupunki-imagon taloudellinen hyödyntäminen sekä matkailu- ja elämysyrittäjyyden kehittäminen (KS, 9).

Imagopolitiikasta on tullut tärkeää siksi, että kaupungit, joilla on heikko tai negatiivinen imago tai ei imagoa ollenkaan, jäävät jälkeen taloudellisessa kehityksessä. Glasgow tapauksessa juuri kulttuurin korostamista on pyritty käyttämään kielteisen maineen puhdistamiseen ja samalla irrottautumiseen myös kaupungin työväenluokkaisesta mielikuvasta. Imagot luodaan usein nimenomaan uusien merkitysten varaan, kytkökset historiaan häivytetään ja aloitetaan ikään kuin puhtaalta

pöydältä. Toisaalta identiteetin luominen liitetään nimenomaan historiaan, mutta se tulkitaan uudesta näkökulmasta ja valikoiden. (Cantell 1993, 73–74.) Mäntässä on korostettu historian merkitystä taidekaupunki-imagon luomisessa, on luotu tarina pienestä ja perinteikkäästä teollisuuskaupungista, jossa taide ja kulttuuri ovat kulkeneet teollisuuden rinnalla. Tarina on looginen jatkumo teollisuudesta taiteeseen ja se huipentuu kulttuuripääkaupunkihakemukseen.

Kainulaisen ja Suutarin mielestä kulttuurisektorin työpaikkojen osuus on kasvamassa kaikkialla Euroopassa, ja erityisesti kulttuurimatkailu, sisällöntuotanto ja tapahtumatuotanto ovat kasvavia aloja. EU rahoittaa Suomessakin rakennerahastoista erilaisia kulttuuriprojekteja, joiden tarkoitus on lisätä työllistymistä ja hidastaa maaltamuuttoa. Kulttuuriprojekteilla voidaan saada aikaan paitsi taloudellisia hyötyjä, myös vaikuttaa myönteisesti alueelliseen identiteettiin. (Kainulainen & Suutari 2002, 7–23.) Kulttuurin suoranaista taloudellista tuottavuutta tärkeämpää on H8:n mielestä kuitenkin kulttuuri-imagosta saatava näkyvyys ja positiivinen julkisuus.

H8: [...] No sitte jos mennään ajassa taaksepäin ja puututaan siihen kulttuuri-imagon ja näitten tapahtumatuotantokuvioitten nousuun niin se on sitten puhtaasti paikallisten ihmisten kehittämä kuvio ja sellasena se on sukua kansainvälisille esimerkeille siis ympäri maailmaa missä taantuvat teollisuuspaikat on muuttunut yhtäkkiä kukoistaviksi, ihan toisentyyppisen teollisuuden kaupungeiksi...

JH: Mitä esimerkkejä sitte?

H8: No esimerkiksi Birmingham, sehän on Lontoossa tämmönen, tai Englannissa tämmönen iso kaupunki joka on tehny täyskäännöksen ja toki tietysti sitte Suomestaki löytyy näitä tavallaan kulttuurisatsauksilla esiin nostettuja kaupungeja joista yks on Lahti. Sitäki voi nyt miettiä sitte että onko se nyt sitte miten paljo niinku... Mut Lahti on kuitenkin kansainvälisesti kulttuuriprofiloitunu kaupunki tänä päivänä. Näistä

Mäntän, tavallaan kulttuuribuumin taustoista sitten voi sanoa kyllä sen että se ei lähteny ihan pelkästään mänttäläisin voimin vaan tänne tuli 90-luvun alussa sitte ihmisiä jotka huomaa tavallaan Mäntän tilaisuuden ja oman tilaisuutensa koittaa kulttuurialan toimintaa ja, ja tota täällä pari yksityistä tahoa niinkun alko puuhaamaan erilaisia juttuja, tuloksena tai useampiki ei-mänttäläinen joku yksityinen tulee tänne, ostaa jonku kartanon ja pistää taidegallerian pystyyn ja siitä lähtee sitten jotain vielä isompaa ja syntyy Mäntän kuvataideviikot ja Mäntän Musiikkijuhlat on vastaavasti syntyny kansainvälinen festivaali ja Myllyrannan taidekeskus on vastaava iso kokonaisuus jossa yks suomalaistaustainen liikemies vaan sijoitti toiminnan tänne. Siis tämmösiä esimerkkejä joitten kautta sitten voi sanoa että kulttuuri, ei se nyt suoraan työllistä kauheen montaa kymmentä ihmistä täällä mut se on niin monta kertaluokkaa näkyvämpää toimintaa ja isoja rahojakaan siellä ei välttämättä pyöri taustalla mutta se on nimenomaan just näkyvää toimintaa ja se, tämmönen PR-kampanjoint,i että joka kesä vaikka kun festivaalit alkaa niin Huvudstadsbladettia myöten on sivun kokosia juttuja Mäntästä, Hesarissa ja radiot ja tv:t. Niin emmä tiedä, rehellisesti sanottuna, voi olla omakehua mutta mikä muu kaupunki Suomessa saa sen verran julkisuutta? niin ehkä Helsinki. Mutta varsinki sitte väkilukuun suhteutettuna niin se on aivan huikaa se imagohyöty. (H8.)

Wileniuksen mukaan markkinatietoisuus on tullut yhä olennaisemmaksi osaksi nykyistä kulttuuripolitiikkaa, ja kulttuuria on alettu tarkastella yhä enemmän puhtaasti taloudellisen hyödyn näkökulmasta. Jälkitekolliseen vaiheeseen siirtyneissä maissa voidaan odottaa, että kulttuuri pystyisi tuottamaan talouskasvua ja lisää pieniä ja keskikokoisia yrityksiä. Odotukset ovat suuret, sillä samalla kun teollisuudesta ja maataloudesta häviää työpaikkoja, pitäisi samalla syntyä uusia kulttuurituotantoon ja matkailuun. Wileniuksen mukaan Suomi tulee jatkossa elämään yhä enemmän luovuudesta. (Wilenius 2004, 80–81.) Kulttuurilla on taloudellisia ja sosiaalisia merkityksiä mutta sen merkitys ei ole yksinomaan taloudellinen tai sosiaalinen.

Kiinnostus taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia kohtaan perustuu kulttuurin epäsuoriin vaikutuksiin ja kerrannaisvaikutuksiin, mutta huomion on kohdistuttava myös kulttuurin itsensä synnyttämiin suoriin vaikutuksiin. Tällöin puhutaan kulttuurisesta pääomasta joka ei ole palautettavissa taloudellisen hyödyn etsimiseen tai sosiaalisiin vaikutuksiin. (Cantell 1999.)

5.3. Varjoja kaupungissa, ristiriitoja kulttuuri-imagossa?

Emmä sitä usko että siitä niinku joku tämmönen, että tästä ny tulee joku Suomen Firenze (H7).

Kaupunkien imagopolitiikan korostaminen ja kulttuurihankkeiden toteuttaminen pitävät sisällään ongelmia siitä, keille kaupunkeja markkinoidaan, millaisten ihmisryhmien asuttavaksi ja käytettäväksi niitä suunnataan ja millaista historiaa ja kulttuuria niiden halutaan edustavan. (Cantell 1993, 83.) Vaikka imagokampanjoita ja strategioita kritisoidaankin, niistä on silti tullut pysyvä osa kaupunkien ja alueiden kehittämistä. Kaupunkimarkkinoinnin ongelma on se, että kaikkia tahoja ei voida miellyttää, vaan on tehtävä rajoituksia painotusten suhteen. (Lappi 2007, 172.) Vaikka Mäntän kulttuuri-imagoa pyritäänkin vahvasti kehittämään, löytyy myös eriäviä mielipiteitä, kuten esimerkiksi haastateltava H8, joka epäili, ettei Mäntästä mitään ”Suomen Firenzeä” tule (H8). Mäntästä halutaan antaa se kuva että kaikki harrastavat taidetta ja kulttuuria. Erityisesti kulttuuripääkaupunkihankkeen jälkeen tavallisetkin mänttäläiset ymmärtävät taiteen merkityksen Mäntälle ja harrastavat kulttuuria vapaa-ajallaan.

Ihan tavallisetki mänttäläiset jotka aikasemmin on tälle taide-elämälle niinku tuhahdellu ymmärtää nyt sen arvon paikkakunnalle. (H2.)

Mutta silti niinku veikkaan että jos katotaan vaikka semmosta niinkun ikään kuin työväestöä, jos sitä, voiko sanoa, niin sielläkin on paljon

kulttuurin harrastajia. Ja sitten työväenopiston kulttuurikerhot, niin musiikin puolella kun taiteen puolellaki, maalausta ja käsityö, niin ne on aika suosituja. (H12).

Toisaalta taas esimerkiksi haastatteluissa nousi esiin se, että kulttuuri ja taide olisivat vain tiettyjen piirien harrastus.

Kyllähän tuo taidemuseo on ollu tuolla Joenniemessä ollu vuosikymmeniä tosin kyllä täytyy sanoa että monet mänttäläiset ei oo siellä, en tiedä onko kaikki käyny vieläkkä siellä [naurua] (H7.)

Kulttuuri- ja taidetapahtumien pääasiallinen yleisö ei ole paikallinen mänttäläinen väestö, vaan ulkopaikkakuntalaiset ja niin sanotut kulttuuripiirit, koska ”jos tehhään että tehään kesäinen festivaali jonka kohdeyleisönä on paikalliset ihmiset niin me ei saada sinne koskaan (H12). Pieni osa ihmisistä harrastaa kulttuuria, vaikkakin joukon arvioidaan olevan keskimääräistä isompi.

JH: Harrastaako tavalliset mänttäläiset näitä kulttuuririentoja?

H12: Ei, siis, se on pieni joukko, jos sanotaan että se on varmaan vähän isompi joukko, jos verrataan johonki toiseen [...] (H12.)

Edellä mainittu esimerkki Glasgown kaupungin muutoksesta teollisuuskaupungista kulttuurikaupungiksi ei sujunut ongelmitta. Se sai vastaansa arvostelua, sillä monet kaupungin asukkaat eivät tunteet omakseen kulttuuri-imagoa, jota kaupungin johtohenkilöt halusivat luoda erotukseksi työväenluokkaisesta teollisuuskaupungista. Vastakkaiset näkökulmat siitä, minkälainen kaupunki Glasgow on ja millaiseksi sitä halutaan kehittää, aiheuttavat ristiriitoja. Hanketta vastustamaan perustettiin kansanliike, joka vastusti päälle liimattua kulttuuri-imagoa ja syytti sitä työläisten historian vähättelemisestä ja vallitsevan todellisuuden huomiotta jättämisestä. Glasgown esimerkki näyttää sen, ettei kulttuuriin panostaminen ole neutraalia ja kaikkia koskeva hanke vaan siihen saattaa liittyä myös tiettyjen ryhmien

poissulkemista. (Cantell 1993, 31–33.) Myös kulttuuripääkaupunkihakemuksessa annetaan esimerkkinä Glasgow'n kaupunki esimerkkinä siitä, miten kulttuuri voi kehittää kaupunkeja, ja Mäntän on nähty jopa lähteneen samalle tielle kuin Glasgow (KPH, 109).

Kritiikki kulttuuri-investointeja kohtaan perustuu epäilyksiin siitä, kuinka kannattavaa kulttuuriin sijoittaminen on erityisesti pitkällä aikavälillä. Kulttuurisektoria koskevia taloudellisia tutkimuksia on kritisoitu voimakkaasti myös siitä, että kulttuurin käsitettä on pitkälle venytetty ja mukaan on laskettu toimintoja jotka eivät kulttuurisektorille varsinaisesti kuulu. Kulttuurisektori on altis suhdanteille eikä se korvaa tuotantoteollisuudessa menetettyjä työpaikkoja kuin osittain, ja silloinkin työpaikkojen luonne on hyvin toisenlainen. (Cantell 1993, 89–90.) Ei kai voida olettaa että kaikkien teollisuudesta työttömiksi jääneiden tulisi perustaa matkailualan yritys. Myös Mäntän taidekaupunki-imagoon liittyy ristiriitoja. Kaupungin ja kulttuuriväestön kesken ei aina vallitse yksimielisyys siitä, kenelle kunnia kaupungin taide-elämän kukoistuksesta kuuluu. Joissain haastatteluissa on erotettavissa jopa hiven katkeruutta toista osapuolta kohtaan.

[...] kyllä mä näkisin että nää Mäntän esimerkiksi kulttuurielämän nousu niin siinä kaupunki on ollu täysin vapaamatkustaja eikä erityisen alotteellinen. [...] Juhlapuheissa kulttuuri on tosi tärkeä Mäntän kaupungille ja mielelläänhän ne esiintyy taidekaupunki Mänttä-Vilppulan edustajina tuolla, erityisesti sillon ku saa pokata jotain kivoja palkintoja mutta että kyllä se työ on jääny niinku, ja strategioiden luominen sillä puolella on jääny tavallaan ninku ihan muille toimijoille ku kaupungille.
(H2.)

Toisaalta taas kaupungilla nähdään nimenomaan olleen strateginen merkitys päätöksessä alkaa kehittämään Mänttää taidekaupunkina, vaikkakin myös sattumalla on ollut merkityksensä taide-imagon kehittämisessä.

[...] Siinä oli jo sitten kaupunkikin sillä lailla mukana, se perustu ihan strategisiin päätöksiin että päätettiin ottaa tää taidekaupunki-ajatus niinkun, ja asetettiin ihan selekeesti tavoitteeksi että tämän teollisuus, halutaan säilyä teollisuuskaupunkina mutta sen rinnalle otetaan tää taide joka tälläsessä henkisessä mielessä nähtiin niinkun hyväksi, ja ihan oikeen arvioitiin eli siitä seuras se ja kun sattu vielä sellasia onnellisia sattumia ttä tää taidekaupunki alako kehittymään ja tuli lisää näitä kohteita ja kaks valtakunnallisesti merkittävää niin tota festivaalia. (H9.)

Kaikki eivät ole suhtautuneet kulttuuripääkaupunkihankkeeseen, ja sitä kautta taidekaupunki-imagoon yhtä lailla myötemielisesti. Hankkeelle on aikoinaan naureskeltu Mäntässä. Suuruudenhulluus ja idearikkaus eivät ole aina positiivisia piirteitä, vaan ne ovat voineet ärsyttääkin joitakin tahoja.

Ehkä monet naureskeliki vähän sitte taas, jotka ei ollu jotenki kulttuurin kanssa niin paljo tekemisissä naureskeli että ”Mänttä, kulttuuripääkaupunki!” (H4)

Sille naureskeltiin hyvin paljon, sitä kritisoitiin että ”äläkää ny viittikö mitää suuruudenhulluutta” sille naureskeltiin hyvin paljon täällä. Että se on jopa ärsyttävyyteen asti, se on hyvin ärsyttävä mänttäläinen piirre että täältä löytyy aina niitä vähättelijöitä ja fiiliksentappajia ja nurisijoita. Oli se hanke sitten mikä tahansa niin aina löytyy se tietty ryhmittymä joka on sitä vastaan ja se näkyy ja kuuluu sitte yleisönosastolla ja kadulla ja torilla. (H6.)

Kulttuuripääkaupunkihanke on joissain yhteyksissä asetettu vastakkain myös sellutehtaan kanssa, joku taho olisi kuulopuheiden perusteella mieluummin halunnut uuden sellutehtaan kuin lisää kulttuuria ja taidetta. Myöskään kuvataideviikot tai taidekaupunki-imago eivät ole saaneet varauksetonta tukea koko kaupungilta tai sen väestöltä. Nykytaidetta ei aina ymmärretä.

Toki joku naputtaa jossain yleisönosastolla että jonninjoutavaa kulttuuria, miks ei tule uutta sellutehasta tai muuta (H12).

Enemmänki se on sitä, sillonki ku Kuvataideviikotki tuli niin löyty tietenki näitä vastarannan kiiskiä jotka tuomitti sen ihan hölynpölyksi nykytaiteen. (H6.)

Suurin osa haastateltavista kuitenkin suhtautuu positiivisesti nykyhetkeen. Suurimmista muutoksista on kulunut jo niin paljon aikaa, että asioita osataan katsoa eri valossa ja eri näkökulmista. Kulttuuriperinnön ja historian taloudellinen hyödyntäminen saattaa aiheuttaa ristiriitoja, jos koetaan että esimerkiksi matkailusta saadut tulot eivät jakaudu tasaisesti, tai että paikallinen väestö ei hyödy talouden kasvusta. Aikaisemmin mainitsemani tilanne Perusta on esimerkki siitä, miten valtiolliset matkailun kehittämisyrittämyksen ja paikallisen väestön tarpeet eivät kohta. Ristiriitoja ilmenee yleensä erityisesti, jos kehittämishankkeet ovat ulkopuolisten toteuttamia. Vaikka kulttuuriperinnön yksityistäminen on vakava ongelma erityisesti kehitysmaissa, on sen taloudellista hyödyntämistä ja sen aiheuttamia mahdollisia ristiriitoja hyvä pohtia muuallakin. (Hill 2007, 433–460.)

5.4. Tulevaisuuden visioita

Mänttäläisessä visiossa vuosi 2011 on mahdollisuuksien vuosi. Voisiko se kääntää lamasta kärsineen pienen kaupunkimme henkiseen ja taloudelliseen kasvuun? (KPH, 107.)

Kulttuuripääkaupunkihakemuksessa esitetään visio tulevaisuudelle, vuodelle 2011 joka olisi ollut kulttuuripääkaupunkivuosi ja joka olisi mahdollisesti auttanut Mäntän taloudelliseen kasvuun. Tulevaisuudentutkija Markku Wileniuksen mukaan

talouselämän keskeisin pitkän aika välin trendi tulee olemaan taloudellisen tuotannon ja kulutuksen dematerialisaatio. Kulutuksessa tuotteiden ja palveluiden kulttuuriset ominaisuudet tulevat olemaan yhä keskeisempiä. Wilenius mukaan ne eväät, joilla Suomi nostettiin 1990-luvun lamasta, eivät enää riitä. Kulttuuristen palveluiden ja tuotteiden tuotteistamisessa tarvitaan yhä enemmän sekä luovuutta että liiketoimintaosaamista. Kulttuurin siirtyessä yhä enemmän markkinatalouden piiriin on kuitenkin syytä korostaa kulttuurilla, taiteella ja luovalla työllä olevan myös itseisarvoa, sillä kulttuurituotannolla on jo sinänsä vahva itseisarvo identiteetin perustana. Tulevaisuuden verkostoyhteiskunnassa merkittävin pääoma on intellektuaalinen pääoma, eli inhimillisten ominaisuuksien, tietojen, taitojen, kokemusten ja luovuuden yhdistyminen sosiaalisen pääoman kasvattamiseen (Wilenius 2004, 14–19; 25.)

Wilenius mukaan suurin este tiellä kohti todellista luovaa taloutta ja kulttuuriosaamisen suurempaa hyödyntämistä on nykyisten yhteiskunnallisten ja taloudellisten päätöksentekijöiden kykenemättömyys tarttua mahdollisuuksiin. Wilenius mukaan yleisesti puuttuu oikeanlaista asennetta, osaamista, institutionaalisia järjestelyitä ja resursseja. Tai vaihtoehtoisesti niitä ei puutu vaan ne ovat väärässä paikassa. (Wilenius 2004, 231.)

Sekä Florida että kaksikko Landry ja Bianchini antavat ohjeita siitä miten tullaan luovaksi kaupungiksi. Landry ja Bianchini antavat monivaiheisen ohjelman joka on jaettu luovuuden esteiden poistamiseen ja luovan ympäristön perustan valamiseen. Luovuuden esteitä ovat muun muassa byrokratia ja lyhytnäköisyys. Luovan ympäristön perustan valaminen vaatii muun muassa luovien ihmisten arvostamista, luovien tilojen kehittämistä ja siirtymistä monikulttuurisuusajattelusta kansainvälisyysajatteluun. (Landry & Bianchini 1998, 25–30.) Richard Florida puolestaan esittelee kolmen T-kirjaimen strategiaansa, jossa luovaksi keskuksiksi pyrkivän kaupungin täytyy linjauksissaan panostaa *teknologiaan*, *talenttiin* (luovuus) ja *toleranssiin* (suvaitsevaisuus)¹⁴ tullakseen luovaksi kaupungiksi (Florida 2005). Mänttä-Vilppulan kaupunkistrategia 2020:n mukaan kaupungin visio tulevaisuudelle on:

¹⁴ Technology, talent, tolerance (Florida 2005).

Mänttä-Vilppula on elinkeinorakenteeltaan monipuolinen, taide- ja kulttuuriperintönsä nojaava kasvukeskus joka huolehtii ympäristöstään ja asukkaidensa hyvinvoinnista, kiinnostaa matkailijoita ja luo alueellista hyvinvointia. (KS, 12.)

Mänttä-Vilppula haluaa siis kehittää kaupungin elinkeinorakennetta kulttuuriperinnön ja taiteen hyödyntämisen avulla ja siten sekä lisätä alueen matkailua että parantaa asukkaiden hyvinvointia. Haastatteluissa Mäntän tulevaisuudesta kysyttäessä siihen suhtauduttiin yleensä optimistisesti.

Kyllä mä sanoisin et se [tulevaisuus] on hyvä erittäin hyvä. Kyllä mä uskon ainaki. Näyttäis merkkiä että tämäki taantuma pikkusen on lähteny niinku sinne ylämäkeen että kyllä mä uskon täysin ja muutki yritykset mitä tässä ympärillä on uskon että ne lähtee nousuun kans. (H3.)

Jotkut haastateltavat suhtautuvat tulevaisuuteen myös hieman varovaisemmin, joskin haastateltava H12 kuitenkin positiivisesti. Pelko paperitehtaan lakkauttamisesta elää ihmisten mielissä.

Siinä varmaan se peruspelko on se, että saadaanko pysymään nuo isot työnantajat hengissä. Sanoin että uskon, että tuo paperitehdas säilyy, mutta kyllä sellanen pieni pelko on koko ajan ollu takana, kerta nykyään yllättävän helpon näkösesti sitte lakkautetaan tehtaita, tai sitte se myydään että, työntekijät tulee aamulla töihin niin johtaja puhuuki englantia, voi olla ihan mahdollista. Että se on sellanen peruspelko, mutta uskon että se on joskus ollu paljo isompiki. (H12.)

Kulttuuripääkaupunkihankettakaan ei ole kokonaan hylätty, vaan esimerkiksi haastateltava H6 näki tulevaisuudessa mahdollisena. Samoin kulttuuri- ja taideimagon

entistä kattavampi hyödyntäminen on tulevaisuuden visioissa. Muutos taidekaupungiksi on vasta alkanut.

Vahva brändi, tulee varmasti jatkossaki vahvistumaan vaan tuo taidebrändi. Uskon että se on vielä kohtalaisen lapsenkengissä. Eli se on, jos mennään vaikka viistoista kaksykt vuotta eteenpäin niin ties vaikka se poikii oikeestiki joskus kulttuuripääkaupunkitittelin, kuka tietää. Me ollaan vasta matkalla siihen muutokseen, siihen taidekaupunkimuutokseen mikä alko sillon. (H6.)

Mäntässä on siis vasta astuttu muutoksen tielle, ja tulevaisuudessa taide-imago tulee joidenkin haastateltavieni mukaan vahvistumaan entisestään.

Mä olen sitä mieltä että me ollaan vasta niinku ihan alkutaipaleella sen suhteen että minkälainen kulttuurikaupunki me Mäntästä tehdään. [...] Meillä on tarkoitus panna tää kulttuuripyörä pyörimään täällä entistä vinhempaa vauhtia. (H2.)

Mä uskon että... meillä on nyt ollu vähän sellanen pysähtyny tilanne ku me ollaan monta vuotta menty näissä kulttuurijutuissa, ku ensin noustiin sinne näin ja sitte pysytty vähän niinku samassa, niin minä uskon että kohta rytkäytetään, tai tulee joku uusi toimija. (H12.)

Haastatteluissa, kulttuuripääkaupunkihakemuksessa ja kaupunkistrategiassa nousee esiin kulttuurimatkailun kehittäminen ja kulttuurimatkailijoiden houkutteleminen Mänttään Kuvataideviikoille, museoihin ja taidegallerioihin. Ongelmana on kuitenkin matkailun kannalta puutteellinen infrastruktuuri ja matkailupalveluiden puute. Petrisalon (2001, 38). mukaan myös luonto ja ympäristö ovat nykyään matkailuteollisuuden nopeimmin yleistyvää teema, ja tämä pyritään ottamaan huomioon myös Mäntässä. Matkailusta toivotaan toista elinkeinoa paperiteollisuuden rinnalle. Matkailussa voisi olla tulevaisuus, sillä paperitehdas ei Mäntässä enää kasva.

Mutta niinku tos sanoin niin täällä on tuota niin se mejän rikkaus että täällon tää luonto ja tämmöset luontoarvot, niin mä luotan niihin sitte jatkossa että vaikka tääl paperinteko mitenkä menis niin täälön tää luonto lähellä ympärillä joka puolella ja vesistöt että ehkä se voi auttaa sitte tämmöstä palvelusektoria ja matkailua ja tämmöstä niin niille täällä on kyllä hyvät tuota niin mahdollisuudet koko Keski-Suomessa ja pohjoisessa Hämeessä niin kyllähän tää on semmosta paikkaa, että sille sektoreille toivois sitte niinku yrityksiäki tulevan ja näin pois päin ja onhan täällä näitä matkailuyrityksiä tälläki seudulla ja ehkä se on se tulevaisuus, ei tää tehdas tästä varmaan kasva väkimäärältään ja konemäärältään mä uskon että ei tää varmasti voi hirveesti kasvaa enää tästä. Tää riittää kyllä meilleki jos me saatas pitää nämä laitteet. (H3.)

Kulttuuriperinnön taloudelliset ja kulttuuriset arvot ovat sidoksissa toisiinsa matkailuteollisuudessa, eikä voida sanoa, että taloudellinen tai kulttuurinen arvo olisi tärkeämpi. Matkailun kehittäminen muuntaa kulttuuriset arvo taloudellisiksi. (Mason 2008, 303–318.) Kulttuuri- ja luontomatkailu nähdään mahdollisuuksina myös Mäntälle ja se yhdistetään sujuvasti kulttuuriperinnön hyödyntämiseen.

No, kulttuuriteollisuudella on ihan hyvät mahdollisuudet ja tietysti sillä lailla matkailulla laajemminkin ja ehkä nyt sitten matkailussa vielä sillai että tässä on nyt sitte, se nyt on vaikee arvioida mutta on kuviteltu että luontomatkailu olis sitten se ehkä voimakkaimmin kasvavia matkailun aloja niin siinä on tässä suhteessa hyvä että tällä sanotaan Ylä-Pirkanmaan seudulla on kaks isoa kansallispuistoa jotka saattavat olla, niillä saattaa olla iso merkitys mutta se nyt on vaikea arvioida että miten luonnonsuojelussa nyt sitten tälläsiin asioihin, ja miten sellasten käyttöön tullaan suhtautumaan mutta että se voi olla sitten kanssa joka antaa tähän. (H9.)

Haastateltava H9 visioi Mäntän tulevaisuudelle varsin lennokkaitakin suuntia. Mänttä voisi olla matkailun vetonaula ja taideteos itsessään.

Mä ite uskon kyllä tähän taidekaupunkiajatukseen ja mullon ihan siinä ollu itellä sellanen ajatus siinä kun on niin hyvä pohja että nyt jo ku melekeen jos Suomessa puhutaan niinkun taiteesta niin siinä Mänttä jotenki mainitaan, eli ku pohja on niin hyvä, niin sillohan vois olla mahdollisuus saavuttaa joku sellanen aivan erityinen asema. Sehän saattas nykyään sitte rakentua jonku tarinan varaan, jonku utopistisen toteutuksen varaan, jollon, mä oon ite sanonu että Mänttä on tällänen pieni jossa on näitä hyviä rakennuksia, kauniita rakennuksia, kuuluisien arkkitehtien suunnittelemaa ja sitte on näitä huippukohteita, kulttuurikohteita, niin miksi Mänttä ei voisi olla itse taideteos? Jollon siis vois, esimerkiksi pääkaupunkiseudulta tai Suomeen tulevat matkailijat, jos ne haluais niinkun, jos te haluatte kokea Suomesta jonku aivan erityisen, niin menkää taideteokseen, Mänttään. [naurua] (H9.)

Haastatteluita tehdessäni välillä jopa tuntui, että minua yritettiin vakuuttaa siitä että Mänttä on hyvä paikka paitsi matkakohteena myös yleisesti hyvä paikka asua, kaikesta huolimatta.

Mänttä sinänsä on ollu niinku harrastusten puolesta ihan paratiisimainen paikka että, tämmönen pieni varas kaupunki, niin täältä on löytyny ihan kaikki mahdolliset, on sisäampumarataa ja keilahallia ja on ravirataa, urheilukenttiä monenlaisia, ihan mitä vaan. Uimahallit, joka on ainoa uimahalli tässä niinkun lähistöllä, oli pitkään, nyt Jämsässähän on. Siis tää on niinkun, jäähallista alkaen löytyy kaikki tästä pienestä kylästä. Eli tota, sen puolelta niinkun ja mahdollisuudet on edelleen olemassa että löytyy kaikille kaikkea. (H8.)

Mäntässä on kaikki mahdolliset harrastus, näin pieneksi paikkakunnaksi on jäähallit ja ratsastusmaneesit ja keilahallit ja ampuma-, sisäämpumahallit ja ihan siis kaikki. (H12.)

Mäntän tulevaisuuden sanotaan olevan matkailussa, taiteessa, kulttuurissa ja uusissa talouksissa. Mäntän tulevaisuuteen suhtaudutaan positiivisesti ja muutos nähdään myönteisenä. Monipuolinen elinkeinorakenne ja kulttuuriperinnön laajamittaisempi hyödyntäminen ovat Mäntän tulevaisuuden visioita.

6. Paperia ja kulttuuria

Pro gradu -työssäni olen analysoinut Mäntän kaupungin pyrkimyksiä muuttua teollisuuskaupungista taidekaupungiksi. Olen käyttänyt aineistonani Mäntässä tekemiäni haastatteluja, kulttuuripääkaupunkihakemusta ja kaupunkistrategiaa. Deindustrialisaation aiheuttama metsäteollisuuden rakennemuutos on vaikuttanut merkittävästi paperiteollisuuspaikkakuntien elinkeinoihin ja elämään, niin myös Mäntässä. Mäntässä on yhtenä keinona tartuttu paikkakunnan kulttuuriperintöön ja pyritty hyödyntämään uusia talouden muotoja, ja elvyttää taloutta luovan talouden avulla. Olen analysoinut erityisesti sitä, mitä Mäntän muutoksista sanotaan, mitä annetaan ymmärtää ja minkälaisia mielikuvia Mäntästä halutaan luoda. Täytyy kuitenkin muistaa, että haastateltavani olivat Mäntän valtaapitäviä, ja erilaisella aineistolla kuva olisi saattanut muodostua hyvin erilaiseksi.

Kulttuurin pitäisi tuottaa lisää työpaikkoja ja talouskasvua. Tutkimuksissa luoviin aloihin panostamisen kerrotaan olevan taloudellisesti kannattavaa, mutta korrelaatiota on hankala näyttää toteen. Mäntässä paperitehdas on edelleen suurin työnantaja, mutta usko kulttuurin hyvää tuottavaan voimaan on luja. Mäntän kaupungin kulttuuripääkaupunkihakemuksessa kiteytetään Mäntän historia ja nykyisyys seuraavasti:

Metsäteollisuuden läpimurron myötä aikoinaan syntynyt Mänttä on vähitellen kehittynyt eurooppalaiseksi edelläkävijäksi siinä, miten hedelmälliseksi teollisuuden ja kulttuurin suhde voi kehittyä. Teollisen rakennemuutoksen, kokonaisten tehtaiden sulkemisen ja työpaikkojen vähenemisen myötä se on erinomainen eurooppalainen esimerkki kehityksestä, jossa teollisuuden suojissa kasvanut kulttuuri alkaa vähitellen kannatella koko kaupungin kehitystä. (KPH, 30.)

Mänttä on lyhyessä ajassa kokenut suuria muutoksia liittyen perinteisiin elinkeinoihin. Sellutehtaan lakkauttaminen ja 1990-luvun lama koettelivat Mänttää, joka oli jo kuolemaisillaan. Mäntässä on tietoisesti rakennettu tarinaa pienestä paperiteollisuudesta elävästä kaupungista, jossa on kaikesta huolimatta selvitty metsäteollisuuden rakennemuutoksesta ja menestytty omaleimaisella tavalla. Mänttä pyrkii profiloitumaan taidekaupunkina ja kulttuuripääkaupunkihankkeen avulla pyrki myös kehittämään kaupungin kulttuuri- ja taide-elämää. Vähintään yhtä keskeinen, ellei keskeisempikin osa Mäntän kaupunkikuvaa on keskustan tuntumassa oleva paperitehdas.

Mäntän muutos teollisuuskaupungista taidekaupungiksi on ollut tietoinen pyrkimys ja prosessi. Taidekaupungin synty halutaan esittää loogisena tarinana, jatkumona perinteikkäästä paperitehdaspaikkakunnasta kulttuurin ja taiteen kärkikaupungiksi. Tie taidekaupungiksi on tapahtunut luova tuhon kautta: lyhyen ajan sisällä Mäntästä on muuttanut pääkonttori muualle, tehtaan toimintaa on supistettu, sellutehdas lakkautettu kaiken huipuksi päälle rysähti vielä 1990-luvun taloudellinen taantuma. Kaupunki joutui henkisen lamaannuksen valtaan. Tämä luova tuho kuitenkin antoi mahdollisuuden aloittaa puhtaalta pöydältä, ja kaupungissa virisi ennen näkemätön kulttuuribuumi. Taidekaupunkia tuli rakentamaan muutamia ulkopuolisia kulttuurivaikuttajia jotka saivat mänttäläiset yhdessä kehittämään taidekaupunki Mänttää. Mäntän hakemus kulttuuripääkaupungiksi vuonna 2006 on taidekaupunki kehityksen ilmentymä, ja voimanponnistus johon osallistui suuri joukko mänttäläisiä. Taidekaupunki-imagon rakentuminen ei kuitenkaan ole ollut täysin kitkatonta ja eriäviä

ääniäkin on ilmennyt. Kulttuurin ja taiteen halutaan kasvattavan Mäntän taloutta, mutta toisaalta nähdään myös se tosiasia, ettei kulttuurin ja taiteen ympärillä pyöri suuria rahamääriä, ja työpaikkojen määräkin on loppujen lopuksi vähäinen.

Metsäteollisuudella on Mäntässä ja koko Suomessa pitkät perinteet, eikä Mäntän kaupunkia olisi olemassa ilman paperitehdasta. Tehdas on lisäksi edelleen suurin yksittäinen työllistäjä Mäntässä. Kulttuuriala työllistää vain muutamia kymmeniä ihmisiä, kun taas tehtaalta elantonsa saa edelleen yli 500 ihmistä. Uudet talouden muodot ja kulttuurielämä eivät ole suinkaan kokonaan korvanneet vanhaa savupiipputeollisuutta, eikä niitä välttämättä nähdä edes toistensa kilpailijoina vaan toisiaan täydentävinä tekijöinä.

Vaikuttaisikin siltä, että kulttuuri ja taide ovat Mäntän kasvot ja kulissi, kun taas tehdas olisi sen lihakset. Näin mustavalkoiseen ajatteluun en voi kuitenkaan sortua, sillä toista ei olisi olemassa ilman toista: Serlachiuksen taidesäätiö on tehtaan vanhan omistajasuvun säätiö ja nykyiset museo- ja näyttelyrakennukset tehtaan entisiä tuotantolaitoksia tai rakennuksia. Mäntässä kietoutuvat yhteen tehtaan menneisyys ja kulttuurin nykyisyys sekä tehtaan nykyisyys ja kulttuurin menneisyys, eikä niitä selkeästi voi erottaa toisistaan. Pro gradu -työni nimikin viittaa tähän suhteeseen: onko kaupungin todellisuutta vessapaperi vai veistokset? Tehdas vai taide?

Aineistoni pyrkii luomaan mielikuvaa Mäntästä, taidekaupungista joka tunnetaan korkeatasoisesta kulttuurista Suomessa ja ympäri maailmaa. Johdannossa kerroin käyneeni Mäntän Kuvataideviikoilla ja ottaessani kuvia rakennuksista kiinnitin koulupoikien huomion, jotka halusivat tietää miksi otan kuvia rakennuksista, ja ehdottivat sen sijaan että ottaisin kuvan heistä, Mäntän ylpeydestä. Aika näyttää jatkavatko Mäntän ylpeydet taidekaupungin tarinaa. Jos pikaisesti ajaa Mäntän ohi, niin saattaa koko taidekaupunki jäädä huomaamatta. Keskusta näyttää tavalliselta pikkukaupungin keskustalta, parkkipaikka on puolityhjä elokuun helteessä ja taidekaupunki-imagosta voi saada aavistuksen vasta kun astuu sisään Pekiloon, jossa koululaiset tekevät hälisten koulutehtävää.

Lähteet

Painamattomat lähteet:

Ambrusin, Jaakko 2009 [online]: Sampo ja sellua. Varkauden rakennemuutos Warkauden lehden silmin 1975–1995. Suomen historian pro gradu -työ. Tampereen yliopisto. <<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu03955.pdf> >

Kelly, Kevin 1999: *New Rules for the New Economies* [online]. <<http://www.kk.org/newrules/contents.php>>

Mänttä-Vilppulan kaupungin internet-sivut [online]: <www.manttililppula.fi > [Viitattu 13.7.2009.]

Rämö, Matti 2006: Eurooppa tuu ikkunaan, täällä huutaa Mänttä! Ylioppilaslehti <<http://www.ylioppilaslehti.fi/2006/04/21/eurooppa-tuu-ikkunaan-taalla-huutaa-mantta/>> [Viitattu 12.7.2010.]

Aineisto:

Mänttä-Vilppulan kaupunkistrategia 2020. Luonnos. Aineisto tekijän hallussa.

Mäntässä viikolla 40 vuonna 2009 toteutetut haastattelut (H1-H12). Säilytyspaikka: Lakeheadin yliopisto, Kanada.

Sivonen, Pauli et al. 2006: Pieni voi olla vahva. Mänttä, Euroopan kulttuuripääkaupunki 2011. Hakemus opetusministeriölle 23. helmikuuta 2006. Mänttä: Mäntän kaupunki.

Painetut lähteet ja kirjallisuus:

Aarnipuu, Petja 2008: Turun Linna kerrottuna ja kertovana tilana. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Aunesluoma, Juhana 2007: Paperipatruunat. Metsäteollisuus sodassa ja jälleenrakentamisessa 1939-1950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Bendix, Regina & Hafstein, Valdimar Tr. 2009: Culture and Property. An Introduction. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnography*. (39:2) 5-10.

Cantell, Timo 1993: Kannattaako kulttuuri? Kulttuurisektori ja kaupunkien kehityshankkeet. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia. Helsinki: Helsingin kaupunki, Tietokeskus.

Cantell, Timo 1996: Kaupunkifestivaalien yleisöt. Kuopio Tanssii ja Soi, Tampereen Teatterikesä, Turun musiikkijuhlat, Ruisrock. Tilastietoa taiteesta nro 14. Helsinki: taiteen keskustoimikunta.

Cantell, Timo 1999: Kulttuurista *pääomaa* vai *kulttuurista* pääomaa? – Koivunen, Hannele & Kotro, Tanja (toim.): *Kulttuuriteollisuus*. Helsinki: Edita.

Davies, Charlotte Aull 2008: Reflexive Ethnography. A guide to researching selves and others. London: Routledge.

Eskelinen, Heikki & Kaiponen, Seppo 1990: Teollisen järjestelmän uudelleenrakenteistuminen. Tapaustutkimus Outokummun ja Varkauden pienistä ja keskisuurista teollisuusyrityksistä. Helsinki: Suomen Kaupunkiliitto.

Finferroos, Outi 2003: Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa. *Elore* 2/2003: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry

Florida, Richard 2005: Luovan luokan esiinmarssi. Miten se muuttaa työssäkäyntiä, vapaa-aikaa, yhteiskuntaa ja arkielämää. Helsinki: Talentum.

Hall, Stuart 1999: Identiteetti. Tampere: Vastapaino.

Hedman, Tarja 2004: Teollisuus rakentajana – Mäntän tehdasalueen ja sen lähiympäristön rakentumisen piirteitä 1860-luvulta 1940-luvulle. – Sivonen, Pauli (toim.) 2004: *Kotkan siipien alla. Gösta Serlachiuksen taidesäätien 70-vuotisjuhla-julkaisu*. Mänttä: Gösta Serlachiuksen taidesäätien.

Heiskala, Risto 2006: Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. – Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.): *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus.

Held, David; McGrew, Anthony; Goldblatt, David; Perraton, Jonathan 1999: *Global Transformations. Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press.

Hill, Michael D. 2007: Contesting Patrimony: Cusco's Mystical Tourist Industry and the Politics of Incanismo. *Ethnos. Journal of Anthropology*. (72:4), 433–460.

Hulkko, Kustaa 2008: Metsäteollisuus kelluvien kurssien maailmassa. – Kuisma, Markku (toim.): *Kriisi ja kumous. Metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973–2008*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Huttunen, Otto & Pokki, Niklas 2004: Laman kourista taiteen pieneksi suurkaupungiksi. – Sivonen, Pauli (toim.): *Kotkan siipien alla. Gösta Serlachiuksen taidesäätien 70-vuotisjuhla-julkaisu*. Mänttä: Gösta Serlachiuksen taidesäätien.

Häikiö, Martti 1995: Miksi kirjoitan lähihistoriaa? – Soikkanen, Timo (toim.): *Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Turku: Turun yliopisto.

Jackson, Andrew 2008: Local and Regional History as Heritage: The Heritage Process and Conceptualizing the Purpose and Practice of Local Historians. – *International Journal of Heritage Studies*. (14:4), 362-379.

Jensen, Rolf 1999: *The Dream Society: How The Coming Shift from Information to Imagination Will Transform your Business*. New York: McGraw Hill.

Julkunen, Raija 1993: Onko se ohi nyt? – Haapala, Pertti (toim.): *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Kainulainen, Kimmo 2005: Kulttuuriala kaupungin menestystekijänä. Visioita ja näköaloja Jyväskylästä, Oulusta, Porista, Tampereelta ja Turusta. Tampere: Tampereen yliopisto, alueellisen kehittämisen tutkimusyksikkö.

Kainulainen, Kimmo & Suutari, Timo 2002: Kulttuurihankkeiden työllisyysvaikutukset. Valtakunnallinen arvio ohjelmakaudesta. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 3/2002. 1995-1999. Helsinki: Maa- ja Metsätalousministeriö.

Karisto, Ilkka 2010: Kaunotar ja kulkuri. Baskimaan ihmeet. Matkailulehti Mondo (9:2010) 28–35.

Kivelä, Pekka 2004: Vääjäämätön tie kohti suurta rakennemuutosta. – Sivonen, Pauli (toim.) 2004: *Kotkan siipien alla. Gösta Serlachiuksen taidesäätien 70-vuotisjuhla-julkaisu*. Mänttä: Gösta Serlachiuksen taidesäätien.

Korkiakangas, Pirjo 1999: Muisti, muistelu, perinne. – Lönnqvist, Bo; Kiuru, Elina; Uusitalo, Eeva (toim.): *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Kortelainen, Jarmo 1991: Vanerin varassa: tutkimus Vuohijärven tehdasyhdyskunnan elinkaaresta. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Kortelainen, Kaisu 2008: Penttilän sahayhteisö ja työläisyys: muistitietotutkimus. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Koskinen, Tarmo 2004: Metsäsektorin valossa ja varjossa. – Lehtinen, Ari & Rannikko, Pertti (toim.): *Leipäpuusta arvopaperia. Vastuun ja oikeudenmukaisuuden haasteet metsäpolitiikassa*. Helsinki: Metsälehti.

Kotro, Tanja 1999: Kulttuuria paketissa. – Koivunen, Hannele & Kotro, Tanja (toim.): *Kulttuuriteollisuus*. Helsinki: Edita.

Kuisma, Markku 2008: Mikä kriisi, mikä kumous? – Kuisma, Markku (toim.): *Kriisi ja kumous. Metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973–2008*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuula, Arja 2006: Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Landry, Charles & Bianchini, Franco 1998: Luova kaupunki. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Lappi, Tiina-Riitta 2005: Etnologinen tutkimus osana yhteiskunnallista keskustelua. – Korkiakangas, Pirjo; Olsson, Pia; Ruotsala, Helena: *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos ry.

Lappi, Tiina-Riitta 2007: Neuvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalisen ympäristön vuorovaikutuksesta jyvaskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Leung, Maggi W.H. & Soyez, Dietrich 2009: Industrial Heritage: Valorizing the Spatial-Temporal Dynamics of Another Hong Kong Story. – *International Journal of Heritage Studies*. (15:1), 57-75.

Löfgren, Orvar 2001: European Ethnology in the Jungles of the "New Economy". – Korkiakangas, Pirjo & Kiuru, Elina (toim.): *An Adventurer in European Ethnology*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Löfgren, Orvar 2003: Den nya ekonomin – en kulturhistoria. – *Kulturella perspektiv* 2001:3.

Löfgren, Orvar & Willim, Robert 2005: Introduction: The Mandrake Mode. – Löfgren, Orvar & Willim, Robert: *Magic, Culture and the New Economy*. Oxford: Berg.

Mason, Randall 2008: Be Interested and Beware: Joining Economic Valuation and Heritage Conservation. – *International Journal of Heritage Studies*. (14:4), 303-318.

Miller, Robert L. 2000: *Researching Life Stories and Family Histories*. Lontoo: Sage.

Ojala, Jari 2008: Pankkileireistä kansainvälisiin jättiyhtiöihin. – Kuisma, Markku (toim.): *Kriisi ja kumous. Metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973-2008*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pakkasvirta, Jussi: *Pulp & Fiction* 2008. Tarinoita globalisaatiosta ja sellutehtaasta. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Petrisalo, Katriina 2001: Menneisyys matkakohteena. Kulttuuriantropologinen ja historiatieteellinen tutkimus perinnekulttuurien hyödyntämisestä matkailuteollisuudessa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Petrisalo, Katriina 2004: Perinnekäsityöt matkailullisena voimavarana. – Santikko, Maija (toim.): *Perinteinen käsityö Satakunnassa – tarpeetonta perinnettä vai alueellinen voimavara*. Turku: Turun yliopisto.

Pikkarainen, Juha 2008: Kapinakenraalin päiväkirja. Kertomus Kemijärven sellutehtaan alasajosta. Helsinki: Like.

Pitkänen, Maritta 2004: Serlachiukset ja taide. Serlachiuksen mesenaatti- ja keräilytoimintaa. – Sivonen, Pauli (toim.) 2004: *Kotkan siipien alla. Gösta Serlachiuksen taidesäätiön 70-vuotisjuhla-julkaisu*. Mänttä: Gösta Serlachiuksen taidesäätiö.

Rannikko, Pertti & Kortelainen, Jarmo 1992: Yhdyskunnat ja restrukturaatio. Tutkimuksia tehdasyhdyskuntien ja kuntakeskusten rakenteellisesta uusiutumisesta. Joensuu: Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos.

Ristilampi, Per-Markku 2005: Spectral Events: Attempts at Pattern Recognition. – Löfgren, Orvar & Willim, Robert (toim.): *Magic, Culture and the New Economy*. Oxford: Berg.

Ruotsala, Helena 2005: Matkoja, muistoja, mielikuvia – kansatieteilijä kentällä. – Korkiakangas, Pirjo; Olsson, Pia; Ruotsala, Helena: *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos ry.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2005: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus . – Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.

Rytteri, Teijo 2004: Metsäyhtiön yhteiskunnallinen vastuu. – Lehtinen, Ari & Rannikko, Pertti (toim.): *Leipäpuusta arvopaperia. Vastuun ja oikeudenmukaisuuden haasteet metsäpolitiikassa*. Helsinki: Metsälehti.

Räsänen, Riitta 1985: De anställda vid Metsä-Botnia. – Åström, Anna-Maria (toim.): *Kaskö. Kontinuitet och förändring in en småstad*. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Serlachius, Gustaf 2004: Johdanto. – Sivonen, Pauli (toim.): *Kotkan siipien alla. Gösta Serlachiuksen taidesäätien 70-vuotisjuhlajulkaisu*. Mänttä: Gösta Serlachiuksen taidesäätio.

Siivonen, Katriina 2008: Saaristoidentiteetit merkkien virtoina. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Sivonen, Pauli 2004a: Serlachiuksen vuodet. – Sivonen, Pauli (toim.): *Kotkan siipien alla. Gösta Serlachiuksen taidesäätien 70-vuotisjuhlajulkaisu*. Mänttä: Gösta Serlachiuksen taidesäätio.

Sivonen, Pauli 2004b: Valkoinen talo: pääkonttorista museoksi. – Sivonen, Pauli (toim.): *Kotkan siipien alla. Gösta Serlachiuksen taidesäätien 70-vuotisjuhlajulkaisu*. Mänttä: Gösta Serlachiuksen taidesäätio.

Snellman, Hanna 1999: Kansatieteilijä lapsuutensa maisemissa. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit. Osa 2, Tunturista tupaan. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Snellman, Hanna 2003: Sallan suurin kylä – Göteborg. Tutkimus Ruotsin lappilaisista. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Sotarauta, Markku 2009: Kuoliaaksi syleilty innovaatio? – *Kaupungit kurkottavat 2010-luvulle. Näkymiä ja haasteita uudistuvalla kaupunkipolitiikalle.* Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen 12/2009.

Suopajärvi, Tiina 2009: Sukupuoli meni metsään. Luonnon ja sukupuolen polkuja metsäammattilaisuudessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tauschek, Markus 2009: Cultural Property as Strategy. The Carnival of Binche, the Creation of Cultural Heritage and Cultural Property. – *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnography* (39:2), 67-80.

Tuomi-Nikula, Outi 2009: Kulttuuriperintö ja yhteiskunta. – Ruotsala, Helena; Saarikoski, Petri; Santikko, Maija: *Matkalla. Juhlakirja Outi Tuomi-Nikulalle.* Turku: Turun yliopisto.

Uusitalo, Liisa 1999: Kulttuurin markkinat. – Koivunen, Hannele & Kotro, Tanja (toim.): *Kulttuuriteollisuus.* Helsinki: Edita.

Vihavainen, Timo 1995: Lähihistorian kirjoittamisen ongelmia. – Soikkanen, Timo (toim.): *Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia.* Turku: Turun yliopisto.

Wartiainen, Kai 1991: Identiteetti Högforsin uudistumisen lähtökohtana – Schulman, Harry (toim.): *Teollisen yhdiskunnan murros. Tapaus Högfors: Vanha perinne ja uudet visiot.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Wilenius, Markku 2004: Luovaan talouteen: kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana. Helsinki: Edita.

Liite:

Interview schedule for open-ended interviews with community participants

1. Describe the three most fundamental changes in the economy of your that have taken place in your community in the last decade (note for an older participant the time frame may be longer),
2. In your opinion what are the causes of these changes.
3. To what extent did or might have local residents caused these changes.
4. To what extent were these changes beyond the control of local people.
5. Can you describe the effect of these economic changes on the nature of the local community population? (For example is there a change in the age structure of the population, the number of married couples, the ethnic composition of the local population)
6. Have lifestyles changed very much? For example, do people do the same leisure activities they once did? Do they do the same things outside of paid employment that they did in the past? Is there as much hunting and fishing as in the past? Are there new activities that have become popular?
7. Has there been any change in the number and kind of community organizations that exist? For example, churches, athletic organizations, service clubs, interest-based non-governmental organizations (such things as Anglers and Hunters chapters, or environmental groups, social welfare groups).
8. What in your opinion are the most contentious issues for community members? What things are they most upset about? (Jobs, taxes, environmental issues, newcomers to the

community, etc).

9. Are there changes in the way the community and/or the region is governed that might help improve the situation in the community? (eg. Different kinds of representation, different kinds of control or ownership of the resource base, different venues for the expression of local concerns, etc.)

10. What sort of changes have there been in people's employment? Have new jobs or different kinds of jobs come into existence? Have more people become self-employed? Has the amount of income support from all government sources increased.

11. Has there been an increase in the informal economy? Do people now barter with others to get things done? Are more people growing gardens, raising chickens or going hunting to put food on the table?

12. What role do remittances play in the current economy? Are there many people working in places like Alberta and supporting a family in Northwestern Ontario?

13. At the household level, have men's and women's roles have been reversed or changed? Are there cases where women have become the primary income earner?

14. Do any of these changes seem to have impacted on family and/or community relations. Have old differences suddenly surfaced into new tension or have people been pulling together?

15. Are there any other issues that you think are important that we should have discussed that we have not?

Key Informants to be Interviewed

Mayor or Reeve, Economic or Community Development Officer, Head of local business association, head of important unions (or perhaps a labour council if there is one), head of local chapters of groups such as Anglers and Hunters, Greenpeace (unlikely but you never know) or other environmental or activist groups, heads of service groups (the Lions, Rotary, Moose, etc), Women's Institute, (and/or Ladies Auxillaries if relevant), and of course if there are local chapters of political parties the local chapter heads).